

675-95
2005

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE ACADEMY OF SCIENCES OF GEORGIA
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ვ ბ ე
P R O C E E D I N G S
И З В Е С Т И Я

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME 13
ТОМ

2005 № 3-4

თბილისი * TBILISI * ТБИЛИСИ

მთავარი რედაქტორი
პ. პაპავა

სარედაქციო კოლეგია

რ. აბესაძე, თ. აქუბარდია, თ. ბერიძე, მ. დაბროვსკი (პოლონეთი), ა. თეთრაული, მ. კაკუ-
ლია, ა. კურატაშვილი, ა. კრედისოვი (უკრაინა), ე. ისმაილოვი (აზერბაიჯანი), ვ. მაუ (რუ-
სეთი), ი. მესხია, კ. მიკულსკი (რუსეთი), ნ. პაიჭაძე, კ. პოტელი (ბელგია), ზ. სამედ-ზადე
(აზერბაიჯანი), ა. სილაგაძე, შ. ტაბატა (იაპონია), ჯ. ტედსტრომი (აშშ), ა. ფილიპენკო
(უკრაინა), თ. ჩიკვაიძე, ლ. ჩიქავა, გ. წერეთელი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ნ.
კითანავა, მ. ჯიბუტი, ლ. ყორღანაშვილი.

EDITOR-IN-CHIEF

V. PAPAVA

EDITORIAL BOARD

R. Abesadze, T. Akubardia, T. Beridze, L. Chikava, T. Chikvaide, N. Chitanava, A. Filipenko
(The Ukrain), M. Djibuti, M. Dabrowski (Poland), E. Ismailov (Azerbaijan), M. Kakulia, L. Kor-
ganashvili, A. Kuratashvili, A. Kredisov (The Ukrain), V. Mau (Russia), I. Meskhia, K. Mikulski
(Russia), N. Paichadze, C. Potelle (Belgium), Z. Samed-Zade (Azerbaijan), A. Silagadze, Sh.
Tabata (Japan), J. Tedstrom (USA), A. Tetrauli, G. Tsereteli (Deputy Editor- in-Chief).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

В. ПАПАВА

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Р. Абесадзе, Т. Акубардия, Т. Беридзе, М. Дабровски (Польша), М. Джибути, М. Какулия, А.
Кураташвили, Л. Корганашвили, А. Кредисов (Украина), Э. Исмаилов (Азербайджан), В.
Мау (Россия), Я. Месхия, К. Микульский (Россия), Н. Паичадзе, К. Потель (Белгия), З.
Самед-заде (Азербайджан), А. Силагадзе, Ш. Табата (Япония), Дж. Тедстром (США), А.
Тетраули, А. Филипенко (Украина), Г. Церетели (зам. главного редактора), Л. Чикава, Т.
Чикваидзе, Н. Читанова.

0105, თბილისი, კიკოდის 14, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
ტელ: (995-32) 996-853, ფაქსი: (995-32) 998-389

P. Gugushvili Institute of Economics, The Academy of Sciences of Georgia,
14, Kikodze street, Tbilisi, 0105, Georgia
Tel: (995-32) 996-853, Fax: (995-32) 998-389

Институт Экономики им. П. Гугушвили АН Грузии,
ул. Кикодзе, 14, Тбилиси, 0105, Грузия
тел: (995-32) 996-853, факс: (995-32) 998-389

E-mail: papavavladimer@gfsis.org; papavavladimer@yahoo.com
<http://georgia-gateway.org/matsne/>

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
 THE ACADEMY OF SCIENCES OF GEORGIA
 АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ც ბ ე

PROCEEDINGS
 ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
 ECONOMIC SERIES
 СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
 VOLUME 13 №3-4
 ТОМ

ჟურნალი დაარსდა 1992 წლის ოქტომბერში
 The journal is established in October, 1992
 Журнал основан в октябре 1992 г.

გამოდის წელიწადში 4-ჯერ
 The journal is published 4 times a year
 Выходит 4 раза в год

თბილისი "მეცნიერება"
 TBILISI "METSNIEREBA"
 ТБИЛИСИ «МЕЦНИЕРЕБА»

2005

გიორგი წერეთელი, ნანა ბიბილაშვილი
 პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში, კერძოდ საქართველოში ინდიკატიური დაკავების სისტემის
 ფუნქციონირების თეორიული ასპექტები 6

ომარ შურგაია
 მეორეობრივის ქართული ტრადიციები და ეროვნული მეურნეობრივი ფსიქოლოგიის ძირითადი
 ნიშნები (ისტორიულ-ეკონომიკური და სოციოლოგიური ასპექტები) 40

გიორგი პაპავა
 ეკონომიკური პარადოგიზმების დაძვევისათვის. 52

გიორგი წერეთელი, ნანა ბიბილაშვილი
 მოსტახატოთა პერიოდში სეპარატიული მოძრაობების შედეგად დაკარგული ტერიტორიების
 დაბრუნების ეკონომიკური სტიმულები საქართველოსა და მისი რეგიონების (აფხაზეთის,
 სამხრეთ ოსეთის) მაგალითზე 63

* * *

ავთანდილ სულაბერიძე, მარინა დემეტრაშვილი, ვანო შუსტაკაშვილი
 მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ტიპთაშორის გარდამავალი პერიოდი საქართველოში 70

იური ანანიაშვილი, ნოდარ ხადური, დავით ონოპრისვილი, ნოდარ ულუმბერაშვილი
 საქართველოს რკინიგზის საექსპლუატაციო დანახარჯებისა და თვითღირებულების ანალიზი. 80

ნუნუ კისტაური
 დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიის ზოგიერთი ასპექტი 99

გიორგი წერეთელი, იზა ნათელაური, ნანა ბიბილაშვილი
 საქართველოსა და რუსეთის ეკონომიკური თანამშრომლობის საკითხები. 107

CONTENTS

Giorgi Tsereteli, Nana Bibilashvili
 The Theoretical Aspects of Functioning of Indicative Planning System in Postcommunist
 Countries, Particularly in Georgia 6

Omar Shurgaya
 Peculiarities of Economic and Basic Signs of Economic Psychology in Georgia (Historical-Economic and
 Sociological Aspects) 40

Giorgi Papava
 Concerning the Overcoming of Economic Paralogisms 52

Giorgi Tsereteli, Nana Bibilashvili
 Economic Incentives of Returning the Territories Lost as a Result of Separative Movements in Postsoviet Period after
 the Example of Georgia and its Regions (Abkhazia, South Ossetia) 63

* * *

Avtandil Sulaberidze, Marina Demetrashvili, Vano Shushtakashvili
 Intertype Transitional Period of Population Reproduction in Georgia 70

Iuri Ananiashvili, Nodar Khaduri, David Onoprishvili, Nodar Ulumberashvili
 Analysis of Georgian Railway's Operational Costs and Cost Price 80

Nunu Kistauri
 Some Aspects of methodology of determined Factorial Economic Analysis 99

Giorgi Tsereteli, Iza Natelauri, Nana Bibilashvili
 The Problems of Economic Cooperation of Georgia and Russia 107

СОДЕРЖАНИЕ

Георгий Церетели, Нана Бибилашвили
 Теоретические аспекты функционирования системы индикативного планирования
 в посткоммунистической стране, в частности в Грузии 6

Омар Шургая
 Особенности хозяйствования и основные признаки национальной хозяйственной психологии в Грузии
 (историко-экономические и социологические аспекты) 40

Георгий Папавა
 Для преодоления экономических паралогизмов 52

Георгий Церетели, Нана Бибилашвили
 Экономические стимулы возвращения утраченных в постсоветский период территорий в результате
 сепаратистских движений на примере Грузии и ее регионов (Абхазия, Южная Осетия) 63

* * *

Автандил Сулаберидзе, Марина Деметрашвили, Вано Шуштакашвили Межтиповой переходный период воспроизводства населения в Грузии	70
Юрий Ананишвили, Нодар Хадури, Давид Онопришвили, Нодар Улумберашвили Анализ эксплуатационных расходов и себестоимости железной дороги Грузии	80
Нуну Кистаури Некоторый аспект методологии детерминированного факторного экономического анализа	99
Георгий Церетели, Иза Нателаури, Нана Библашвили Вопросы экономического сотрудничества Грузии и России	107

პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში, კერძოდ საქართველოში ინდიკატორი
 დაბეზმის სისტემის ფუნქციონირების თეორიული ასაქმება

გიორგი წერეთელი, ნანა ბიბილაშვილი
 საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
 პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
 0105, თბილისი, ქიქოძის ქ. №14
 შემოვიდა: 2005 წლის 6 სექტემბერს

რეზიუმე. ნაშრომი ეძღვნება პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში, კერძოდ საქართველოში ინდიკატორი დაბეზმის სისტემის ფუნქციონირების მეთოდოლოგიურ-მეთოდიკური პრინციპების შემუშავებასა და მათი პრაქტიკული რეალიზაციის გზების დასახვას. მასში მოცემულია ინდიკატორი დაბეზმის მსოფლიო გამოცდილების შერჩევითი მასალის ანალიზი და განხორციელებულია უმნიშვნელოვანესი მომენტების განზოგადება; დასაბუთებულია პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, კერძოდ საქართველოში ეროვნული ეკონომიკის განვითარების პროცესთა ინდიკატორი დაბეზმის აუცილებლობა; შემუშავებულია ამ ქვეყნებში ინდიკატორის დაბეზმის ფუნქციონირების მექანიზმი; ავტორი ამატებს ამგვარი მექანიზმის პრაქტიკული რეალიზაციისათვის საჭირო ღონისძიებათა სისტემა საქართველოს მაგალითზე და სხვა.

* * *

ამჟამად ინდიკატორი დაბეზმის მსოფლიო პრაქტიკაში დაგროვილია საკმაოდ დიდი გამოცდილება. ეს უკანასკნელი ასახულია სხვადასხვა ქვეყნის ინდიკატორი დაბეზმის მოდელებში. მათგან აღსანიშნავია ინდიკატორი დაბეზმის ფრანგული, იაპონური, ჩინური, თანამედროვე მსოფლიო ევოლუციური მოდელები.

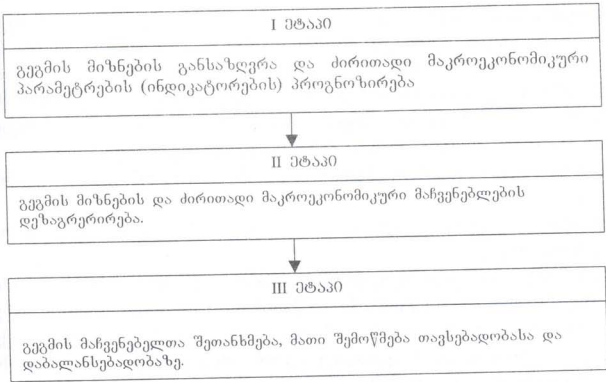
ინდიკატორი დაბეზმის ეგრეთწოდებული ფრანგული მოდელისათვის დამახასიათებელია ის, რომ ამგვარი დაბეზმის რანგში განიხილება ეკონომიკის სახელმწიფო და სხვა სუბიექტების ქმედებებისა და ინტერესების კოორდინაციის მექანიზმი. ამ დროს დაბეზმას ინფორმაციული მნიშვნელობის გარდა, გააჩნია მაკორდინირებელი როლი. იგი ითვალისწინებს სახელმწიფოს საქმიანობის, დარგებისა და საწარმოების შეთანხმების პროცესს მათ მიერ საკუთარი საწარმოო-სამეურნეო პროგრამების დამოუკიდებლად შემუშავებასთან ერთად. აღსანიშნავია ისიც, რომ ინდიკატორი დაბეზმის ფრანგული მოდელის პრაქტიკული რეალიზაციის დროს მთავრობა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე უფრო მეტად ზემოქმედებს კოორდინაციისა და ინფორმაციული უზრუნველყოფის მეშვეობით, ვიდრე გადაწყვეტილების მიღებისა და მითითებების გაცემის გზით.

ინდიკატორი დაბეზმის გამოყენება საფრანგეთში პირველად განხორციელდა გასული საუკუნის 40-იან წლებში. ამგვარი დაბეზმის სისტემის გამოყენების "იდეურ მამად" საფრანგეთში ითვლება ჟ. მონე.

ამ ქვეყანაში დამკვიდრდა დაგეგმვის ეკონომიკური იერარქიის ქვე-
მო რგოლებიდან დაწყების პრინციპი, რომელიც ემყარება კონსულტა-
ციების მიღებისა და შეთანხმებების პროცესს. იგი ითვალისწინებს გა-
ნსხვავებული ჯგუფური ინტერესების წარმომადგენელთა თანაბარუფ-
ლებიან მონაწილეობას დაგეგმვის პროცესში.

საფრანგეთში გეგმების შემუშავება როგორც წესი ხდება ხუთ-ხუ-
თი წლით და მათში აისახება ქვეყნის სასურველი სოციალურ-ეკონო-
მიკური განვითარების საერთო ორიენტირები. საზოგადოდ ინდიკატური
გეგმის შემუშავება ამ ქვეყანაში ხდება მრავალსაფეხურიანი იტერაცი-
ის მეშვეობით. ამ გზით წარმოებს ინფორმაციის გაცვლა და მიიღწევა
ეროვნული კონსესუსი სამეურნეო საქმიანობის სხვადასხვა მონაწილე-
ებს და მეურნეობრიობისა და მართვის განსხვავებულ დონეებს შორის.
ამგვარი გეგმა შეიცავს საფრანგეთის ეროვნული ეკონომიკის განვითა-
რების საშუალოვადიანი მიზნების ფორმულირებებს, სტრუქტურული
პროპორციების გარდაქმნის პროგნოზულ ალგორითმებს. ამასთან უნდა
აღინიშნოს, რომ გეგმის ძირითადი ნაწილები ეხება ეკონომიკური
ზრდის ტენდენციებს, ინვესტიციებს, ფინანსურ ნაკადებს, ეროვნული
ეკონომიკის დაბალანსებადობას, ინფლაციას, კონკურენციას.

ინდიკატური გეგმის შემუშავება საფრანგეთში ხდება სამი ძირითა-
დი ეტაპის გავლით (იხ. ნახ. 1).

ნახ. 1

საფრანგეთში ინდიკატური დაგეგმვის პროცესში იყენებენ ისეთი
ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელების კომპლექსს, რომლებიც დაკავ-
შირებული არიან ეროვნული ანგარიშების სისტემასთან. ამასთან ერ-

თად გამოიყენება გეგმიური გათვლების ჩატარების ფორმალიზებულ სისტემა, რომელიც ეყრდნობა ეროვნული ანგარიშების მონაცემებს.

აღნიშნულ ქვეყანაში ინდიკატური გეგმის შემუშავების დროს იყენებენ მოდელების და პროცედურული ალგორითმების შემდეგ ტიპებს: ა). პერსპექტიული პროგნოზირებისა და საშუალოვადიანი დაგეგმვის მაკრომოდელები დარგობრივ ჭრილში (რამდენიმე ათეული დარგის გათვალისწინებით); ბ). პირველი ტიპის მოდელების ისეთი მოდიფიკაცია, რომელიც მიიღება დარგთაშორისი ბალანსების და ეროვნული ანგარიშების სისტემის გამოყენების საფუძველზე; გ). ეკონომიკური ზრდის ერთდონიანი დინამიკური მოდელები, რომლებიც თავისი სახეობის მიხედვით მიეკუთვნებიან ოპტიმალური პროგრამირების მოდელების კლასს.

საფრანგეთში ინდიკატური გეგმის შემუშავების პროცესში მონაწილეობს დაახლოებით 150 კაცამდე. მის უშუალო შემუშავებას აწარმოებს დაგეგმვის კომიტეტი, რომელიც შედგება ვერტიკალური (დარგობრივი) და ჰორიზონტალური (ფინანსური, ეკონომიკური და რეგიონული) ქვედანაყოფებისაგან. დაგეგმვის ხსენებული კომიტეტი ურთიერთქმედებს სხვა სამთავრობო უწყებებთან (მაგალითად, ფინანსთა სამინისტროსთან და სტატისტიკის სახელმწიფო კომიტეტთან).

ამ გზით შედგენილ ინდიკატურ გეგმას ღებულობს და ამტკიცებს საფრანგეთის პარლამენტი.

შედგენილი ინდიკატური გეგმის აკარგვიანობა ფასდება ინდიკატური დაგეგმვის სისტემის ეფექტიანობით. ამგვარი ეფექტიანობის შესაფასებლად საფრანგეთში არსებობს ორი ძირითადი გზა: 1). ამ დროს ხდება გეგმიური მაჩვენებლების შედარება ფაქტიურად მიღწეულ მაჩვენებლებთან; 2). ამ დროს ხდება შედარება საერთაშორისო მაჩვენებლებთან, კერძოდ, შესადარ საბაზისო მაჩვენებლად იყენებენ მსგავსი ეკონომიკის მქონე ისეთი ქვეყნის მაჩვენებლებს, რომელშიც არ გამოიყენება დაგეგმვა.

ინდიკატური დაგეგმვის სფეროში საინტერესო და საყურადღებოა იაპონური გამოცდილება.

იაპონიაში ინდიკატური დაგეგმვის ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს ეკონომიკის კერძო სექტორის საწარმოების ორიენტაცია სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის პრაქტიკულ რეალიზაციაზე. აქედან გამომდინარე ამ ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საერთოსახელმწიფოებრივი გეგმები არ წარმოადგენენ კანონს, არამედ გვევლინებიან სახელმწიფო პროგრამების სახით და საერთო ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე ითვალისწინებენ ამ პროგრამების შესრულებას ეკონომიკური სტრუქტურის ცალკეული რგოლების მიერ.

იაპონიაში ინდიკატური დაგეგმვის გამოყენება დაიწყო გასული საუკუნის 50-იანი წლების შუა პერიოდში, როცა იქ დასაბამი მიეცა საერთო სახელმწიფოებრივ დაგეგმვას.

ამ ქვეყანაში ინდიკატური დაგეგმვის გავრცელებულ ფორმას წარმოადგენს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პერიოდულად შემუშავებადი საერთო სახელმწიფოებრივი გეგმები. ამგვარი გეგმების შემუშავებაში მონაწილეობას ღებულობს ყველა სამთავრობო დაწესებულება. გეგმის შედგენის პროცესში მაკოორდინირებელ როლს ასრულებს ეკონომიკური დაგეგმვის სამმართველო, რომელიც წარმოადგენს მინისტრთა კაბინეტის მნიშვნელოვან რგოლს. მას ჰყავს გენერალური დირექტორი, რომელიც ამავე დროს არის სახელმწიფო მინისტრიც. ამ სამმართველოს შემადგენლობაში შედის დაგეგმვის ბიურო. ამ უკანასკნელის უმნიშვნელოვანესი ფუნქციებია:

- ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ხანგრძლივადიანი გეგმების შემუშავების ორგანიზაცია;
- მთავრობის ყველა იმ ადმინისტრაციული ქვედანაყოფის საქმიანობის კოორდინაცია, რომლებიც თავიანთი კონპენტენციით დაკავშირებული არიან გეგმის მეტად მნიშვნელოვანი ღონისძიებების სფეროებთან;
- ქვეყნის საერთო პოტენციალის ანალიზი და შეფასება;
- ენერგეტიკის განვითარებასთან დაკავშირებული ძირითადი ღონისძიებების და პროგრამების დაგეგმვა და კოორდინაცია;
- პროგნოზული გამოკვლევების ეროვნული ინსტიტუტის კურირება.

იაპონიის ეკონომიკური დაგეგმვის სამმართველოსთან ფორმალურად შექმნილია ეკონომიკური საბჭო, რომელიც ექვემდებარება ქვეყნის პრემიერ-მინისტრს და იგი უშუალოდ ამუშავებს რა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საერთო სახელმწიფოებრივ გეგმებს, წარმოადგენს მთავრობის სათათბირო ორგანოს. ეს საბჭო იქმნება ორ-ორი წლით და იგი კომპლექტდება საკმაოდ წარმომადგენლობითი გზით (მასში შედიან მსხვილი ბიზნესის, აკადემიური წრეების, კვლევითი ორგანიზაციების, პროფკავშირების და ა.შ. წარმომადგენლები). მისი ფუნქციონირება ატარებს დემოკრატიულ ხასიათს.

იაპონიის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საერთო-ეროვნული გეგმის დანამატის სახით მუშავდება ეროვნული განვითარების კომპლექსური გეგმები (ანუ პროგრამები). ამ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის განმასხვავებელ სპეციფიკურ ნიშანს წარმოადგენს მისი მოქნილობა. ეს უკანასკნელი გულისხმობს ახალი საგეგმო ორიენტრების იმგვარად შემუშავების აუცილებლობას, რომ ისინი შეესაბამებოდნენ ქვეყნის განვითარების რეგულარულად ცვალვებად შიდა და გარე პირობებს.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ინდიკატური გეგმების რეალიზაციის იაპონური გამოცდილება წარმოადგენს მეტად სპეციფიკურს და მისი მექანიკური გამოყენება სხვა ქვეყნებში მაგალითად პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში ალბათ არ იქნება სწორი.

მეტად საინტერესოა აგრეთვე ინდიკატური დაგეგმვის ჩინური გამოცდილება.

ჩინეთში ინდიკატური დაგეგმვა წარმოადგენს მაკროეკონომიკურ დაგეგმვას საწარმოების დამოუკიდებლობის პირობებში.

ამ ქვეყანაში ძირითადი ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტა ხდება სახელმწიფოს მიერ. ამგვარი პრობლემების სიმრავლიდან შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ძირითადი:

- ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ეფექტიანი მიმართულებების, მიზნებისა და ტემპების განსაზღვრა;
- მრეწველობის და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის უმნიშვნელოვანესი სახეობების წარმოება;
- ძირითადი პროპორციების, კაპიტალდაბანდებების ზომების განსაზღვრა და მათი ეფექტიანი განაწილება;
- ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი საწარმოო ობიექტების მშენებლობა;
- საწარმოო ძალების გაადგილება;
- ხალხის მატერიალური და სულიერი კეთილდღეობის ამაღლება;
- სახელმწიფო ბიუჯეტის ეფექტიანი დაგეგმარება, საკრედიტო საშუალებების შემოსავალი და გასავალი ნაწილების ურთიერთდაბალანსება, ფულის ემისია;
- სავალუტო შემოსავლების დაბალანსება და უცხოური კაპიტალის გამოყენება;
- რიგი სტრატეგიული საქონლის სახეობების შესყიდვის, განაწილებისა და მიწოდების, აგრეთვე მატერიალური რესურსების რაციონალური გამოყენების ორგანიზაცია;
- საგარეო სავაჭრო საქონელბრუნვის მოცულობებისა და საქონლის უმნიშვნელოვანესი სახეობების იმპორტისა და ექსპორტის ღირებულების განსაზღვრა;
- მეცნიერებასა და ტექნიკაში ევრეთწოდებული “გარდევების” და სამეცნიერო გამოკვლევების წამყვანი მიმართულებების განსაზღვრა და მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევების პრაქტიკული დანერგვის სტიმულირება;
- განათლებისა და ჯანდაცვის სფეროების, აგრეთვე სხვა სოციალური დარგების განვითარება;
- ეკონომიკური და ტექნიკური პოლიტიკის მთავარი მიმართულებების დადგენა;
- ფასების განსაზღვრა საქონლის ძირითად სახეობებზე.

ჩინეთში სახელმწიფო ახორციელებს საზოგადოებრივი წარმოების და მოხმარების კომპლექსურ დაბალანსებას.

ამ ქვეყანაში ერთიანი გეგმის საფუძველზე ცენტრალური დარგობრივი უწყებების და ადგილობრივი ორგანოების მიერ ხორციელდება ეკონომიკის მრავალდონიანი მართვა.

გადაწყვეტილებების მიღების ძირითადი უფლება მთლიან ეროვნულ ეკონომიკაში თავმოყრილია ჩინეთის სახელმწიფო ხელისუფლების ხელში. ეს გადაწყვეტილებები, უზრუნველყოფილია რა საჭირო მატერიალური და ფინანსური რესურსებით, განსაზღვრავენ ცენტრალური ორგანოების პოლიტიკის რეალიზაციის ღონისძიებებს. ეს კი წარმოადგენს ჩინეთში არსებული დაგეგმვის სისტემების მთავარ განმასხვავებელ ნიშანს.

ჩინეთში ინდიკატური დაგეგმვა წარმოადგენს ისეთ ერთიან სისტემას, რომელიც შედგება სხვადასხვა დონისა და ხანგრძლივობის გეგმებისაგან. ხანგრძლივობის მიხედვით გამოყოფენ ხანგრძლივვადიან (10-20 წლიან), საშუალოვადიან (5 წლიან) და წლიურ ინდიკატურ გეგმებს.

ხანგრძლივვადიანი ინდიკატური გეგმა არის ისეთი პროგრამული დოკუმენტი, რომელიც ასახავს ქვეყნის ეკონომიკის, მეცნიერებისა და ტექნიკის და სოციალური სფეროს განვითარების სტრატეგიას.

ხანგრძლივვადიანი და საშუალოვადიანი გეგმების შემუშავების პროცესში ჩინეთის ქვეყანა იყენებს შემდეგ მეთოდებს: ა). კომპლექსური ბალანსირების მეთოდს; ბ). მონოგრაფიულ მეთოდს; გ). გეგმის უწყვეტად შედგენის მეთოდს.

ჩინეთში საგეგმო სამუშაოების ხელმძღვანელობას ახორციელებს სახელმწიფო საბჭო, რომელიც წარმოადგენს უმაღლეს სახელმწიფო აღმასრულებელ ორგანოს.

სახალხო მუშურნეობრივი გეგმების შედგენის, ორგანიზაციის და შესრულების პროცესს ჩინეთში კოორდინაციას უწევს სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტი.

ამ ქვეყანაში ამჟამად სახალხო მუშურნეობრივი გეგმების შედგენისას წარმოებს ინფორმაციის მოძრაობა “ზემოდან-ქვემოთ”, “ქვემოდან-ზემოთ” და ამ ორი ვარიანტის ურთიერთშერწყმის მიმართულებით.

ხანგრძლივვადიანი და საშუალოვადიანი გეგმების შედგენის დროს ჩინეთში ინფორმაცია მოძრაობს “ორჯერ დაბლა, ერთჯერ მაღლა”.

ამგვარი გეგმების შედგენის პროცესს სახელმწიფო საბჭო იწყებს საგეგმო მაჩვენებლებისა და საკონტროლო (სარეკომენდაციო) ციფრების შემუშავებით. ამის შემდეგ რეგიონები და დარგები ზემდგომ ორგანოებს წარუდგენენ თავიანთი გეგმების ამსახველ პროექტებს. ბოლოს სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტი კომპლექსური ბალანსების დახმარე-

ბით ამუშავებს ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების სახელმძღვანელო გეგმის პროექტს.

ჩინეთში ინდიკატური გეგმების შემუშავება, როგორც წესი, წარმოებს შემდეგი ოთხი ეტაპის სამუშაოების ჩატარების გზით:

ა). მოსამზადებელი სამუშაოები; ბ). საკონტროლო ციფრების შემუშავება; გ). გეგმის პროექტის შედგენა და მისი დასამტკიცებლად გადაცემა; დ). გეგმის განხილვა, დამტკიცება და გადაცემა იერარქიის ქვემო რგოლებში მდებარე ორგანოებისადმი (“მაღლიდან-დაბლა”).

ჩინეთში განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ინდიკატური გეგმების პრაქტიკული რეალიზაციის მექანიზმის შემუშავებას. ამიტომ იქ მუდმივად მიმდინარეობს მაკროეკონომიკური სახელმწიფოებრივი რეგულირების ფორმებისა და მეთოდების ძებნა.

მაკრორეგულირება (და დაგეგმვა) ჩინეთში არ ნიშნავს სახელმწიფოს ყოველმხრივ ჩარევას ეკონომიკაში, არამედ იგი ემსახურება ეროვნული ეკონომიკის განვითარების ზოგადი მიზნების მიღწევასთან დაკავშირებული პროცესების მოწესრიგებასა და მასზე კონტროლის გაწევას. ჩინეთში მაკრორეგულირების მიზნების სიმრავლე პირობითად შეიძლება დაიყოს სამ ძირითად ჯგუფად: ა). ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა; ბ). ეკონომიკური სტაბილურობის მხარდაჭერა; გ). ეკონომიკური სამართლიანობის უზრუნველყოფა.

ამ მიზნებს შორის არსებობს ურთიერთკავშირი, რომლის შედეგადაც წარმოიქმნება მთლიანი სისტემა, რომელშიც ყოველი მიზანი იყოფა ქვემიზნების სიმრავლეთ. აქედან გამომდინარე მაკროეკონომიკურ რეგულირებას ჩინეთში გააჩნია ამ მიზნებისა და ქვემიზნების ერთი გამაერთიანებელი საერთო კომპლექსური მიზანი, რომელიც მდგომარეობს ქვეყნის ეკონომიკის მთლიანი სისტემისა და საზოგადოებრივი კეთილდღეობის განვითარებაში.

ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვა ჩვენი ქვეყნის სინამდვილეში პირველად 1993 წელს დაინერგა მაშინდელი ეკონომიკის სამინისტროსთან არსებული ეკონომიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის და ეკონომიკის სამინისტროს სპეციალისტების აქტიური მონაწილეობით. საქართველოს იმუამინდელი ეკონომიკის მართვის პროცესში გაჩნდა პირველი ინდიკატური გეგმები, რომელთა შედგენაც ხდებოდა სპეციალური მეთოდით. ამ დოკუმენტმა (საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური გეგმის შემუშავების მეთოდოლოგია) თითქმის 10 წელი იარსება და მიუხედავად იმისა, რომ იგი ობიექტური მიზეზების გამო ჩამორჩებოდა სასურველ სტანდარტებს, მაინც დიდი როლი შეასრულა ქვეყნის ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური ბერკეტების ფორმირებისა და განვითარების საქმეში. ამას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ განვლილ პერიოდში აღ-

ნიშნული მეთოდის საფუძველზე შემუშავებულ იქნა საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ორი საშუალოვადიანი (1996-2000 წ.წ. და 2001-2005 წ.წ.) და შესაბამისი 1-წლიანი ინდიკატური ეგემები.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ინდიკატური დაგეგმვის პროცესის სრულყოფისა და მისი პრაქტიკული გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლების პროცესი მჭიდრო კავშირშია ქვეყნის სახელმწიფოებრივი მოწყობის, მისი ეკონომიკის განვითარების, მასში საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრებისა და შესაბამისი ინსტიტუციური სტრუქტურების აღმოცენება-ამოქმედების, საბაზრო ეკონომიკის მამოძრავებელი მეურნე-სუბიექტების ჩამოყალიბებისა და ზრდა-განვითარების სიღრმისეულ პროცესებთან [1, 3, 5, 8, 17]. ამგვარი ტენდენცია დამახასიათებელი გახდა საქართველოს სინამდვილისთვისაც. ამას ნათელყოფს 1993 წელს შემუშავებული ინდიკატური დაგეგმვის პირველი ქართული მეთოდის აგვარებიც.

გასაკვირია, მაგრამ ფაქტია, რომ 1993 წელს შემუშავებულ მეთოდს არ გააჩნდა მყარი იურიდიული და რეალური ეკონომიკური საყრდენები. უპირველესად ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ აშკარად ჩვენი ქვეყანა ჩათრეული იყო სისხლისმღვრელ სამოქალაქო და ეთნიკურ ომებში. მას არ ჰქონდა არც კონსტიტუცია, არც რაიმე კანონმდებლობა ინდიკატური დაგეგმვის შესახებ. მაშინ ჩვენი სახელმწიფო დგამდა პირველ ნაბიჯებს მის საკუთრებაში არსებული ქონების პრივატიზაციის გზაზე, რამაც მომავალში საფუძველი ჩაუყარა კერძო მე-საკუთრეთა სოციალური ფენისა და ეკონომიკის საბაზრო სექტორების შექმნას. იმ დროს ქვეყანაში ძველი საგარეო-ეკონომიკური კავშირების მოშლის პირობებში მძვინვარებდა უმწვავესი სასურსათო და ენერგეტიკული კრიზისი; ჯერ კიდევ არ არსებობდა ეროვნული ვალუტა, ეკონომიკა მოქცეული იყო სუპერინფლაციის მარწმუნებში, მოშლილი იყო ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო სისტემები; ეკონომიკური კრიზისი განაპირობებდა ტოტალურ უმუშევრობასა და მოსახლეობის ცხოვრების დონის მკვეთრ დაცემას; მბრძანებლურ-დირექტიული მართვის პრინციპებზე აგებულ სახელმწიფო სტატისტიკის სისტემას გამოცლილი ჰქონდა ორგანიზაციულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლები და მხოლოდ პირველი ნაბიჯები იღებებოდა გაეროს მიერ რეკომენდებულ ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის თეორიული ათვისებისათვის (რომელიც საფუძვლად უნდა დადებოდა სახელმწიფო სტატისტიკის ახლებურ მოწყობას).

ბუნებრივია, რომ ამგვარ პირობებში შემუშავებული ინდიკატური დაგეგმვის მაშინდელი მეთოდიკა გათვალისწინებული იყო არა ფაქტიურად მოქმედი, არამედ მხოლოდ წარმოსახვითი ეკონომიკური მოდელისა და სათანადო საბაზრო მექანიზმების (რომლებიც მომავალში

უნდა ამოქმედებულიყო) ფუნქციონირებისათვის. ეს მიდგომა კარგად ჰქონდა გათვითცნობიერებული ინდიკატური დაგეგმვის მაშინდელ მეთოდოლოგიაზე მომუშავე მეცნიერებსა და სპეციალისტებს, რომლებიც, საბედნიეროდ, სრულად ფლობდნენ სოციალისტური დირექტიული დაგეგმვის თეორიასა და პრაქტიკას და რაც მთავარია, მათ ხელთ არსებული მწირი შესაძლებლობების კვალობაზე, თეორიულად იცნობდნენ ზოგიერთი ქვეყნის გამოცდილებას ინდიკატური დაგეგმვის სფეროში. უნდა აღინიშნოს, რომ იმ დროისათვის, სადად მოაზროვნე მეცნიერ-ეკონომისტების შემოქმედებითი შემართება და ინტელექტუალური პოტენციალი წარმოადგენდა ერთადერთ რეალურ საყრდენს საბაზრო ეკონომიკისათვის აუცილებელი ახლებური მაკროეკონომიკური დაგეგმვის მეთოდოლოგიური საფუძვლების მომზადების საქმეში. მათი შრომის პროდუქტიულობა და თვით ამ ახალი საქმის წარმატებაც გაცილებით შთამბეჭდავი იქნებოდა, რომ მაშინდელ ხელისუფლებას მეტი ზრუნვა გამოეჩინა ამ რთულ პრობლემებზე მომუშავე მეცნიერ-ეკონომისტთა შრომის სათანადო აღჭურვისა და მატერიალური სტიმულირების ეფექტარული საკითხების მოგვარებაზე. სამწუხაროდ, ამ საქმეში არ მომხდარა რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება [7, 5, 17, 15].

აღნიშნულმა მეთოდოლოგიამ შეასრულა რა დიდი როლი საქართველოს მაშინდელი ეკონომიკის მართვის პროცესში, 2001-2003 წლებში მოითხოვა მეცნიერული სრულყოფა. ამ მიზნით საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტროს თავოსნობით და ვ. მელქაძის სახელობის სოციალურ-ეკონომიკური და რეგიონული პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის უშუალო მონაწილეობით 2003 წელს შემუშავდა ინდიკატური დაგეგმვის ახალი მეთოდოლოგია. ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის აღნიშნული მეთოდოლოგია არსებითად განსხვავდებოდა თავისი წინამორბედისაგან, რაც განპირობებული იყო საქართველოს ეკონომიკაში მაშინდელ ბოლო ცხრა წლიან პერიოდში მომხდარი პოზიტიური ძვრებითა და მათი ადეკვატური ასახვით ინდიკატური დაგეგმვის შინაარსსა და მეთოდოლოგიურ საფუძვლებში. იმაქამდ საქართველოს უმთავრეს სასიცოცხლო სფეროებში მომხდარმა თვისებრივმა გარდატეხამ ეს სფეროები საბოლოოდ შემოაბრუნა სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბებისა და თანდათანობითი სრულყოფის მიმართულებით. ახალი კონსტიტუციისა და რიგი ფუნდამენტური საკანონმდებლო აქტების მიღებით თანდათან შეიქმნა ხელსაყრელი პოლიტიკური და სამართლებრივი სივრცე სახელმწიფოს დემოკრატიული მოწყობისა და მისი სოციალურ-ეკონომიკური სფეროების რეფორმების მიზანმიმართული განხორციელებისათვის. საქართველომ ჩვენი მეგობარი ქვეყნებისა და საერთაშორისო ფინანსური ორგანიზაციების დახმარებით ისტორიულად ხანმოკლე პერიოდში მოახერხა სუპერინფლა-

ციის მოთოკვა და მყარი ეროვნული ვალუტის შემოდება, მან ჩამოაყალიბა თვისებრივად ახალი ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო სისტემები, განახორციელა საბინაო-საცხოვრებელი ფონდისა და მიწის, აგრეთვე მცირე და საშუალო საწარმოთა პრივატიზაცია მრეწველობის, მშენებლობის, ტრანსპორტის, სოფლის მეურნეობის, ვაჭრობისა და საყოფაცხოვრებო მომსახურების დარგებში. ამჟამად ქვეყანაში მიმდინარეობს ამ პროცესის გადანაცვლება ისეთ რთულ სფეროებში, როგორცაა ენერგეტიკა, მძიმე მრეწველობა, მეცნიერება და სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგები.

ამით კი უნდა შეიქმნას საბაზრო ეკონომიკის მთავარი სუბიექტი-მწარმეთა ფენა, საბაზრო ურთიერთობები და ჯანსაღი კონკურენტული გარემო საქართველოში. ამას ხელს უწყობს აგრეთვე საგადასახადო-საბიუჯეტო და ფულად-საკრედიტო სისტემის დახვეწა, ანტიმონოპოლიური რეგულირებისა და სხვა საბაზრო ინსტიტუტების აღმოცენება და განვითარება, რომელიც ქვეყანაში ამჟამად მიმდინარეობს. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს საქართველოს გაერთიანება ევროსაბჭოში, რომელიც სასიცოცხლო სივრცესა და რეალიზაციის ხელშემწყობ პირობებს უქმნის ქვეყნის ახალ გეოპოლიტიკურ ფუნქციას – შეასრულოს ხელსაყრელი სავაჭრო-სატრანზიტო დერეფნის როლი ევროპისა და აზიის ქვეყნებს შორის.

საქართველოს გადაქცევამ „აბრეშუმის გზის“ უმნიშვნელოვანეს საკვანძო ქვეყნად დასაბამი მისცა ქვეყნის უსაფრთხოებისა და სტრატეგიული განვითარების სრულიად ახალ მიმართულებას, შეცვალა ტრადიციული და ჩამოაყალიბა ახალი სტრუქტურული მიდგომები, მიზნები, ამოცანები და პრიორიტეტები ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების კონცეფციაში. ეს ცვლილებები უკვე აისახა ჩვენი ეკონომიკის წამყვანი დარგის მრეწველობის, აგრეთვე ტრანსპორტის განვითარების უკვე ცნობილ კონცეფციებში; ანალოგიური ამოცანის წინაშე დადგნენ ეკონომიკის სხვა დარგები და სექტორებიც.

უკანასკნელ წლებში თვისებრივი ცვლილებები მოხდა სახელმწიფო სტატისტიკის მეთოდოლოგიურ და ორგანიზაციულ საფუძვლებში. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ხელმძღვანელობითა და საერთაშორისო ფინანსური ორგანიზაციების ხელშეწყობით ქვეყანაში დაინერგა გაეროს მიერ რეკომენდებული ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა, რომელმაც გლობალურად მოიცვა ეკონომიკის ყველა სექტორი, აღწარმოებითი ციკლის ყველა სტადია და შემაღვენილი ელემენტი. ამან ხელი შეუწყო საქართველოს ადაპტირებას მსოფლიო ცივილიზებული ქვეყნების თანამეგობრობაში, აამაღლა ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკური, სოციალური, დემოგრაფიული და სხვა უმნიშვნელოვანესი პროცესების ანალიზის დონე, გაზარდა მათი განვითარების სწორი პროგნოზირებისა და მართვის შესაძლებლობები [16,

17, 18].

ინდიკატური დაგეგმვის 2003 წელს შემუშავებული მეთოდის, ჩვენი აზრით, ყურდნობა მის უკანასკნელ ანუ ერთ-ერთ სრულყოფილ და ეფექტურ ვარიანტს. მისი მეშვეობით შეიძლება გაანგარიშებულ იქნეს უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები, დადგინდეს თანაფარდობა პროდუქციის (მომსახურების) და შემოსავლების შექმნის, განაწილებისა და მოხმარების პროცესებში მონაწილე ეკონომიკის დარგებსა და სექტორებს შორის, აგებულ და გაანალიზებულ იქნეს პროდუქციის (მომსახურების) წარმოებისა და განაწილების დარგთა-შორისი ბალანსები, ეკონომიკური კავშირურთიერთობები საზღვარგარეთის ქვეყნებთან და ა.შ.

ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის სსენებული მეთოდის ასახავს რა ცვლილებებს, რომელსაც საქართველოს ეკონომიკაში ჰქონდა ადგილი უკანასკნელი 9 წლის განმავლობაში, ძველისაგან განსხვავებით ეფუძნება არა წარმოსახვით, არამედ საფუძვლით რეალურ საბაზრო ურთიერთობებსა და ინსტიტუტებს. სწორედ ამიტომ იყო რომ, იგი სპეციალისტების მიერ ჩაითვადა უფრო სრულყოფილად და ქმედითუნარიანად საქართველოს ეკონომიკის წინაშე ამჟამად მდგარი მიზნებისა და ამოცანების რეალიზაციაში.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინდიკატური დაგეგმვის მეთოდის სრულყოფაში განსაკუთრებული როლი ითამაშა იმ მდიდარმა პრაქტიკულმა გამოცდილებამ, რომელიც საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტროს სპეციალისტებსა და სამინისტროსთან არსებული ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების ყოფილი სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომლებს და უგროვდათ ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების საშუალო და მოკლევადიანი ინდიკატური გეგმების შედგენის პროცესში. ეს გამოცდილება განზოგადებული სახით თანდათანობით ავსებდა გეგმების შინაარსს, მაჩვენებელთა სისტემასა და მათი გაანგარიშების წესს [5, 6, 7, 8, 9, 17].

საქართველოში ინდიკატური დაგეგმვის სამართლებრივი და ორგანიზაციული რეგულირების საკვანძო საკითხები ასახულ იყო ქვეყნის პარლამენტის მიერ ჯერ კიდევ 1997 წელს მიღებულ კანონში „საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის საფუძვლების შესახებ“.

იმასთან დაკავშირებით, რომ ქვეყანაში დღესაც გრძელდება საბაზრო ეკონომიკის ინსტიტუციური ჩამოყალიბებისა და სრულყოფის პროცესები, ჯერ კიდევ არ აღმდგარა მისი ტერიტორიული მთლიანობა, საბოლოოდ არ გადაჭრილა რეგიონული მართვის, მუნიციპალური ქონების გამიჯვნისა და სხვა სამართლებრივი საკითხები, ბუნებრივია, რომ მომავალში კვლავაც ინტენსიურად უნდა გაგრძელდეს მუშაობა

ინდიკატური დაგეგმვის მეთოდოლოგიურ და ორგანიზაციულ სრულყოფაზე.

საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის ცნობილ მეთოდოლოგიაში გათვალისწინებულია იმ შენიშვნების დიდი ნაწილი, რომელიც მის მიმართ იქნა გამოთქმული საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის ყოფილი სამინისტროს სპეციალისტების მიერ.

ამ მეთოდოლოგიაში ჩამოყალიბებულია ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატორების, ანუ მათრიენტრები პარამეტრების განსაზღვრის მეთოდოლოგიური პრინციპები, მიდგომები, განგარიშების წესები.

საქართველოში 1993-2002 წლებში ინდიკატურ დაგეგმვას უმნიშვნელოვანესი როლი ენიჭებოდა ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პერსპექტივების განსაზღვრის საქმეში. ინდიკატური დაგეგმვა არის რა განსაკუთრებული, წინასწარ დადგენილი წესით კოორდინირებული მეცნიერულ-ანალიტიკურ და პროგნოზულ დამუშავებასთან სისტემა, მისი განხორციელების ძირითად მიზანს საქართველოში წარმოადგენდა სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის შესაბამის რეალურად მისაღწევ ინდიკატორთა (მანკენებელთა) ჩამოყალიბება და მათ უზრუნველსაყოფად საჭირო ღონისძიებათა შემუშავება. ინდიკატური დაგეგმვა ჩვენს ქვეყანაში ემსახურებოდა მთავრობის მოკლე, საშუალო და გრძელვადიანი ეკონომიკური პოლიტიკისა და განვითარების სტრატეგიის განსაზღვრას. ამასთან, იგი ხელს უწყობდა სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის ინტერესების კოორდინაციას და ამავე დროს ასრულებდა გარკვეულ შემეცნებით როლს, რაც ფართო საზოგადოებისათვის აუცილებელი და სასარგებლო ინფორმაციის მიწოდებაში მდგომარეობდა. ინდიკატური გეგმების მაკროეკონომიკური პარამეტრები ჩვენთან ატარებდა მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათს.

საქართველოში ინდიკატური დაგეგმვის ძირითად ამოცანებს წარმოადგენდნენ:

- ა). მთავრობის მიმდინარე და საშუალოვადიანი სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის და სტრატეგიის ჩამოყალიბება;
- ბ). განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრა და მათი მიღწევის გზების ძიება;
- გ). ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორის, დარგის და სოციალური ჯგუფის ინტერესების კოორდინაცია.

ინდიკატურ დაგეგმვას საქართველოში გააჩნდა შემდეგი ფუნქციები:

- ა). ქვეყნისათვის აუცილებელი, რეალურად შესაძლებელი ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიჯნების მიღწევის ღონისძიებებისა და რეკომენდაციების შემუშავება;
- ბ). სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირების უზრუნველყოფა აუცი-

საქართველოს
პარლამენტის
ეკონომიკური
მიმართულება

ლებელი ანგარიშგებით;

გ). კერძო სექტორის განვითარებისთვის ყოველგვარი ხელშეწყობა იმ ვარაუდით, რომ იგი ეკონომიკურად მაქსიმალურად დაინტერესდეს ქვეყნის საყოველთაო ეკონომიკურ აღმავლობაში აქტიური მონაწილეობის მიღებით;

დ). ფართო საზოგადოებისათვის ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების შესახებ აუცილებელი ინფორმაციის მიწოდება;

ე). ინვესტორების, საბაზრო სუბიექტებისა და მომხმარებლებისათვის ორიენტირების მიცემა;

ვ). ქვეყნის ეკონომიკაში არსებული პრობლემების კომპლექსური ანალიზი და მათი გადაჭრის ღონისძიებების (ეტაპების და მექანიზმების გათვალისწინებით) შემუშავება.

საქართველოში ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური გეგმა, როგორც უკვე აღინიშნა, მუშავდებოდა საქართველოს 1997 წლის კანონის „საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის საფუძვლების შესახებ“ შესაბამისად. იგი ცალსახად განსაზღვრავდა, რომ საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტრომ სხვა სამინისტროებთან და რეგიონული მართვის ორგანოებთან ერთად უნდა შეიმუშავოს საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური გეგმები.

ქვეყანაში ინდიკატური გეგმები მუშავდებოდა ეკონომიკის სფეროების მიხედვით და დარგობრივ ჭრილში საქართველოს სამინისტროების, უწყებების, აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების მიერ მომზადებული დარგებისა და ტერიტორიული ერთეულების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პროგრამებისა და წინადადებების გათვალისწინებით.

ინდიკატური გეგმები საქართველოში მუშავდებოდა მოკლე (1-წლიანი), საშუალო (3-5 წლიანი) და გრძელვადიანი პერიოდებისათვის. ერთწლიანი ინდიკატური გეგმის პროექტი (წინასწარი საპროგნოზო გაანგარიშებები) სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის ფორმირების ერთ-ერთი საფუძველი იყო. გრძელვადიანი ინდიკატური გეგმის შემუშავების შესახებ გადაწყვეტილებას იღებდა საქართველოს პრეზიდენტი. მისი საპრეზიდენტო პროგრამის შესაბამისად მუშავდებოდა ხუთწლიანი ინდიკატური გეგმები. ინდიკატური გეგმების პროექტებისა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიზნობრივი პროგრამების შემუშავებას საერთო ორგანიზაციულ-მეთოდურ ხელმძღვანელობას უწევდა საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტრო.

ინდიკატური გეგმა ძირითადად შედგებოდა სამი ნაწილისაგან: ა). სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეფცია; ბ). სოციალურ-

ეკონომიკური განვითარების პროგნოზები და ვ). საგვემო-მარეგულირებელი ნაწილი.

სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეფციაში ყალიბდებოდა და საბუთდებოდა სახელმწიფო პოლიტიკის მიზნები და პრიორიტეტები, განისაზღვრებოდა განვითარების ძირითადი ეტაპები და საშუალებები. მასში იკვეთებოდა პირველი რიგის ამოცანები.

ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზებში, როგორც ცნობილია, ასახულ უნდა იქნეს წარმოებისა და სოციალური სფეროს განვითარების ტენდენციები, ხასიათი და პარამეტრები.

სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზების შემუშავება ხვეთან ხდებოდა ქვეყნის ეკონომიკური ვითარების, რესურსული პოტენციალის, სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პროგრესის მიღწევათა რეალიზაციის შესაძლებლობების, საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების განმტკიცების, ეკონომიკური რეფორმების ხელშემწყობი გარემოს ჩამოყალიბების კომპლექსური ანალიზის საფუძველზე პროგნოზირების თანაბედროვე, პროგრესული მეთოდების გამოყენებით [1, 3, 6, 8, 9].

ინდიკატური გეგმებისათვის დამუშავებული პროგნოზების ხანგრძლივობა, როგორც წესი, ემთხვეოდა შესაბამისი გეგმის პერიოდს. ამასთან, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზული გაანგარიშებები ეფუძნებოდა პოლიტოლოგიურ, დემოგრაფიულ, სამეცნიერო ტექნოლოგიურ, ეკოლოგიურ და სხვა სახის გრძელვადიან პროგნოზებს. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირებისას ფართოდ იყენებდნენ, აგრეთვე, სხვადასხვა ქვეყანასთან დადებულ გრძელვადიან სამთავრობო ხელშეკრულებებს და საერთაშორისო ორგანიზაციების წინასწარგანზრახულობებს ქვეყანაში მიმდინარე გარდაქმნების ხელშემწყობის თვალსაზრისით.

ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზები, საშინაო და საგარეო პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და სხვა ფაქტორებიდან გამომდინარე, როგორც წესი, მუშავდებოდა რამდენიმე ვარიანტად და მოიცავდა ინდიკატორთა სისტემას, რომელიც ახასიათებდა ეკონომიკის დინამიკას, სტრუქტურას და ეფექტიანობას, ფინანსურ მდგომარეობას, ინფლაციურ პროცესებს, შინამეურნეობების შემოსავლებს და ხარჯებს, ბაზრის ტევადობას, ფულის მიმოქცევას, საქონლისა და ფასიანი ქაღალდების ბაზარს, ფასებს, მოსახლეობის ცხოვრების დონეს, დემოგრაფიულ და ეკოლოგიურ ვითარებას, საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობებს, მატერიალური წარმოების სფეროსა და სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგების განვითარების ძირითად ტენდენციებს და ა.შ.

ინდიკატური გეგმის სოციალურ-ეკონომიკური მიზნების რეალიზაცია უნდა განხორციელდეს ეკონომიკურ რეგულატორთა სისტემით. ეს უკანასკნელი უნდა მოიცავდეს ისეთ კონკრეტულ ღონისძიებებსა და

მიდგომებს, რომელთა მეშვეობითაც სახელმწიფო ზემოქმედებს ეკონომიკაზე სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეფციასა და პროგნოზებში დასახული მიზნების მისაღწევად [7, 1, 8, 9, 17, 24].

აღნიშნულ რეგულატორთა სისტემის მთავარი დანიშნულება საქართველოში შემუშავებულ ინდიკატურ გეგმებში ეკონომიკური განვითარების დაჩქარება იყო. ამ რეგულატორების ძირითად ელემენტებს მიეკუთვნებიან: 1. თავისუფალი მეწარმეობის განვითარების ხელშეწყობა, 2. კორექტივები საგადასახადო განაკვეთებში, ამორტიზაციის ნორმებსა და დარიცხვის წესში, კაპიტალის პროცენტში, საბანკო რეზერვების ნორმებში, ბაუბესა და მოსაკრებლებში, ცალკეულ საქმიანობათა ლიცენზირებაში, იმ მეწარმეების წახალისების სისტემაში, რომლებიც ითვალისწინებენ სახელმწიფოს რეკომენდაციებს; 3. ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა და მომხმარებელთა ინტერესების დაცვა, 4. ფასების პოლიტიკა და ანტიინფლაციური ღონისძიებები; 5. პროდუქციის ექსპორტისა და იმპორტშემცველი წარმოების სტიმულირება საგადასხდელი ბალანსის გაუმჯობესების მიზნით; 6. ცენტრალიზებული კაპიტალური დაბანდებისა და უცხოური ინვესტიციების მოზიდვისა და განაწილების მექანიზმი; 7. მოსახლეობის სოციალური დაცვისა და სოციალური პრობლემების გადაწყვეტის ღონისძიებები; 8. ეროვნული ვალუტის დაცვის მექანიზმი და ა.შ [8, 9, 17].

საქართველოში შედგენილი ინდიკატური გეგმების საგეგმო-მარეგულირებელი ნაწილის უმნიშვნელოვანეს ელემენტებს წარმოადგენდნენ სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამები, რომელთა შემუშავების მიზნები, ამოცანები, დამუშავების ორგანიზაცია, წარდგენის, შერჩევის და დაფინანსების წესი რეგულირდებოდა კანონით „საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის საფუძვლების შესახებ“ და საქართველოს პრეზიდენტის 1998 წლის 24 დეკემბრის 711 ბრძანებულებით „სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების (საპროგრამო წინადადებების) შერჩევისა და დაფინანსების წესის შესახებ“.

ყოველწლიური ინდიკატური გეგმის ტექნოლოგიურ-ორგანიზაციული სქემა ითვალისწინებდა მის ორ ეტაპად შედგენას. პირველ ეტაპზე ხორციელდებოდა ინდიკატური გეგმის პროექტის წინასწარი საპროგნოზო პარამეტრების გაანგარიშება, რომელიც საფუძვლად ედებოდა შესაბამისი წლის ბიუჯეტის პროექტის შემოსავლებისა და ხარჯების, მათ შორის, სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების და სხვა ღონისძიებების დასაფინანსებლად საჭირო სახსრების ფორმირებას. ინდიკატური გეგმის პროექტის წინასწარი საპროგნოზო გაანგარიშებები არსებული წესის მიხედვით სრულდებოდა საქართველოს პრეზიდენტი-სათვის შესაბამისი წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის ძირითადი პარამეტრებისა და მიმართულებების წარდგენამდე ერთი თვით ადრე, ანუ წინა-

საგეგმო წლის 15 აპრილამდე.

საპროგნოზო მანქენებლების წინასწარი გაანგარიშებების ფორმირება იწყებოდა აუცილებელი ინფორმაციის მოგროვებითა და დამუშავებით. ამ მიზნით ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტრო საჭირო ინფორმაციის მისაღებად წინასწარ საზღვრავდა შესაბამის ფორმებსა და მანქენებლებს. ამის შემდეგ მას საჭირო განმარტებებითა და რეკომენდაციებით დაჰყავდა იგი სამინისტროებამდე, სხვა უწყებებამდე და ორგანიზაციებამდე, აგრეთვე მმართველობის ადგილობრივ ორგანოებამდე. ეს უკანასკნელები კი თავის მხრივ განსაზღვრულ ვადაში, უდგენდნენ საჭირო მასალებს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტროს.

საქართველოში ინდიკატური გეგმის პირველადი ინფორმაციით უზრუნველყოფის საქმეში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობდა ქვეყნის სტატისტიკური ორგანოები, პირველ რიგში კი სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი. განსაკუთრებით დიდი იყო აღნიშნული სამსახურების წვლილი ქვეყნის რესურსული პოტენციალისა და საბაზისო კერიოდისათვის ჩამოყალიბებული ეკონომიკური სიტუაციის (სასტატო მდგომარეობის) შეფასებაში.

ჩვენს ქვეყანაში საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, ინდიკატური გეგმის შემუშავების საქმეში განსაკუთრებით დიდი იყო მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების როლი. ქვეყანაში მიმდინარე ფართომასშტაბიანი პრივატიზაციის პირობებში სამეურნეო ფუნქციებს თანდათანობით თმობდნენ დარგობრივი სამინისტროები და ისინი მხოლოდ მეთოდოლოგიური ხელმძღვანელის ფუნქციას ინარჩუნებდნენ. ამგვარ ვითარებაში, რეალური წინადადებებისა და ინფორმაციის მიღება შესაძლებელი ხდებოდა მმართველობის ადგილობრივი ორგანოებიდან, ხოლო მომავალში მიზანშეწონილად უნდა ჩაითვალოს ქვეყნის ინდიკატური გეგმის ერთ-ერთი ვარიანტის შემუშავება რეგიონული გეგმების საფუძველზე. ამ მიზნით ალბათ სათანადო ცვლილებები უნდა შევიდეს საქართველოს კანონში ინდიკატური დაგეგმვის საფუძველების შესახებ.

შინაარსობრივად საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური გეგმის პროექტები და წინასწარი საპროგნოზო გაანგარიშებები შედგებოდა მოკლე განმარტებითი ბარათისაგან, საგეგმო წელს სარეალიზაციოდ განკუთვნილი სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების ანოტაციებისაგან და საპროგნოზო ცხრილებისაგან.

მაშინდელ განმარტებით ბარათში გადმოიცემოდა არსებული მაკროეკონომიკური გარემოს ანალიზი და მისი გაუმჯობესების ძირითადი მიმართულებები, რაც იმავდროულად ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ხელშემწყობ ფაქტორებად მოიაზრებოდა.

იმჟამინდელ საპროგნოზო გაანგარიშებებში აისახებოდა ყველა ის პროგრამა, რომელიც ამ მიზნით ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭ-

რობის სამინისტროში შექმნილმა სპეციალურმა კომისიამ შეარჩია და შეიტანა საგეგმო წელს სარეალიზაციო სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების ჩამონათვალში (საქართველოს პრეზიდენტის 1998 წლის 24 დეკემბრის 711 ბრძანებულებით დამტკიცებული წესის შესაბამისად). აღნიშნულ ჩამონათვალს ამტკიცებდა საქართველოს პრეზიდენტი.

აღნიშნულ დოკუმენტში საპროგნოზო ცხრილები ასახული იყო როგორც კრებსითი სახით, ისე ცალკეული დარგების და სფეროების მიხედვით, იმ ვარაუდით, რომ ამ საფუძველზე სიძნელებები არ შექმნილიყო სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის ძირითადი პარამეტრების განგარიშების დროს.

იმ დროს ინდიკატური გეგმის პროექტის პარამეტრების დაზუსტება ხდებოდა ქვეყნის ბიუჯეტის ფორმირების პროცესში. მას საფუძველად ედო ბიუჯეტის დაზუსტებული პარამეტრები და განვლილ პერიოდში ეკონომიკის განვითარებაში მიღწეული დაზუსტებული მაჩვენებლები. ამ გზით ინდიკატური გეგმის კონცეფციური, საპროგნოზო და საპროგრამო ნაწილები შესაბამისობაში მოდიოდა დამტკიცებული სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებისა და ხარჯების პარამეტრებთან.

გეგმის მეორე ეტაპის სამუშაოები ხორციელდებოდა იმავე ტექნოლოგიური სქემით, როგორც პირველი. განსხვავება იმაში მდგომარეობდა, რომ ამ შემთხვევაში არ იყო აუცილებელი დაზუსტებული ინფორმაციის მოპოვებისათვის ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტროს მიერ ფორმებისა და მაჩვენებლების ხელახალი შემუშავება და მათი სამინისტროებამდე, უწყებებამდე და რეგიონებამდე დაყვანა. ამ მიზნით შეიძლებოდა გამოყენებული ყოფილიყო პირველი ეტაპის სამუშაოთა განსახორციელებლად დაგზავნილი ფორმები და მაჩვენებლები. იმ დროს არსებული წესის თანახმად სამინისტროები უწყებები და რეგიონები დაზუსტებულ მონაცემებს აწვდიდნენ ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტროს. ამ მონაცემებისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის დამტკიცებული ძირითადი პარამეტრების საფუძველზე შემუშავებული ინდიკატური გეგმის პროექტს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტრო დასამტკიცებლად წარუდგენდა საქართველოს პრეზიდენტს ორი თვით ადრე საგეგმო წლის დაწყებამდე.

მას საქართველოს მთავრობის სხდომაზე განხილვის შემდეგ, საგეგმო წლის დაწყებამდე ამტკიცებდა საქართველოს პრეზიდენტი.

ინდიკატური გეგმის პროექტის დაზუსტებული ვარიანტი (საწყისი ვარიანტისაგან განსხვავებით) შეიცავდა არა მხოლოდ საპროგნოზო გაანგარიშებებს, არამედ გეგმის კონცეპტუალურ და საგეგმო-მარეგულირებელ ნაწილებსაც. ამასთან, საგეგმო-მარეგულირებელ ნაწილში აუცილებელ სამთავრობო ღონისძიებებთან ერთად წარმოდგენილი უნდა ყოფილიყო სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტით გათვალისწინებული

სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამები.

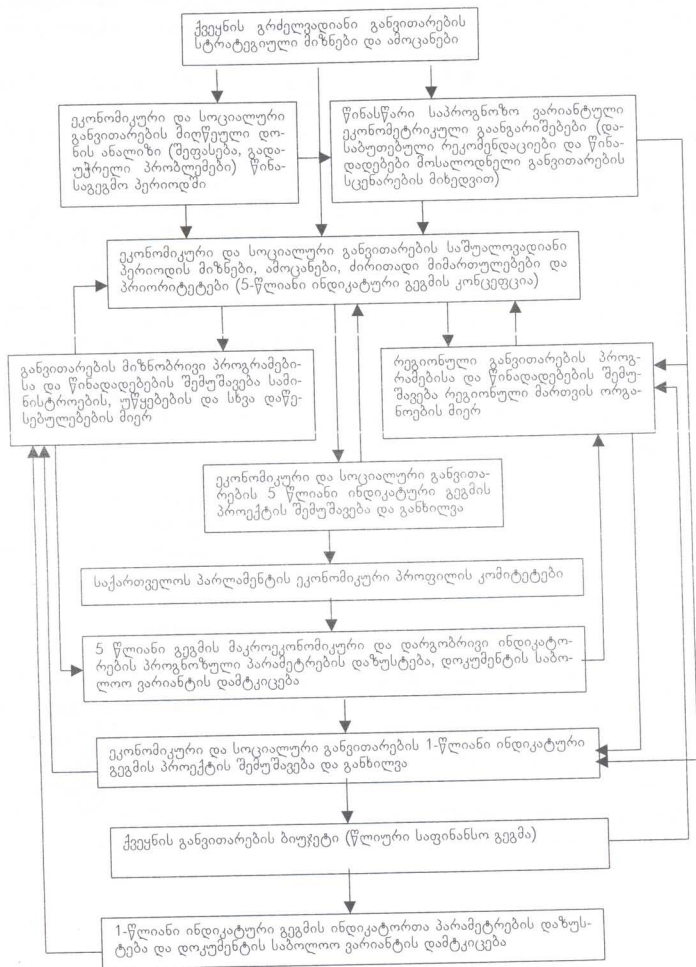
საქართველოში ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების საშუალო და მოკლევადიანი ინდიკატური გეგმების შემუშავების ტექნოლოგიის თვალსაჩინოთ გამოსახატავად მოვიყვანოთ ასეთი ცნობილი სქემა (იხ. ნახ. 2).

ამ სქემიდან კარგად ჩანს სხვადასხვაგვადიანი ინდიკატური გეგმების ურთიერთთავსებადობა და განპირობებულობა, მსგავსება მათი დამუშავების ტექნოლოგიურ ოპერაციათა ეტაპობრივ განაწილებაში. ამავე სქემიდან ნათლად ჩანს, აგრეთვე, რომ საშუალო ვადიან ინდიკატურ გეგმებს, ერთწლიანი გეგმისაგან განსხვავებით, საქართველოს პრეზიდენტის მიერ დამტკიცებამდე განიხილავდნენ საქართველოს პარლამენტის ეკონომიკური პროფილის კომიტეტები და დასკვნას რეკომენდაციის სახით წარუდგენდნენ საქართველოს პარლამენტს. პარლამენტის მიერ მოწონებული რეკომენდაციები გაითვალისწინებოდა ინდიკატური გეგმების საბოლოო ვარიანტის დაზუსტების პროცესში [17, 8, 9].

საქართველოში საგეგმო ინდიკატორების პროგნოზირების საქმეში გამოიყენებოდა ინდიკატორების პროგნოზირების რამდენიმე მეთოდი, რომელთაგან ყველაზე ცნობილად ითვლებოდნენ ექსტრაპოლაციის, ეკონომეტრიკული პროგნოზირების, ეკონომიკურ - მათემატიკური მოდელირების, პროგნოზული სცენარების აგების, ისტორიული ანალოგების, ექსპერტული შეფასებების და სხვა მეთოდები. როგორც ცნობილია თავის მხრივ, თითოეული მათგანი ხასიათდება სპეციფიკური თავისებურებებით, რაც ზოგჯერ, ბუნებრივია, ზღუდავდა მათი წმინდა სახით გამოყენების შესაძლებლობას და აუცილებელს ხდიდა მათ კომპლექსურ-სისტემურ გამოყენებას.

პროგნოზირების ხერხებიდან, როგორც ცნობილია, ყველაზე მარტივი და პრაქტიკულად ადვილად გამოყენებადია ექსტრაპოლაციის მეთოდი. ეკონომიკური პროგნოზირების ეს მეთოდი გულისხმობს, რომ ეკონომიკური მდგომარეობის წარსულ და მიმდინარე პერიოდში ჩამოყალიბებული ტენდენცია, მომავალშიც იმავე ფორმით და მიმართულებით განვითარდება. ცხადია, აღნიშნული მეთოდი მხოლოდ იმ შემთხვევაში იძლევა სასურველ შედეგებს, როცა ეკონომიკური განვითარების კანონზომიერებები მდგრადი და სტაბილურია. თუ ეს პირობა დაცული არ არის, პერსპექტივების კვლევა ექსტრაპოლაციის მეთოდით მეტად დამახინჯებულ და პრაქტიკულად გამოუყენებად შედეგებს იძლევა.

ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების საშუალო და მოკლევადიანი ინდიკატორი გეგმების შემუშავების ტექნოლოგიური სქემა

ნახ. 2.

ამჟამად პროგნოსტიკის თეორიასა და პრაქტიკაში ყველაზე უფრო საიმედო მეთოდად ითვლება ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელირების მეთოდი. მოდელირება ნიშნავს ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების მათემატიკურ ფორმალიზაციას. მის საფუძველზე ვლინდება რეალობის შესაბამისი ახალი ეკონომიკური კანონზომიერებები. მოდელირების მეთოდს ეკონომიკური პროგნოზირების სხვა მეთოდებთან შედარებით, სხვადასხვა უპირატესობა გააჩნია. ჯერ ერთი, იგი იძლევა მრავალფაქტორული ანალიზის ჩატარების საშუალებას. მეორე, აღნიშნული მეთოდი წარმატებით იყენებს სხვა დანარჩენ მეთოდებს და მესამე, მოდელირების მეთოდი საშუალებას იძლევა ეკონომიკური განვითარების პროგნოზი გაანგარიშებულ იქნეს რამდენიმე ვარიანტად და მათგან შეირჩეს ყველაზე საუკეთესო.

აღნიშნულიდან ცხადია, რომ საქართველოში ამჟამად დაგროვილია საკმაოდ დიდი გამოცდილება ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროცესთა ინდიკატური დაგეგმვისა და მართვის სფეროში. მიუხედავად ამისა, საქართველოში ამჟამად აღარ წარმოებს ინდიკატური გეგმების შედგენა და რეალიზაცია. საქმე იმაში გახლავთ, რომ 2003 წლიდან მთავრობაში მოვიდა რა რადიკალურად ამერიკის გამოცდილებაზე მიჯაჭვული მთავრობის ეკონომიკური გუნდი, ამ გუნდის ლიდერებმა, რომლებიც არ გამოირჩევიან ეკონომიკის თეორიისა და მისი კანონზომიერებების მეცნიერული ცოდნით, ამერიკის პრაქტიკის მიმბაძველობით, მთლიანად უარყვეს ინდიკატური მართვისა და დაგეგმვის მეთოდის საქართველოში გამოყენების აუცილებლობა და შეაჩერეს ამ საქმის რეალიზაცია. ყველაზე დიდი უბედურება იმაშია, რომ მათ არც ამერიკის ეკონომიკის მართვის ბერკეტები იციან ღრმად, ვერ ახერხებენ ამ ბერკეტების საქართველოსათვის ეფექტიანი ანალოგების გამოძებნას და დაბნეულებმა ძველის უსაფუძვლოდ უარყოფითა და ახლის უქონლობის გამო, ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის მართვის სადავეები მიუშვეს თვითღინებაზე. ისინი ეკონომიკის უსაფუძვლოდ უარყოფითაობით ახერხებენ მხოლოდ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი პოლიტიკის გამკაცრებისა და შიშის სინდრომის დანერგვით, რაც საბოლოოდ ძალზე უარყოფითად მოქმედებს ქვეყნის სოციალური სფეროს განვითარებაზე და დიდ უკმაყოფილებას ბადებს მის მოსახლეობაში.

ბუნებრივია, რომ ეკონომიკის მართვას თავისი კანონები აქვს და მათი რეგულარული დარღვევა მოჩვენებით შედეგებს დიდხანს ვერ მოიტანს.

აღნიშნულიდან ცხადია, რომ მალე დადგება დრო, როცა საქართველოს ეკონომიკის მართვა მოითხოვს აღნიშნული კანონების გათვალისწინებას. ამ დროს კი, ქვეყნის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, უფრო მისაღები იქნება მისი განვითარების ინდიკატური მართვისა და დაგეგმვის მეთოდების გამოყენება, ვიდრე ამერიკის ეკონომი-

მიკაზე მორგებული მართვის მოდელის პირდაპირი გაუცნობიერებელი გადმოტანა საქართველოს სინამდვილეში.

აქედან გამომდინარე ნათელია, რომ ინდიკატური დაგეგმვის მე-
 თოდოლოგიურ-მეთოდოლოგიური საკითხების კვლევა დღესაც მეტად აქტუა-
 ლურია პოსტკომუნისტურ სივრცეში მყოფი ქვეყნებისათვის, კერძოდ
 საქართველოსათვის.

პოსტკომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობაში ქვეყნის ეკონომი-
 კის სახელმწიფო რეგულირების მსოფლიო გამოცდილების (მაგალი-
 თად ინდიკატური დაგეგმვის) გამოყენებაზე უარის თქმამ მნიშვნელო-
 ვნად იმოქმედა ამ ქვეყნებში ეკონომიკური კრიზისის გაღრმავებისა და
 დროში გაწელების პროცესზე. ამგვარი კრიზისების სწრაფი გადალახვა
 მოითხოვს ეკონომიკაზე სახელმწიფოს ზემოქმედების მასშტაბების
 დღევანდელ სიტუაციაში არსებულზე გაცილებით უფრო მეტად გა-
 ფართობას და შესაბამისად ინდიკატური დაგეგმვის ეფექტიანი სის-
 ტემის შექმნას. თუმცა, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ამ დროს თა-
 ვიდან უნდა იქნეს აცილებული სამეურნეო მექანიზმის ზედმეტი ცეხტ-
 რალიზაცია და ბიუროკრატიზაცია. ამასთან, ინდიკატური დაგეგმვა
 უნდა განხორციელდეს არა საბაზრო კანონზომიერებების, სტიმულების
 და ბერკეტების უგულვებლყოფით, არამედ მათი გამოყენების საფუძ-
 კვლზე.

ქვეყნის ეკონომიკის რეგულირების გეგმიური და საბაზრო მექა-
 ნიზმების პარალელურად, ურთიერთშერწყმული ვხით ისე გამოყენება,
 როგორც ეს ზემოთ იქნა მითითებული ადვილი არ არის. უფრო მეტიც,
 იგი მეტად რთულ პრობლემას წარმოადგენს. მისი წარმატებით გადაჭ-
 რისათვის აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნეს გეგმისა და ბაზრის
 ურთიერთგავლენის მსოფლიო გამოცდილება და მოხდეს მისი ადაპტი-
 რება პოსტკომუნისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს დღევან-
 დელ პირობებთან.

სპეციალურ ლიტერატურაში ხშირად ისმის კითხვა – შესაძლებე-
 ლია თუ არა ინდიკატური დაგეგმვის განხორციელება პოსტკომუნის-
 ტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, თანამედროვე პირობებში?
 ზოგიერთი ეკონომისტი ამ კითხვაზე პასუხობს უარყოფითად. ამას
 ისინი იმით ხსნიან, რომ პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში (მათ შორის
 საქართველოში) ჯერ-ჯერობით არ ჩამოყალიბებულა არც ნამდვილი
 ბაზარი და არც ბევრი ისეთი პირობა, რომელიც აუცილებელია დასაფ-
 ლეთის ტიპის ინდიკატური დაგეგმვის განსახორციელებლად. ეს მო-
 საზრება თითქოს ერთი შეხედვით სწორია, მაგრამ იგი მაინც არ არის
 საკმარისად დამტკიცებული და ჩვენ მათი ავტორების დასკვნა არ
 მიგვაჩნია სწორად. ამის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ ამჟამად
 პოსტკომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობაში, მათ შორის საქართვე-
 ლოში, მწვავე ეკონომიკური კრიზისიდან დაჩქარებული გამოსვლა ით-

ხოვს საბაზრო რეფორმების ჩატარების სპეციფიკურ და ქმედით მეთოდებზე გადასვლის აუცილებლობას. ეს ალბათ უნდა იყოს ისეთი მეთოდი, რომელიც უზრუნველყოფს საბაზრო პროცესების შერწყმას ქვეყნის ანტიკრიზისული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროცესთა დაგეგმვასთან. ამ ამოცანის გადაწყვეტა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში თანამედროვე პირობებში არის მეტად რთული, რადგან იგი, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია დირექტიული დაგეგმვის მიერ ამ ქვეყნებში დატოვებულ "ანტისაგეგმო სინდრომთან".

აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, წარმოიშვა მაკროეკონომიკური დაგეგმვის პოსტკომუნისტური კონცეფციის შემუშავებისა და დასაბუთების ობიექტური აუცილებლობა ისეთ საბაზრო პირობებში, რომლებიც დააკმაყოფილებს პოსტკომუნისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს, განვითარების დღევანდელ პირობებს.

ცნობილია, რომ აღნიშნულ ვითარებაში ინდიკატური დაგეგმვის სისტემის ფორმირების კონცეპტუალური საფუძვლების შემუშავებისა და დასაბუთების პროცესში, რომელიც წარმოადგენს მეტად რთულ პრობლემას, აუცილებელია შემდეგი მნიშვნელოვანი ასპექტების გათვალისწინება: ა). პირველი ასპექტი დაკავშირებულია იმასთან, რომ ამ რთული პრობლემის წარმატებით გადაჭრა შესაძლებელია ისეთი სოციალური ალტერნატივების თეორიის გამოყენების საფუძველზე, რომლებიც ითვალისწინებენ ნებისმიერი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების განვითარების პროცესთა მრავალფარიანტულობას; ბ). მეორე ასპექტი დაკავშირებულია იმასთან, რომ ინდიკატური დაგეგმვის სისტემის კონცეპტუალური საფუძვლების ფორმირების ამოცანის გადაწყვეტა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში (მათ შორის საქართველოში) ამჟამად არსებულ პირობებში მოითხოვს სტრატეგიულად აზროვნების შესაძლებლობების გააზრების პრინციპულად ახალ დონეს; გ). მესამე ასპექტი ითვალისწინებს მთელი სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების გლობალიზაციის პროცესთა მოთხოვნების გათვალისწინების აუცილებლობას.

აღსანიშნავია, რომ პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში ამჟამად არსებულ პირობებში სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პოლიტიკის აუცილებელ ელემენტად უნდა იქცეს ინდიკატური დაგეგმვა. მან უნდა მოიცვას სამეცნიერო-ტექნიკური და სამრეწველო პოლიტიკა, მათ შორის იმ საწარმოთა რესტრუქტურისაციის პოლიტიკა, რომლებიც უზრუნველყოფენ სამამულო მრეწველობის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას.

პოსტკომუნისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სპეციფიკიდან გამომდინარე ვფიქრობთ, რომ ამ ქვეყნებში ამჟამად მიზანშეწონილი იქნება ინდიკატური დაგეგმვის სტრატეგიული, ან სტრუქტურულ-სტრატეგიული ფორმის გამოყენება.

ამ ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროცესების ეფექტიანი მართვა ითხოვს, რომ მათი განვითარების გეგმის ფორმირების ტექნოლოგიაში აუცილებელია შეტანილ იქნეს კარდინალური ცვლილებები. ასე მაგალითად, ფედერალურ დონეებზე დამუშავებულ უნდა იქნეს სტრატეგიული ხასიათის ინდიკატური გეგმები, ან უბრალოდ სტრატეგიული გეგმები, რომელშიც შესაბამისად ჩამოყალიბებულ უნდა იქნენ ეკონომიკისა და საზოგადოების განვითარების ისეთი უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული მიზნები, რომელთა პრაქტიკული რეალიზაციაც შესაძლებელს გახდის მთლიან ეკონომიკურ სისტემაში საჭირო გარდევების განხორციელებას.

ამგვარ გეგმას გააჩნია რიგი უპირატესობებისა. მათგან შეიძლება გამოყოფილ იქნეს შემდეგი: ა). მისი სახელმწიფო სტრუქტურული პოლიტიკის მიზნებთან შეთავსებისა და შეთანხმების შესაძლებლობა; ბ). ეროვნული ეკონომიკის განვითარების ოპტიმიზაციის (რომელიც არასრული ინფორმაციის პირობებში გვეჩვენება არარეალურად) აუცილებლობის არ არსებობა; გ). გარდამავალი ეკონომიკის სტრატეგიული გეგმის შემუშავება არ ითხოვს მატერიალურ-ფინანსური დაბალანსებადობის უზრუნველყოფის (რაც მოცემულ პირობებში ხშირად შეუძლებელია) აუცილებლობას; დ). ეკონომიკის სტრატეგიული დაგეგმვისა და ადმინისტრაციული მეთოდებით სახელმწიფო რეგულირების პროცესთა წარმატებული ურთიერთშერწყმის შესაძლებლობა გარდამავალ პერიოდში.

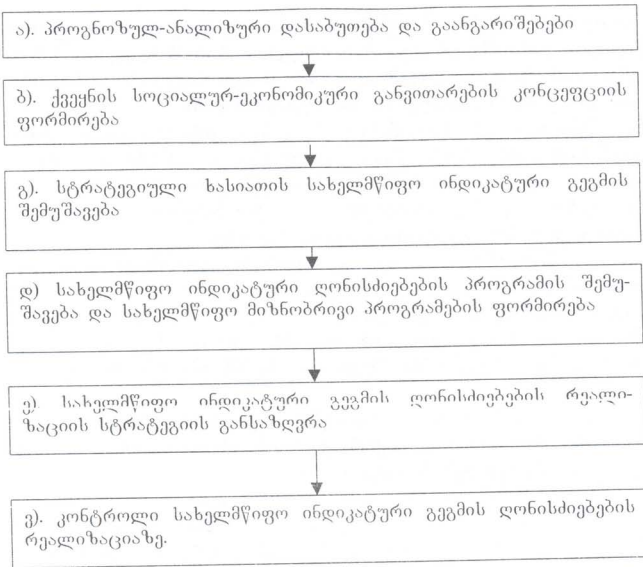
პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, ამჟამად ინდიკატური გეგმის შემუშავების ტექნოლოგიაში არ უნდა სჭარბობდეს ძველი ტენდენციების ექსტრაპოლაცია. ამგვარი გეგმების შემუშავება უნდა დაიწყოს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიზნების ფორმულირებით მოცემულ პერსპექტიულ პერიოდზე და ამ მიზნების რეალიზაციისათვის არსებული რესურსების შეფასებით.

ინდიკატური გეგმის შემუშავების პროცესი ზოგადად სქემატურად შეიძლება გამოისახოს ამგვარად (იხ. ნახ. 3):

აღნიშნული ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეფციების ბაზაზე უნდა განხორციელდეს მათი განვითარების სტრატეგიების – განვითარების ინდიკატური გეგმების შემუშავება.

ინდიკატური გეგმების შინაარსები მათი დაგეგმვის პორიზონტის გათვალისწინებით უნდა განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან.

ხანგრძლივადიანი (15 წლიანი) ინდიკატური გეგმის ძირითად მიზანს უნდა წარმოადგენდეს ქვეყნის ხანგრძლივადიანი განვითარების ორიენტაცია სამეცნიერო-ტექნიკური და ეკონომიკური განვითარების გლობალურ სივრცეში. ამგვარი გეგმის მთავარ ამოცანას უნდა წარმოადგენდეს ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების სტრატეგიული მიმართულებების ძებნა და შერჩევა.

ნახ. 3.

საშუალოვადიან (5 წლიან) ინდიკატურ გეგმაში მიზანშეწონილია განისაზღვროს ქვეყნის სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ისეთი პრიორიტეტები, რომლებიც დამახასიათებელია ინდიკატური დაგეგმვის საშუალოვადიანი ციკლისათვის. ამგვარი პრიორიტეტები შეიძლება საფუძვლად დაედოს ეროვნული ეკონომიკის სასურველი პროპორციების განსაზღვრასა და მიზნობრივი პროგრამების შემუშავებას.

წლიური ინდიკატური დაგეგმვის პროცესი შეიძლება შეიცავდეს ძირითადი მაკროეკონომიკური პარამეტრების დახასიათებას და ეკონომიკური პოლიტიკის კონკრეტულ ინსტრუმენტებს.

ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაგეგმვის ინდიკატური სისტემების დანერგვა ითვალისწინებს სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირების ტექნოლოგიის შეცვლას. ამ დროს ბიუჯეტი სრულიად უნდა შეესაბამებოდეს ეროვნული ეკონომიკის განვითარების პოლიტიკას. ასეთ პირობებში ბიუჯეტის შემუშავების საფუძვლად უნდა ჩაიდლოს კანონით დადგენილი ისეთი ნორმატივები, რომლებიც განსაზღ-

ვრავენ საბიუჯეტო დანახარჯების დონეს სოციალური და ეკონომიკური პოლიტიკის განსახდერული მიმართულებების მიხედვით. მასში, აგრეთვე, უნდა აისახოს პროგრამულ-მიზნობრივი მიდგომა დანახარჯების დაგეგმვისა და განხორციელების პროცესებისადმი.

ასეთ შემთხვევაში დაფინანსების დროს პრიორიტეტი უნდა მიეცეს იმ დანახარჯებს, რომლებიც განკუთვნილი იქნებიან: სამეცნიერო კვლევების ჩატარებაზე და სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის სტიმულირებაზე, განათლებაზე, ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე, ინვესტიციური პროგრამების დაფინანსებაზე.

ამგვარად შედგენილი ბიუჯეტი ხელს შეუწყობს ორი ისეთი მნიშვნელოვანი ამოცანის წარმატებით გადაჭრას, როგორცაა: ა). ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტის ინვესტიციური ნაწილის დაუფინანსებლობის შემცირება და თანდათან ლიკვიდაცია; ბ). კერძო ინვესტორების კაპიტალის სამეურნეო ბრუნვაში შეყვანის მასშტაბების მნიშვნელოვანი გაზრდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ მომავალში აუცილებელია პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, სპეციალური ინვესტიციური ბიუჯეტის შემუშავების იდეამ შეიძინოს საყოველთაო აღიარება და უნდა მოხდეს მისი პრაქტიკული რეალიზაცია. ამისათვის კი, პირველ რიგში, საჭიროა აღნიშნულ ქვეყნებში შეიქმნას ნორმატიულ-სამართლებრივი წინაპირობები. ეს, უპირველეს ყოვლისა, შეიძლება აისხნას იმით, რომ პოსტკომუნისტური ქვეყნების საბიუჯეტო სისტემას ახასიათებს რიგი ნაკლოვანებები. მათგან უმნიშვნელოვანესს შეიძლება მიაკუთვნონ შემდეგი:

ა). პოსტკომუნისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს საბიუჯეტო სისტემები ამჟამად არ გამოირჩევიან ისეთი შესაძლებლობებით, რომ იმპულსი მისცენ საქმიანი და საინვესტიციო აქტიურობის ზრდას;

ბ). პოსტკომუნისტური ქვეყნების ბიუჯეტის ფორმირება ხორციელდება ეგრეთწოდებული "ნაშთების" მეთოდით;

გ). პოსტკომუნისტურ ბიუჯეტში არ ხდება მისი საშემოსავლო ნაწილის სანდო საფინანსო-რესურსული ბაზის გათვალისწინება.

დ). პოსტკომუნისტურ ბიუჯეტში არ არის უზრუნველყოფილი გასაღებისა და ისეთი სტრუქტურულ-ინვესტიციური პოლიტიკის პრიორიტეტული მიმართულებების ურთიერთკავშირი, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკურ ზრდას;

ე). პოსტკომუნისტური ბიუჯეტი ორიენტირებულია ისეთ მიზნობრივ "მაკაეშირებელ" კრედიტებზე, რომლებიც მჭიდრო ურთიერთობებშია საზღვარგარეთის ფირმებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან;

ვ). მათში გამოყენებულია პროექტების ბოლომდე დაუფინანსებლობის პრაქტიკა, რაც, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვნად ამცირებს კერძო ინვესტორების ნდობას სახელმწიფოსადმი;

ზ). ამ ტიპის ბიუჯეტების მიერ სახელმწიფო საინვესტიციო გარანტიების გაცემის სქემები არ არის სანდო.

აღნიშნულიდან ცხადია, რომ პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, კერძოდ საქართველოში ამჟამად გადაუდებელ გადაწყვეტას მოითხოვს საბიუჯეტო პროცესების ფორმირებისა და რეგულირების მექანიზმების ისეთი გარდაქმნების ამოცანები, რომელთა მეშვეობითაც სახელმწიფო ბიუჯეტები აღნიშნულ ქვეყნებში უნდა გადაიქცნენ ეკონომიკის "დაცემის" პროცესების თავიდან აცილებისა და შემდგომში ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფ რეალურ ინსტრუმენტებად. ამის მისაღწევად პოსტკომუნისტური ბიუჯეტების ფორმირების პროცესებში საჭიროა გათვალისწინებულ იქნეს ისეთი ცვლილებები, როგორცაა: ა). საშუალოვადიანი ინდიკატური გეგმა შედგენილ უნდა იქნეს განვითარების საშუალოვადიანი ბიუჯეტის შემუშავების პარალელურად. ბ). მიზანშეწონილად მიგვაჩნია განვითარების ბიუჯეტის მკაფიოდ გამიჯვნა ქვეყნის წლიური ბიუჯეტისაგან; გ). გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ბიუჯეტის საშუალოვადიანი პროექტირების და განვითარების ბიუჯეტის წლიური მაჩვენებლების კანონმდებლობითი გამაგრება; დ). განვითარების ბიუჯეტის შემუშავების პრაქტიკაში აუცილებელია გამოყენებულ იქნეს ამ ბიუჯეტის საშუალოვადიან და წლიურ ბიუჯეტებთან შეთანხმების აუცილებლობის პრინციპი; ე). ჩამოყალიბებულ იქნეს განვითარების ბიუჯეტის ისეთი მთლიანი სისტემა, რომელიც შედგება განვითარების ფედერალური სისტემისაგან და რეგიონების განვითარების ბიუჯეტისაგან; ვ). გათვალისწინებულ უნდა იქნეს განვითარების ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის მნიშვნელოვანი გაფართოება; ზ). განვითარების ბიუჯეტი გამოყოფილ უნდა იქნეს კონსოლიდირებული ბიუჯეტისაგან და ის რეალიზებული იქნეს განვითარების ისეთი ინსტიტუტების მიერ, რომელთა რეფინანსირება ხდება საკუთარი და მოზიდული წყაროების ხარჯზე.

გარდა ამისა, საჭიროა, რომ ინდიკატური დაგეგმვის სისტემაში გათვალისწინებულ იქნეს ფულადი მიწოდების პროცესთა დაგეგმვა.

ინდიკატური დაგეგმვის პროცესში მნიშვნელოვანი როლი უნდა შეასრულოს საჯაროობის პრინციპის შეტანამ, რაც იმას გულისხმობს, რომ ინდიკატურმა გეგმამ უნდა განიცადოს ფართო მასშტაბების საზოგადოებრივი განსჯის პროცესი.

ინდიკატურმა გეგმამ განსაკუთრებული როლი უნდა შეასრულოს ეკონომიკის სახელმწიფო სექტორის საწარმოებთან დაკავშირებით.

ამჟამად პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში აღინიშნება დაგეგმვისათვის საჭირო ინფორმაციის უკმარისობა. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ ინდიკა-

ტური გეგმები შეიძლება შედგეს სამწლიანი დროითი პერიოდის გათვალისწინებითაც. ამგვარი ინდიკატური გეგმები შეიძლება შეიცავდნენ შემდეგი ჯგუფის მაჩვენებლებს: ა). სახელმწიფო საწარმოების საქმიანობის ამსახველი ძირითადი მაჩვენებლები; ბ). ძირითადი ეკონომიკური ნორმატივები და შეღავათები; გ). სუბსიდიები და შეღავათები კონკრეტული საწარმოების მიხედვით; დ). ისეთი მნიშვნელოვანი სახეობის პროდუქციის წარმოების მოცულობები, რომლებიც ჩართული არიან სახელმწიფო შეკვეთების და განვითარების სახელმწიფო პროგრამების დოკუმენტებში; ე). საწარმო ინფრასტრუქტურის, მათ შორის სახელმწიფო კაპიტალდაბანდებების განვითარების მაჩვენებლები; ვ). სახელმწიფო საკუთრებაში მყოფი ობიექტებისათვის სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების ამსახველი მაჩვენებლები; ზ). სახელმწიფო ცენტრების და სხვა ორგანიზაციების სისტემაში კადრების მომზადების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების მაჩვენებლები; თ). სახელმწიფო სამეცნიერო დაწესებულებების განვითარების ძირითადი მაჩვენებლები; ი). ფუნდამენტური და უმნიშვნელოვანესი გამოყენებითი ხასიათის სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების ფინანსირებისა და რესურსული უზრუნველყოფის მოცულობები; კ). სახელმწიფო პროექტების ფინანსირების მოცულობები; ლ). ახალი სახელმწიფო საწარმოების, სამეცნიერო ცენტრების და ა.შ. შექმნისათვის საჭირო სახელმწიფო კაპიტალდაბანდებების მოცულობები; მ). იმ რესურსებისა და შემოსავლების მოცულობები, რომლებიც ექვემდებარებიან გადანაწილების პროცესს არაექვივალენტურ საფუძველზე; ნ). ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტის, როგორც მისი ძირითადი ფინანსური გეგმის შემოსავლები და გასავლები.

ამგვარ ინდიკატურ გეგმაში ეროვნული ეკონომიკის კერძო სექტორის ასახვა უნდა მოხდეს მასში მეურნეობის უმნიშვნელოვანესი დარგების მსხვილი კორპორაციების, ფინანსურ-სამრეწველო ჯგუფების და სხვა ობიექტების განვითარების განზოგადებული მაჩვენებლების ჩართვის გზით.

ამგვარად აგებული ინდიკატური გეგმა უნდა ითვალისწინებდეს მისი პრაქტიკული რეალიზაციისათვის საჭირო ინსტრუმენტებს, რომლებიც შეიძლება ჩართულ იქნენ სახელმწიფო კომპლექსურ პროგრამებში და საკონტრაქტო სისტემაში.

ცნობილია, რომ სახელმწიფო ინდიკატური გეგმის შემუშავებისა და დასაბუთების დროს აუცილებელია რიგი მეთოდოლოგიურ-მეთოდოლოგიური ხასიათის საკმაოდ რთული პრობლემების გადაწყვეტა. მათგან შეიძლება გამოიყოს შემდეგი: ა). დაფინანსების სახელმწიფო და კერძო წყაროების შესაძლებლობებს შორის რაციონალური ურთიერთდამოკიდებულების ზომების დადგენა და დასაბუთება; ბ). რესურსების შეზღუდულობის პირობებში ეროვნული ეკონომიკის განვითარებისა და სოცი-

ალური, ეკოლოგიური და სამეცნიერო-ტექნიკური ამოცანების გადაწყვეტის აუცილებლობებს შორის რაციონალური კავშირების გამოვლენა და მათი პრაქტიკული რეალიზაცია; გ). სახელმწიფო ინდიკატურ დაგეგმვასა და რეგონული დაგეგმვის პროცესებს შორის საჭირო ურთიერთკავშირების უზრუნველყოფა.

ინდიკატური დაგეგმვის სტრატეგიული ფორმის გამოყენება იძლევა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების რიგი პერსპექტიული ამოცანების გადაწყვეტის საშუალებებს. მათგან შეიძლება გამოიყოს შემდეგი:

ა). სტრატეგიული ხასიათის სახელმწიფო ინდიკატური გეგმის ფარგლებში უნდა განხორციელდეს ეროვნული ეკონომიკის საშუალო და ხანგრძლივვადიანი განვითარების სტრატეგიული პრიორიტეტების მკაფიო და დასაბუთებული სისტემის შემუშავება;

ბ). სახელმწიფო ინდიკატური გეგმის შემუშავების დროს აუცილებელია ეკონომიკის განვითარების სახელმწიფო პროგნოზების დასაბუთებულობის მნიშვნელოვანი ზომით ამაღლება;

გ). აუცილებლად უნდა განხორციელდეს ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ისეთი ღონისძიებები, რომლებიც იქნებიან ქვეყნის სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის მიზნების აღქვატური; დ). სახელმწიფო როლის გაძლიერება ხელსაყრელი საინვესტიციო კლიმატის უზრუნველყოფისა და მხარდაჭერის სფეროში.

სახელმწიფოებრივი ინდიკატური გეგმის პრაქტიკული განხორციელების მექანიზმების შემუშავება პოსტკომუნისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში უნდა დაეყრდნოს ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების, ისეთ ინსტრუმენტებს, რომლებიც უკვე შემუშავებული და აპრობირებულია მსოფლიო პრაქტიკაში; ამ ინსტრუმენტებიდან შეიძლება გამოიყოს შემდეგი უმნიშვნელოვანესი: 1. ეკონომიკის სახელმწიფო სექტორის განვითარების გეგმების შემუშავება და თანდათანობითი რეალიზაცია; 2. ინვესტიციური შეთანხმებების გეგმის შემუშავება და განხორციელება; 3. ინოვაციური და ინვესტიციური სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების შემუშავება და რეალიზაცია; 4. შეთანხმებული საფასო პოლიტიკის განხორციელება, ბუნებრივი მონოპოლიების ტარიფების რეგულირება, სამაჟლო წარმოების კონკურენტუნარიანობის ღონის ამაღლება; 5. სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკური და ინვესტიციური საქმიანობისათვის კეთილსასურველი რეჟიმის შექმნა.

ინდიკატური დაგეგმვის სტრატეგიული ფორმის წარმატებით დაწერვისათვის პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, აუცილებელია წინასწარ იქნეს გადაწყვეტილი ისეთი ძირითადი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამართლებრივი პრობლემების კომპლექსები, როგორიცაა: ა). პოსტკომუნისტური ქვეყნების, მათ შორის

საქართველოს ეკონომიკის ტექნოლოგიური და ინსტიტუციონალური მოდერნიზაციის ჩატარება; ბ). ეროვნული ეკონომიკის გაყვანა მყარი და დინამიკური განვითარების ტრაექტორიაზე; გ). ცხოვრების უზრუნველყოფელი პირობების შექმნის და ეკონომიკური ზრდის პრიორიტეტებზე გადასვლა; დ). ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების სისტემის ისეთი გარდაქმნა, რომელიც ორიენტირებული იქნება განვითარების პროცესთა მართვაზე; დ). ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებისა და თვითრეგულირების ეკონომიკური ინსტიტუტების ეფექტიანი სისტემის ფორმირება.

წინამდებარე ნაშრომში ასახული სამეცნიერო კვლევის შედეგებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანის რანგში შეიძლება გამოვყოთ ისეთები, როგორიცაა:

– მსოფლიო გამოცდილების ანალიზი გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ ამჟამად პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, მაკროეკონომიკურმა დაგეგმვამ უნდა მიიღოს ინდიკატური დაგეგმვის ფორმა; ეს უკანასკნელი განხილულ უხდა იქნეს როგორც ქვეყნის ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ძირითადი ელემენტი, რომელმაც უნდა გაითვალისწინოს ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების და საბაზრო თვითრეგულირების მექანიზმების რაციონალური შერწყმის აუცილებლობის მოთხოვნები;

– ინდიკატური დაგეგმვა საზოგადოდ წარმოადგენს ისეთი პროცედურების ერთობლიობას, რომლებიც ახდენენ ეკონომიკის მართვის სახელმწიფო და კერძო სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების ურთიერთშეთანხმებას ამ სუბიექტების თანაბარუფლებიანობის პირობებში;

– ინდიკატური დაგეგმვის მექანიზმი ითვალისწინებს სახელმწიფო რეგულირების შერწყმას სხვადასხვა დონის ეკონომიკური სისტემების საბაზრო და არასაბაზრო თვითრეგულირების პროცესებთან და ემყარება ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მანქანებლების (ინდიკატორების) შემცველი სისტემის შემუშავებას;

– მსოფლიო გამოცდილების ანალიზიდან გამომდინარე ცხადია, რომ ინდიკატური დაგეგმვის სახესხვაობებიდან ძირითადად შეიძლება გამოიყოს ოთხი ტიპი: 1. "ინდირექტიული დაგეგმვის"; 2. კონიუნქტურული; 3. სტრუქტურული და 4. სტრუქტურულ-ინდიკატური დაგეგმვის ტიპები.

პოსტკომუნისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს, ამჟამინდელ პოლიტიკურ, სოციალურ და ეკონომიკურ პირობებში, ყველაზე საუკეთესო შემთხვევაში, ლაპარაკი შეიძლება ინდიკატური დაგეგმვის მხოლოდ კონიუნქტურული ფორმის დანერგვაზე.

– პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, ინდიკატური დაგეგმვის სისტემის ფორმირების დროს აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნეს ისეთი მომენტები, როგორიცაა: 1. აუცილებელია

შეიქმნას ეროვნული ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების და გარდამავალ პერიოდში მაკროეკონომიკური რეგულატორების რაციონალური გამოყენების ორიგინალური სისტემა; 2. ქვეყნის ეკონომიკა განხილულ უნდა იქნეს, როგორც მთლიანი განვითარებადი სისტემა, რომლის ცენტრშიც იმყოფება ადამიანი, როგორც ეკონომიკური ურთიერთობების ძირითადი მატარებელი; 3. ინდიკატური დაგეგმვის კონცეპტუალური საფუძვლების შემუშავების დროს გათვალისწინებულ უნდა იქნეს სოციალური ალტერნატივის თეორიის მოთხოვნები;

აღნიშნულისა და პოსტკომუნისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს, სპეციფიკური პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური ნიშნებიდან გამომდინარე, ამ ქვეყნებში ამჟამად ქვეყნის ეკონომიკის მართვის სფეროში მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ინდიკატური დაგეგმვის სტრატეგიული (ან სტრუქტურულ-სტრატეგიული) ფორმის გამოყენება.

სახელმწიფოებრივი ინდიკატური გეგმის შედგენისა და რეალიზაციის პროცესი უნდა ითვალისწინებდეს შემდეგ სტადიებსა და ელემენტებს:

- ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ვარიანტების დასაშვები ერთობლიობის განსაზღვრისათვის საჭირო პროგნოზულ-ანალიტიკური დასაბუთება და გათვლები;
- ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეფციის შემუშავება;
- სახელმწიფო ინდიკატური გეგმის შემუშავება, რომელიც სტრუქტურულიზებული იქნება დროითი ნიშნის მიხედვით;
- სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების შემუშავება;
- კონტროლი სახელმწიფო ინდიკატურ გეგმაში ასახული დონის-ძიებების რეალიზაციაზე.

ლიტერატურა:

1. ი. ანანიაშვილი, კ. აჩელაშვილი, ი. მესხია, ვ. პაპავა, ა. სილაგაძე, გ.წერეთელი. მაკროეკონომიკური რეგულირების მეთოდები და მოდელები. თბილისი, „მეცნიერება“, 2003. 739 გვ.
2. ჯ. არაბიძე, თ. მახვილაძე, „ძირითად სინთეზურ და საბიუჯეტო მანკვენებელთა პროგნოზირების საბაზო მაკროეკონომიკური მოდელი“. ფინანსების ს/კ ინსტიტუტის შრომების კრებული, -V ტომი, თბილისი, 2000, გვ. 110-129.
3. ჯ. არაბიძე „საგადასახადო პოლიტიკის პირდაპირი ფისკალური ეფექტის განსაზღვრის საკითხები (მეთოდოლოგიური საფუძვლები

- და პრაქტიკული აპრობაცია)". ფინანსების ს/კ ინსტიტუტის შრომების კრებული, V- ტომი, თბილისი, 2002, გვ. 138-165.
4. თ.ბასილია, ა.სილაგაძე, თ.ჩიკვაძე. პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XX – საუკუნის მიჯნაზე. თბილისი, 2001.
  5. ზ.ბერიშვილი. საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობები და ინდიკატური დაგეგმვა. ჟურნალი „ეკონომიკა“ 10-11,1993.
  6. ა. გაბელია „საქართველოს საბიუჯეტო შემოსავლების პროგნოზირების მეთოდის შესახებ“, ფინანსების ს/კ ინსტიტუტის შრომების კრებული, V – ტომი, თბილისი, 2002, გვ. 178-193.
  7. ი. მესხია. ინდიკატური დაგეგმვა საბაზრო ეკონომიკის სამსახურში. ჟურნალი „ეკონომიკა“ №8-9, 1993.
  8. ს. სანაძე „ეკონომიკური განვითარების დინამიკისა და სტრუქტურის სახელმწიფოებრივი რეგულირების საკითხები (მატერიალური და ფინანსური რესურსების ბრუნვის მოდელირება)“. ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების ს/კ ინსტიტუტის შრომების კრებული, –V ტომი, თბილისი, 1999, გვ. 249-262.
  9. ს. სანაძე „ეკონომიკური წონასწორობის პროგნოზულ-ანალიზური გაანგარიშების სქემა და მოდელთა კომპლექსი“. შ. „მაკნე“, ეკონომიკის სერია, ტ. 6, 1-2, თბილისი, 1997. გვ.3-11.
  10. ვლ. პაპავა. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი, 2002, გვ. 526.
  11. საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტროს 2002 წ. 20 მარტის 01/01-01/35 ბრძანება საქართველოს ტერიტორიული ერთეულის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პროგრამის შემუშავებისა და რეალიზაციის მეთოდური რეკომენდაციების შესახებ.
  12. საქართველოს ეკონომიკის სამინისტრო. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების 1996-2000 წლების ინდიკატური გეგმა. თბილისი, 1996.
  13. საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტრო. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების 2001-2005 წლების ინდიკატური გეგმა. თბილისი, 2001.
  14. საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტრო. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 2002 წლის ინდიკატური გეგმა. თბილისი, 2001.
  15. საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტრო, საქართველოს სამრეწველო პოლიტიკის კონცეფცია (ცვლილებებით და დამატებებით). თბილისი, 2002.

16. საქართველოს ეროვნული კლასიფიკატორი. პროდუქციის სტატისტიკური კლასიფიკაცია საქმიანობის სახეობათა მიხედვით. თბილისი, 1999.
17. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის მეთოდოლოგია. თბილისი, 2003.
18. კანონი საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის საფუძვლების შესახებ. თბილისი, 1997.
19. საქართველოს პრეზიდენტის 1998 წ. 24 დეკემბრის 711 ბრძანებულება "სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების (საპროგრამო წინადადებების) შერჩევისა და დაფინანსების წესის შესახებ".
20. Ю.В. Богатин, В.А. Швандар. Оценка эффективности бизнеса и инвестиций. Москва, 1999.
21. Джон Э. Ханк, Дин У. Уичерн, Артур Дж. Райте. Бизнес-прогнозирование. Седьмое издание. Изд. дом "Вильямс". Москва, Санкт-Петербург, Киев, 2003. Перевод с англ. яз. 651 стр.
22. В. Дудцин, Ю. Петров. Индикативное планирование – механизм координации деятельности государственных и негосударственных объектов управления экономикой. "Российский экономический журнал". Москва, 1998, №6.
23. Л. Евграшин. Из практики французского индикативного планирования. "Российский экономический журнал". Москва, 1999, №2.
24. Индикативное планирование: теория и пути совершенствования, Санкт-Петербургский госуниверситет экономики и финансов. Санкт-Петербург, 2000.
25. Институт экономики Российской Академии наук, Московская межбанковская валютная биржа. Россия – 2015: оптимистический сценарий. Ответств. редактор акад. Л.И.Абалкин. Москва, 1999.
26. Кристофер Доурტი. Введение в эконометрику. Москва, "Инфра-14", 1999.
27. Курс социально-экономической статистики. Под ред. проф. М. Г. Назарова. Москва, "ЮНИИИ", 2000.
28. Магнус Я.Р. и др. Эконометрика. Москва, "Дело", 1997.
29. Морис Алле. Условия эффективности в экономике. Москва, 1998.
30. Национальное счетоводство. Под ред. проф. Г.Д. Кулагиной. Москва, "Финансы и статистика", 1997.
31. Рабочая книга по прогнозированию. Москва, "Мысль", 1982.
32. Рынок труда и доходы населения. Под ред. проф. Н.А. Волгина. Москва, 1999.
33. Система национальных счетов 1993; том-1, том-2; Комиссия Европейских сообществ – Евростат, Международный валютный фонд, Организация экономического сотрудничества и развития; ООН, Департамент по

экономической и социальной информации и анализу политики; Всемирный банк. Брюссель/ Люксембург, Вашингтон, О.К., Нью-Йорк, Париж, 1998.

34. Ю. Степанов. Макроанализ и прогнозирование в условиях перехода на систему национального счетоводства. Журнал "Вопросы экономики". Москва, 1993.

THE THEORETICAL ASPECTS OF FUNCTIONING OF INDICATIVE PLANNING SYSTEM IN POSTCOMMUNIST COUNTRIES, PARTICULARLY IN GEORGIA

Giorgi Tsereteli, Nana Bibilashvili

P. Gugushvili Institute of Economics,

The Academy of Sciences of Georgia

14, Kikodze str., 0105, Tbilisi, Georgia

SUMMARY. The work is dedicated to the elaboration of methodological-methodical principles of formation and functioning of indicative planning system in postcommunist countries, including Georgia and to the outlining the ways of their practical realization in Georgia. There is given the analysis of forecasting the functioning processes of the country economy and of selected materials of world experience of indicative planning and is also realized the socialization of the most important moments; there is substantiated the necessity of indicative planning of developing processes of national economy in postcommunist countries, particularly in Georgia; is worked out the formation-functioning mechanism of indicative planning in these countries; is constructed the measurement system necessary for practical realization of such a mechanism after the example of Georgia etc.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ИНДИКАТИВНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В ПОСТКОММУ- НИСТИЧЕСКОЙ СТРАНЕ, В ЧАСТНОСТИ В ГРУЗИИ

Георгий Церетели, Нана Бибилашвили

Институт экономики им. П. Гугушвили АН Грузии

Тбилиси, 0105, ул. Кикодзе 14

РЕЗЮМЕ. Работа посвящается разработке методолого-методических принципов функционирования системы индикативного планирования и намечанию путей их практической реализации в посткоммунистической стране, в частности в Грузии. В ней дается анализ данных, отражающих мировой опыт индикативного планирования, и обобщены наиболее значительные моменты такого опыта; обоснована необходимость индикативного планирования процессов развития национальной экономики в посткоммунистической стране, в частности в Грузии; разработан механизм функционирования системы индикативного планирования в стране; построена система мероприятий, необходимых для практической реализации подобного механизма на примере Грузии и др.

მეურნეობრიობის ქართული ტრადიციები და ეროვნული
 მეურნეობრივი ფსიქოლოგიის ძირითადი ნიშნები
 (ისტორიულ-ეკონომიკური და სოციოლოგიური ასპექტები)

ომარ შურღაია

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა
 და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტი
 0105, თბილისი, პუშკინის ქ. 5/7
 შემოვიდა: 2005 წლის 15 სექტემბერს

რეზიუმე: სტატიაში განხილულია მეურნეობრიობის ქართული ტრადიციებისა და მეურნეობრივი ფსიქოლოგიის ურთიერთმიმართება-ურთიერთგანპირობებულობის საკითხები, შესწავლილია საქართველოს სხვადასხვა მხარის ბუნებრივ-მეურნეობრივი და ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების გავლენა, ერთი მხრივ, მეურნეობის გაძღოლის წესის, გამოცდილებისა და ტრადიციების, საერთოდ, ეროვნული მეურნეობრივი კულტურის, ხოლო, მეორე მხრივ, მეურნეობრივი ფსიქოლოგიის ძირითად ნიშან-თვისებათა ჩამოყალიბება-განვითარებაზე.

დასაბუთებულია, რომ ქართულ მეურნეობრივ ფსიქოლოგიას მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავდა დედულ-მამულისადმი, მიწის დამუშავებისადმი, მცენარეთა კულტისადმი, სამყაროსადმი სრულიად გამორჩეული დამოკიდებულება. ამის გამოხატულებაა მიწისა და ქვეყნის ტოლფასი მნიშვნელობის ცნებებად აღქმა, უფრო მეტიც, ქართული მეურნეობის უმთავრესი დარგების – მხნელ-მთესველობის, მევენახეობისა და მეღვინეობის ეროვნულობასთან, ქართველობასთან, მიწის მუშაკობისა კი – ადგილის მკვიდრობასთან, ბინადრობასთან, აბორიგენობასთან გაიგივება.

* * *

ეროვნული მეურნეობრივი კულტურა, მეურნეობრიობის გამოცდილება და ტრადიციები ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელია. ეს, უპირველეს ყოვლისა, ითქმის ისეთ ქვეყანაზე, როგორც საქართველოა, სადაც მეურნეობის კულტურა და მეურნეობრიობის ტრადიციები შორეულ წარსულში იღებს სათავეებს. ამასთან დაკავშირებით თითქმის ნახევარი საუკუნის წინათ წერდა ალ. მანველიშვილი: „ჩვენი ეროვნული მეურნეობის კულტურა რომ მაღალ საფეხურზედ არ მდგარიყო, ერთი და იგივე ტერიტორია, მაშინ ხუთჯერ მეტ მოსახლეობას ვერ შეინახავდა“ [1, გვ. 37].

სრულიადაც არ არის შემთხვევითი, რომ ძველი ბერძნები საქართველოს „გეორგიას“ ეძახდნენ. ვახუშტი ბატონიშვილს სწორედ მხნელ მუშაკობა მიაჩნდა ქართველთა ერთ-ერთ უპირველეს ეროვნულ თვისებად და სწორედ ამ თვისებას უკავშირებდა საქართველოს უცხოურ სახელწოდებას. „... გეორგიაცა, – წერდა იგი, – მხნელ მომჭირნეობისა მუშაკობისა ქართველთათა ეწოდა [რამეთუ „გეორგი“ მუშაკად ითარგმნის“ [2, გვ. 39]. უწინარესად მუყაით შრომისმოყვარეობასა და მაღალ სამე-

ურნეო კულტურაზე მეტყველებს იმ სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ჩამონათვალიც კი, რომლებიც ოდითგანვე მოჰყავდათ საქართველოში: „... ბრინჯი, სორბალნი, ქრთილი, შერივა, სიმინდი, ღომი, ფეტვი, მუხუდო, ლობიო, ოსპი, ცერცვი, საკარისი, ძაძა, მაშა, უგრეხელი, კანაფი, სელი და სხენიცა... ნარინჯნი, თურილნი, ღიმონი, ზეთისხილი, ბროწეული, ყურძენი, ატამი, ვაშლ-ატამი, ყაისი, ჭერამი, აღუნა, ტყემალი, ნუში, უნამი, თუთა, ხართუთა, ბურსტული, ქლიავი მრავალგუარი, ღელვი, მბალი, აღუბალი, სხალი და ვაშლი მრავალგუარი, კომში, ნიგოზი, თხილი, ზღმატლი. ფშატი, ნესვი, მეღსახეაპონი, პუმპულა, კიტრი... ბადრიჯანი, ქინძი, კამა, ცერცვი, ტარხუნა, ნიახური, ქონდარი, ხაახვი, პრასა, ბოლოკი, პეტრუშკა, სტაფილო, ქინძიჯორა, ოხრახუში, მაკედონი, კომბოსტო, ლახანა, ყარდელი და სხუანიცა.“ [2, გვ. 39].

ამასთანავე, ფართოდ იყო განვითარებული მეცხოველეობა და მეფრინველეობა. ქართული მეურნეობის განუყოფელი ნაწილი იყო: აქლემი, ცხენი, ჯორი, ქათამი, ბატი, იხვი, ინდოური, ტრედი [2, გვ. 41-42] და ბოლოს, მაღალი მეურნეობრივი კულტურის, მისი პარმონიულობისა და ესთეტიკური სრულყოფილების გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ ისიც, რომ ჩვენი წინაპრებისათვის სულაც არ ყოფილა უცხო „საგარდეთა ყავილნი მრავალნი: ვარდნი, წითელი, ყვითელი და თეთრი, მიხაკი, სუნბული, ნარგისნი, ზამბახი, ყაყაონი მრავალგუარი, და კუადად სხუანიცა მრავალნი ყუავილნი სხუა-სხუა გუარნი და ფერნი“ [2, გვ. 41].

უწინარეს ყოვლისა, სწორედ ეროვნული მეურნეობრიობის ხასიათი განსაზღვრავდა ქართულ მეურნეობრივ ფსიქოლოგიას, უფრო მეტიც, იგი, შეიძლება, ამ მეურნეობრიობის თავისებურებათა ერთგვარ პროდუქტადაც კი მივიჩნიოთ. როგორც ცნობილია, „... ისეთ ქვეყანაში, სადაც ხალხი არსებობისათვის ბრძოლაში ეყრდნობა არა ნადირობას, არამედ მიწათმოქმედებას, მიწის დამუშავებას: ასეთ ქვეყანაში ხალხის იდეოლოგია, ფილოსოფია, ესთეტიკა, რელიგია – საერთოდ ხალხის სული თავის ილუზიებით, იდეალებით, გრძნობებით იხრება მდგომარეობისაკენ, სოციალური ყოფისა და ბუნებრივი პირობებისაკენ – მიწის დამუშავებისა და მცენარეების კულტისაკენ; მთელი ცხოვრება ადამიანს მაშინ ესახება როგორც ერთგვარი ესთეტიკური ფენომენი, გაშლილი ინდუსტრიულ არეებში და განათებული სოციალური ესთეტიზმის შინაგანი, ინტუიციური ხილვით; თითქოს ადამიანი, შეყვარებული და გატაცებული მიწის სიმშვენიერით, ნოყიერებით, მკისა და მუშაობის სიღამაზით, სახავს ცხოვრების აზრს თავისი პროფესიის ინტერესებით და გემოვნების ისეთი მიმართებით, რომელიც წარმოადგენს ერთგვარ ამყლობას სოციალური ყოფისას [3, გვ. 350].

მართლაც, მიწის დამუშავებისა და მცენარეთა კულტი ოდითგანვე ზეობდა საქართველოში. ამიტომ არც არის გასაკვირი, რომ ბერძნულ წყაროთა მიხედვით, ძველ საქართველოში, კერძოდ, კოლხეთში ჰყვარდა სხვადასხვა, ხშირად მაგიური ძალის მქონე წამალთა დამზადების მაღალი ხელოვნება. სწორედ კოლხეთის ლეგენდარული მეფის, აიეტის (ძვ. წ. აღ. XIV ს.) ასულის – მედეას სახელს უკავშირდება მრავალი წამლის, მათ შორის, ე.წ. კოლხური წამლის მიღება. მან გამოიგონა პირველმა თმების შეღებვა [4, გვ. 30-31]. ცალკეულ მკვლევართა მოსაზრებით, აიეტის დის, კირკეს სახელი შეიძლება ეტიმოლოგიურად „წამლების დამამზადებელს ნიშნავდეს“ [4, გვ. 31]. დიდი პოპულარობით სარგებლობდა მაშინდელ მსოფლიო ბაზარზე კოლხური სელი, რომელიც სპეციფიკური ადგილობრივი წესით მზადდებოდა [4, გვ. 30]. ანტიკური წყაროები ერთხმად ადასტურებენ, რომ ძველი კოლხეთი არა მარტო ოქრომრავლობით, არამედ მთის მდინარეებიდან მისი მოპოვების წესითა და ოქროს ნივთების წარმოებით იყო გამორჩეული და, ბოლოს, ხალიბები, რომლებიც ერთ-ერთ დასავლურ-ქართველურ ტომს წარმოადგენდნენ, განთქმული იყვნენ მეტალურგობითა და მჭედლობით, უფრო მეტიც, რკინის აღმოჩენებადაც კი ითვლებოდნენ [4, გვ. 30].

თავის დედულ-მამულთან, მცენარეებთან, გარესამყაროსთან ქართველი ადამიანის სრულიად გამორჩეული დამოკიდებულების გამოხატულება იყო ის, რომ იგი მიწასა და ქვეყანას ტოლფასი მნიშვნელობის ცნებებად აღიქვამდა. უფრო მეტიც, ქართული მეურნეობის უმთავრესი დარგების მხნელ-მთესველობა, ვენახის მოვლა და ღვინის დაყენება გაიგივებული იყო ეროვნულობასთან, ქართველობასთან, მიწის მუშაკობა კი – ადგილის მკვიდრობასთან, ბინადრობასთან, აბორიგენობასთან. კერძოდ, როგორც ბ. ნანობაშვილი აღნიშნავს, „კახეთში „გაქართველება-გაკახელება“ გულისხმობს, უპირველეს ყოვლისა, ვენახისა და ღვინის ხელის ცოდნას“ [5, გვ. 29]. მკვლევარის მიერ მოპოვებული მასალებით, „ქიზიყელ კახელებისათვის“ ამასთან ერთად, და უპირატესად, „მხნელ-მთესველია“ არსებითი ნიშანი ქართველობისა, კახელობისა. ამის გახსენება იმიტომ დაგვჭირდა, – შენიშნავს იგი, – რომ გვეთქვა, ჯერ ერთი, აქაური კაცი მკვიდრია, უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ იგი მიწის მუშაკია და, მეორე, თუ ვინმე მიწის მუშაკი არ არის, იგი ჯერ კიდევ არ არის მკვიდრი [5, გვ. 29].

მიწის მუშაკობა კი, მუხლჩაუხრელ შრომასთან ერთად, დიდ გონიერებას, ჭირთათმენას, მრავალმხრივ ცოდნასა და გამოცდილებას მოითხოვდა. ქვეყნის სხვადასხვა მხარესა და კუთხეში ადგილობრივი პირობებისადმი მისადაგებული მეურნეობის მრავალფეროვანი დარგებისა და საქმიანობის სფეროს შერჩევა-შეხამების, განვითარებისა და წარმატებული მეურნეობრიობისათვის აუცილებელი იყო ისეთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორთა გათვალისწინება, როგორებიცაა: მეურნეობის გაძღო-

ლის თავისებურებანი მთის პირობებში, მთისა და ბარის მეურნეობის ურთერთშეხამება, ქვეყნის ვერტიკალური ზონალური ნიშნებით არაერთგვაროვან სამეურნეო გეოგრაფიულ არეებად და სარტყლებად დანაწილება, მთის, გარდამავალი ზოლისა და ბარის ბუნებრივ-სამეურნეო გარემოსა და რელიეფის, ჰიდროგრაფიის, მცენარეული საფარის, მზის რადიაციის ხასიათის, ტერიტორიის აგებულების, დახრილობის, ნიადაგის შედგენილობისა და სხვ. ბუნებრივ-მეურნეობრივი და ბუნებრივ-გეოგრაფიული მახვენებლების განსხვავებულობა.

საყურადღებო ისაა, რომ ძველ საქართველოში ყოველმხრივ ჰქონდათ გაცნობიერებული მეურნეობრიობისა და გარემო პირობების მრავალფეროვნება და ფართოდ ითვალისწინებდნენ კიდევაც მათ მეურნეობრივ-პრაქტიკულ საქმიანობაში. მაგალითად, ჩვენი წინაპრები შესანიშნავად ერკვეოდნენ სხვადასხვა ღირსების მიწის თვისებებში, რაც ნათლად ჩანს მათი დასახელებიდანაც კი. კერძოდ, კარგ, ნაყოფიერ მიწებს თავი-მიწა, ხოდაბუნი, სამეფო ყანა, შავი მიწა, უჩა დიხა, დიხა შხო, დოძიხო და სხვ. ერქვა, უხაყოფო ან მწირ მიწებს – მწირი მიწა, ჯინჯიბერი მიწა და სხვ. სწორ, ვაკე ადგილს მერე [6, გვ. 152; 7, გვ. 119, 126, 130-134]. რაც მთავარია, უხაყოფობა ან მცირენაყოფიერება, სიმწირე, დახრილობა-მდებარეობა, დაჭაობება თუ მიუვალობა, არ წარმოადგენდა გადაულახავ წინააღმდეგობას იმისათვის, რათა, კ. კაპანელის სიტყვებით რომ ვთქვათ, მიწაზე შეყვარებულ, მისი სიმშვენიერით, ნოყიერებით, მკითა და მუშაობის სილამაზით გატაცებულ ადამიანს „უხმარი,“ უქმი, უღვაწი, უშენი, „ოხერი,“ „ოხერ-ქმნილი,“ „ნოხარი,“ დატყვევებული მიწები, რომელთა დამუშავებას „საქმე“ და „მოქმედება“, შრომას კი „ღუაწა“ ეწოდებოდა [8, გვ. 153]. „შრომითა და მდგარი ბრძოლით, მუშაობით“ ფაქტობრივად ხელახლა შეექმნა და „უხმარი“ სახმარად, ვარგისად ექცია, გამოუსადეგარი, მწირი, მჭლე, მიუვალი მიდამო [8, გვ. 160], აყვავებულ ბაღნარად გაეხადა, ისე ეცხოვრა და ეღვაწა, რომ მსოფლიოში გაერცვლებული ხორბლის 16 სახეობიდან 6 საუკეთესო სახეობის სამშობლოდ საქართველო ექცია, ვაზის 500-მდე უნიკალური ჯიში სწორედ მას გამოეყვანა [9, გვ. 11] და თითოეულისათვის შეერჩია პოეტური სახელები: რქაწითელი, საფერავი, ბუდეშაური, ხიხვი, ძელშავი, ბოკურა-ვაზი, თითა, მელიკუდა, სამარხო, მხარგრძელი, ბუტკოი და სხვ. ამასთავე, დადგენილია, რომ საქართველოში ინვენტარიზებული ვაზის 248 ჯიშიდან 200-ზე მეტი ადგილობრივი, ქართულია, რომელთა რიცხვი, როგორც ფიქრობენ, ძველად გაცილებით მეტი უნდა ყოფილიყო [10, გვ. 15].

და, მართლაც, მთელს საქართველოში, მის ყველა კუთხესა და მხარეში მრავალფეროვანი ხალხური ხერხები და მეთოდები გამოიყენებოდა მიწის დამუშავების, მისი გაკეთილშობილება-განოყიერების, ახალი სახნავ-სათესი ფართობების შექმნა-გაფართოებისა და ამ გზით

უხვი მოსავლის მისაღებად. მაგალითად, დიდი დახრილობის მიწის ფართობების ხვნა-თესვისას ფართოდ იყო გავრცელებული ნიადაგების ღარებად ათვისების წესი. ამ მიზნით სხვადასხვა სიმაღლის ფერდობები გამოყოფი მიმართულებით ივსებოდა სახნავებით, რომელთაც ერთი მთავარი მახასიათებელი ჰქონდათ: ეს იყო მუდამ ვიწრო და გრძელი ნაკვეთები, რომლებსაც სხვადასხვა სახეობის მარცვლეულის მოსაყვანად იყენებდნენ. თავისი აგებულებით ღარი წარმოადგენდა ფერდობში ჰორიზონტალურად შეჭრილ, ბრტყელი ზედაპირის მქონე სახნავ ფართობს, რომელიც მასიური სახვნელის მეშვეობითა და ხვნის განსაზღვრული წესის გამოყენებით იქმნებოდა [II, გვ. 40-41] და გრძელა, გრძელას მიწა, გრძელები, გრძელაური და სხვ. ეწოდებოდა [II, გვ. 45]. რელიეფის დახრილობის მაღალი კოეფიციენტი (40-50 გრადუსი) გამოირიცხავდა სიგანეში მისი გაზრდის შესაძლებლობას, რის კომპენსირებასაც ახდენდა ღარის სიგრძე, რომელიც ხშირად 300-400 მეტრს აღემატებოდა [II, გვ. 40-41].

ღარების გავრცელებას თვალნათლივ ცხადყოფს ასეთი წესით დამუშავებული ფართობების ტოპონიმიკური სახელების სიმრავლეც. მაგალითად, შიდა ქართლში ასეთი მიწების აღსანიშნავად გამოიყენებოდა ისეთი სახელები, როგორცაა: ღარები, პირდაპირება, ჯოღაურის ღარები, ზაქარიას ღარები, გრძელი მიწები, ღარის მამულები, წვრილი მიწები, ტყის ღარები, ხატის ღარები, სამყვირალო ღარები, ნინურთ ღარები, ტყის მამულები, დაჭიმული ღარები, ხაჯის ღარები, ღარზე გაყოფილი მიწები, ღარის ასოები, ნაერისთავო ღარები, საჯვარეს ღარები, გარდიგარდმო მიწები, ცაცხვის მორის ღარები და ა.შ. [II, გვ. 41].

ხალხური სამეურნეო შემოქმედების ნამდვილი გვირგვინი იყო ტერასული მიწათმოქმედების კულტურა. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ მთელს საქართველოში ყვაოდა სხვადასხვა დახრილობის ფერდობების დატერასებისა და მათ დიდად შემოსავლიან ნაკვეთებად გადაქცევის ხელოვნება. ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში ფართოდ იყო გავრცელებული როგორც კედლიანი, ისე უკედლო ტერასები, რომელთაც სხვადასხვა სახელი ერქვათ. რაჭაში ფერდობების ხელოვნურად დავაკებისა და უსწორმასწორო ადგილების გასწორებისათვის ფართოდ მიმართავდნენ მოზინვა-დაკბადონებას, იმერეთში – მიწის მოვაკებას, ლეჩხუმში – დაკაპტოებას, დაჯებირებას, შეყორვას,

მრავალი თაობის თავაულებელ შრომასთან, წინაპართა ვინაობასთან, მათ ისტორიასთან, საკუთარ საზოგადოებრივ მდგომარეობასთან იყო უშუალოდ დაკავშირებული ქართველი მეურნისათვის მცენარეთა კულტი. მაგალითად, ვაზი და ხეხილი ქართველი გლეხკაცობისათვის არ შეიძლებოდა არ ყოფილიყო კულტის საგანი, რადგან მათ „შიგ ჩატანილი აქვს უკვდავ განძსავით წინაპართა მთელი ჯაფა, მთელი მხნე-

ობა და მეცადინეობა. ამიტომაც, ჩვენებურ გლეხკაცს ვენახი და ხილ-
ნარი მარტო გამორჩომის წყაროდ კი არ მიაჩნია, არამედ იმ წმინდა
აუზადაც, სადაც მის მამა-პაპას თვისი ოფლი მიუდენია და მიუბარებია
საშვილიშვილოდ. ჩვენებურ გლეხკაცის თვალში მის ვენახს, მის ხეხი-
ლის ბაღს, მის ნაფუძარს თავისი ისტორია აქვს, მართალია ბუნდი,
წარსულის დრუბლისაგან გამოურკვეველი, მაგრამ ღრმად კი ჩაჭდე-
ული გულში, რომ ვენახი, ხეხილის ბაღი, საღაროა მის წინაპართა
ჯაფისა, გარჯისა და მხნეობისა“ [12, გვ. 188-189].

ამასთანავე, ქართველი გლეხკაცობისათვის ვენახი კულტის საგანი
იმიტომაც იყო, რომ მისი ქონა თუ არქონა განაპირობებდა თითოეული
მათგანის ადგილს საზოგადოების სოციალური იერარქიის კიბეზე. ვახ-
ტანგ VI-ის სამართალი მიუთითებდა: „ბოგანო ამას ჰქუიან, რომე ვენა-
ხი არა ქონდეს, თვითო სახლი და რჩომის ალაგი ექნების, და მიწა ან
ექნების და ან არა ...ვენახის მქონეს გლეხს ბოგანო არა ქუიან, რა-
გინდ სხვა მამული ნაკლებად ქონდეს [13, გვ. 508].

ვენახის, სხვა მრავალწლიანი კულტურების დიდ საზოგადოებრივ
მნიშვნელობაზე მეტყველებდა ისიც, რომ ამ კულტურებს მკაცრად
იცავდა სამართალი, მათი შეგნებული თუ შეუგნებელი დაზიანება და
განადგურება მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა და სასტიკად ისჯებოდა
კანონით. კერძოდ, ვახტანგ VI-ის სამართლის თანახმად, „თუ ... კაცმან
კაცს ვაზი აუკაფოს, რომე არ ემართლებოდეს, სადაო და საღაპარაკო
არა ქონდეს რა, ღვინით გინა სიბრიყუით აუკაფოს, რამდენიც ვაზი
მოუჭრას, იმდენი აბაზისა მისცეს.

და მტერობა თუ რამ ედვასთ და ემართლებოდეს, ის მოსამართლ-
ემ გაუსინჯოს და იმრიგად სისხლისა იმის საქმეში გაუანგარიშონ
[13, გვ. 528]... „სხილი თუ სახმარი ნერგი ან მოუჭრას, ან მოუკაფოს,
შუასკაცთ გასინჯვით და დაფასებით როგორც თქუან და ღირდეს, ის-
რე პასუხი გასცეს.

და თუ ემართლებოდეს, სისხლში გაუთვალონ [13, გვ. 528].

ერთი მხრივ, უპირატესად მევენახეობისა და მეხილეობის განვი-
თარება, რაც წარმოებას ინტენსიური ტიპის მეურნეობრიობის ხასიათს
აძლევდა და ყოველდღიურ დაძაბულ შრომასთან ერთად მოითხოვდა
როგორც მაპროფილებელი, ასევე, მასთან შეთანწყობილი, აგრეთვე,
თანმდევნი დარგების გაძღოლის მრავალმხრივ პროფესიულ ცოდნასა
და გამოცდილებას, რომლის დაუფლებას ხანგრძლივი დრო სჭირდებ-
ოდა, ხოლო, მეორე მხრივ, ი. ჭავჭავაძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, რაც
კარგი რამ არის კერძო საკუთრებასა და სათემო (სასოფლო) მფლობე-
ლობაში, იმისი ერთისთვისაც და მეორესთვისაც ჩამოთლა და ერთმან-
ეთთან შედუღება [12, გვ. 190], დიდად განაპირობებდა იმას, რომ ქართ-
ველი გლეხკაცობისათვის, კვლავ ი. ჭავჭავაძის სიტყვებს რომ დავე-
სესხოთ, ძნელი იყო ადგილიდამ დაძვრა, იშვიათი იყო ... ჩვენში უბი-

ნოდ ტანტალი და სულაც ცნობილი არ იყო ერთგვარი დანაშაულობა, რომელსაც „brodč'nihestvo“ ჰქვია. ამიტომაც ჩვენში ბინადარს მცხოვრებს „მკვიდრი ერქვა და არა მდგმური, როგორც ზოგიერთ ენაში“ [12, გვ. 189].

ქართველი ადამიანისათვის „მონაგებთა“,- ანუ მოგებულის, მონაგარის, შენაძენის) [14, გვ. 817], ნაყოფის, ნაყოფიერის, ქონების, შენაძენის [14, გვ. 263], ნაყოფის, ნაყოფიერის, ქონების, შენაძენის [15, გვ. 271], ნაყოფის, ნაყოფიერის, ქონების, შენაძენის, საკუთრების, შეძენილი ქონების, კეთილშენაძენის, საკუთარი გარჯითა და შრომით ნაღვაწების [16, გვ. 354-355], ნაყიდობით ან სხვა კანონიერი გზით შენაძენი ქონების [17, გვ. 140] - დატყვევა სისხლთა დათხევასა ემსგავსების [18, გვ. 263], რადან მას ჯერ გულიდან უნდა ამოეღო თვისი თემი, თავისის ოჯახის წარსული, თავისი მამა-პაპა, რომელთა ნაშთი, ძეგლი თვითოეული ვაზია, თვითოეული ხეა, მამა-პაპის ხელით დარგული და ოფლით მორწყული, და რომელსაც იგი სამკვიდროს ... [12, გვ. 189]. ეახდა, თავი უნდა დაენებებინა თავისი და თავისი წინაპრების არა ერთი თაობის ტიტანური შრომით, გარჯითა და მხნეობით შექმნილ-გაკეთილშობილებული სამკვიდროსათვის, თავისი „ნაჭირნახულევიმამულისათვის, თავისი კარ-მიდამოსათვის, მიწის იმ ნაღესისათვის, რომელიც განსაზღვრავდა საზოგადოებაში მისი და მისი ოჯახის სოციალურ მდგომარეობას, კეთილდღეობას, აწმყოსა და მომავალს და, საბოლოო ჯამში, განაპირობებდა მამა-პაპისეულ მიწაზე მის მყარად დამკვიდრებას, რაც შესაბამის ასახვას კანონშიც პოულობდა. კერძოდ, ვახტანგ VI-ის სამართლით, საქართველოში მებატონეს უფლება ჰქონდა 30 წლის განმავლობაში ეძებნა და უკან დაებრუნებინა მისგან სხვა მებატონესთან გადასული ყმა, ხოლო 6 წლის განმავლობაში, სანამ მეფეს ეყმობოდა [13, გვ. 531].

რუსეთში ფეოდალსა და გლეხობას შორის ურთიერთობის მობილლობას უწინარესად ის განაპირობებდა, რომ გლეხკაცობას მიწა მხოლოდ გარკვეული დროის განმავლობაში სარგებლობისათვის ეძლეოდა. რაც მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავდა რუსი გლეხის ფსიქოლოგიას, მიწისადმი დამოკიდებულებას, რადგან, როგორც სამართლიანად შენიშნავდა ილია ჭავჭავაძე, როცა ადამიანს მამული არამცთუ თავისად არ გამოელოდინება, არამედ დიდის ხნობითაც მისი ხელში შერჩენა არ ეგულება, გული არ მისდის მის საფუძვლიანად გაპატივებასა და კეთებაზედ [12, გვ. 190]. ასეთ პირობებში, ბუნებრივია, გლეხკაცი შედარებით იოლად ტოვებს თავის ადგილსამყოფელს და მემაძულეც შედარებით იოლად ურიგდება მის სხვა ფეოდალთან გადასვლას.

განასხვავებდა რა ერთმანეთისაგან ქართველი გლეხისა და რუსი მეთემის სამეურნეო ფსიქოლოგიას, დ. მუსხელიშვილი ხაზგასმით მიუთითებდა: „საკუთრების განსაზოგადოების იდეა რუსი ხალხის ფსი-

ქოლოგიური წყობის შედეგია და არა მატერიალური პირობების ზედნაშენი. ამიტომ არის, რომ სტოლიპინის დროსაც და დღესაც ვერმერს, იჯარადარს (არენდატორს) რუსი მეთემე (კოლმეურნე) „წითელი მამლით („Красный петух“) უმასპინძლდებოდა და უმასპინძლდება, ანდა პირდაპირ ფიზიკურდ უსწორდება. ამიტომაც, რომ კოოპერატორების წინააღმდეგ ეს ასეთი რეაქცია. ამის შემდეგ ადვილი გასაგებია, თუ რატომ დაგვირგვინდა წარმატებით XX ს-ის ერთ-ერთი უდიდესი ტრაგედია განკულაკებისა და საყოველთაო კოლექტივიზაციისა. „კოლმეურნეობა“ თუ „საბჭოთა მეურნეობა“ იგივე ტრანსფორმირებული ძველი რუსული „ობშინაა“ (სასოფლო თემი) და ე.ი. რუსული ფსიქოლოგიისათვის დიდ ნაწილში სრულიად მისაღები მოვლენა. ამიტომაც, რომ დღესაც ... რუსი ხალხის დიდი ნაწილი კოლმეურნეობების გაუქმების წინააღმდეგია [19, გვ. 2].

სრულიად უცხო და მიუღებელია ასეთი ფსიქოლოგია ქართველი მეურნისათვის. იგი საკუთარი, ინდივიდუალური მეურნეობით მოვიდა XX საუკუნის 20-30-იან წლებამდე, ვიდრე სოფლის მეურნეობის სოციალისტური კოლექტივიზაცია განხორციელდებოდა, რომელმაც არსებითად შეცვალა არამარტო ერთ-ერთი უმთავრესი ტრადიციული დარგის – სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურა, მისი ორგანიზაციისა და გაძღოლის ფორმები და მეთოდები, არამედ თვით ქართული სოფლის სახეც. მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, ფაქტობრივად უცვლელი დარჩა ქართული სამეურნეო ფსიქოლოგიის ძირითადი არსი და ნიშნები, ქართველ მეურნეთა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ ვერანაირად ვერ გაითავისა მათი შინაგანი ბუნებისათვის უცხო და მიუღებელი სოციალისტურ-კოლექტივისტური, იძულებითი, ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მეურნეობრიობის პრინციპები: წარმოების ტოტალიტარული განსაზოგადოება, კონკრეტული საქმის გაუპიროვნებულობა და პასუხისმგებლობის გაუნაწილებლობა, ზემოდან დიქტატი და წვრილმანი მეურვეობა, შრომის საბოლოო შედეგებისაგან გაუცხოება და ა.შ., რაც მკვეთრად უარყოფით გავლენას ახდენდა თითოეული ადამიანის ფსიქოლოგიასა და შრომისადმი დამოკიდებულებაზე, მათ მორალურ-ხეობრივ სახეზე.

ქართული მეურნეობრიობის ტრადიციებისადმი ერთგულება მნიშვნელოვანწილად განაპირობებდა იმას, რომ სოციალისტური ეკონომიკის პირობებშიც არ ჩამკვდარა ქართველ ხალხში თავისუფალი, შემოქმედებითი, ინდივიდუალური მეურნეობრიობისაკენ ლტოლვა. მართალია, ასეთი საქმიანობის გზაზე მრავალი ბარიერი იყო აღმართული, მაგრამ ადამიანთა მეტად მნიშვნელოვანი ჯგუფი სხვადასხვა ხერხით ფაქტობრივად მაინც ეწეოდა კერძო სამეწარმეო-კომერციულ საქმიანობას. მეურნეობის მრავალ დარგში, განსაკუთრებით, ვაჭრობასა და მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურებაში, საკმაოდ ფართოდ იყო წარმოდგ-

ენილი კერძო, უმეტესწილად, არალეგალური, ბიზნესი: მრავლად იყვნენ ისინი, ვინც გარკვეულ პროდუქციასა და მომსახურებას აწარმოებდა და ისინიც, ვინც ამ პროდუქციითა და მომსახურებით სარგებლობდა.

ამრიგად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მეურნეობის გაძლიერების ეროვნულმა წესმა და თავისებურებებმა არსებითი გავლენა მოახდინეს ქართველი მეურნის არა მარტო სამეურნეო ფსიქოლოგიაზე, არამედ ისეთი პროფესიული და მორალურ-ზნეობრივი თვისებების ჩამოყალიბებაზე, როგორცაა: ეკონომიკური აზროვნების ფართო, შემოქმედებითი თვალსაწიერი, ადგილობრივი ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების შესაფერისი დარგებისა და კულტურების განვითარებისა და მეურნეობრიობის ფორმებისა და მეთოდების შეთანაწიების უნარი, ქვეყნისა და საკუთარი ოჯახის წინაშე პირადი პასუხისმგებლობის გაცნობიერება, შრომისმოყვარეობა, ინდივიდუალიზმის გრძნობა, მისწრაფება ინდივიდუალური, თავისთავადი, საკუთარი, კერძო მეურნეობრიობისაკენ, ზრუნვა მკვიდრი, მრავალი თაობისათვის გათვალისწინებული მეურნეობის მოწყობაზე, შეუპოვრობა და წინააღმდეგობათა მოთმინებით დაძლევის უნარი, წინდახედულება, თადარიგიანობა, მაღალი პროფესიონალიზმი.

ლიტერატურა:

1. მანველიშვილი ალ. I საკუთრება. II მიწის საკითხი საქართველოში. პარიზი, 1956.
2. ქართლის ცხოვრება. ტ. IV. ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ., გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1973.
3. კაპანელი კ. ფილოსოფიური შრომები. თბ., თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1989.
4. გორდეზიანი რ. ქართული თვითშეგნების ჩამოყალიბების პრობლემა. თბ., თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1993.
5. ნანობაშვილი ბ. საოჯახო მეურნეობა კახეთში. XIX საუკუნის რეფორმის შემდგომ და XX საუკუნის I მეოთხედში (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული გამოკვლევა). თბ., „მეცნიერება“, 1996.
6. ჯავახიშვილი ივ. საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. წიგნი პირველი. თბ., 1930.
7. ჯავახიშვილი ივ. საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. წიგნი მეორე. თბ., 1934.
8. ჯავახიშვილი ივ. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. IV. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, თბილისის სახელმწიფო

- უნივერსიტეტი, თბ., თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1984.
9. ლლონტი თ. ჭეშმარიტების ძიებაში. გაზ. „იბერია-სპექტრი“. 9-15 ნოემბერი, 1994, №108.
  10. გერიტი შვილი დ. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (XIII-XIX სს.). თბ., გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1962.
  11. ბერია შვილი ლ. ნიადაგების ათვისებისა და დაცვის ტრადიცია საქართველოში (ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით). თბ., „მეცნიერება“, 1989.
  12. ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. VI. თბ., საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1956.
  13. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. I. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული. ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, თბ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963.
  14. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. V. თბ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1958.
  15. აბულაძე ილ. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები). თბ., „მეცნიერება“, 1973.
  16. ნადარეი შვილი გ. საკუთრების ზოგადი ცნების გამომხატველი ტერმინის წარმოშობა ქართულ სამართალში. იხ. წგნ. – სამართლის რეფორმა საქართველოში. თბ., თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1996.
  17. დოლიძე ი. ძველი ქართული სამართალი. თბ., სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1953.
  18. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წიგნი I (V-X სს.), ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თბ., 1963.
  19. გ. მუსხელი შვილი. გზა ხსნისა. გაზ. „კომუნისტი“, 12.08. 1990, №185.

PECULIARITIES OF ECONOMIC AND BASIC SIGNS OF ECONOMIC PSYCHOLOGY IN GEORGIA (HISTORICAL-ECONOMIC AND SOCIOLOGICAL ASPECTS)

Omar Shurgaia

*Institute of Demography and Sociological Research
of The Academy of Sciences of Georgia,
0105, 5/7 Pushkin st, Tbilisi*

SUMMARY: There are issues of interrelation and correlation of features of Georgian management traditions and national managing psychology considered in the article; influence of natural-economic and natural-geographic conditions in various territories and regions on forming and development on one hand, methods of economy management, increase of experience and traditions, general influence on managing culture, on the other, basic features of national managing psychology are detailed. It has been substantiated that Georgian national managing psychology had much been conditioned by exceptionally particular relation to ancestral estate, mother country, patrimony, tillage, plant cult, environment. The expression of this is the perception of land and country as a unified concept; more than this, identification of agriculture, caring after vineyards and aging of wine with the national belonging, georgiofility (Georgian culture loving), and identification of farming with settled living, being indigenous, dwelling.

ОСОБЕННОСТИ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ И ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ В ГРУЗИИ (ИСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

Омар Шургия

*Институт демографии и социологических
исследований Академии наук Грузии
0105, Тбилиси, ул. Пушкина 5/7*

РЕЗЮМЕ: В статье рассматриваются вопросы взаимоотношений и взаимообусловленности грузинских традиций хозяйствования и хозяйственной психологии, изучено влияние природнохозяйственных и природно-географических условий историко-этнографических краев Грузии на формирование и развитие способов ведения хозяйства, обогащение опыта и традиций хозяйствования, на национальную хозяйственную культуру вообще, на национальную хозяйственную психологию.

Обосновано, что грузинскую национальную хозяйственную психологию в значительной мере определяло особое отношение к родовому имени, отчизне, поместью, вотчине, обработке земли, культу растений, окружающей среде. Выражением этого является восприятие земли и страны как однозначного понятия, более того, отождествление земледелия, виноградарства и виноделия с принадлежностью к грузинской национальности, а земледелия — с оседлостью, аборигенностью.

ДЛЯ ПРЕОДОЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПАРАЛОГИЗМОВ

Георгий Папавა

Институт экономики им. П. Гугушвили АН Грузии

0105, Тбилиси, ул. Кикодзе №14

Поступила: 20 октября 2005г.

РЕЗЮМЕ. Смешанная рыночная экономика предстаёт как смесь госуправления (государственного управления-регулирования) и рыночного механизма взаимоотношений экономических субъектов. Здесь всегда существует почва для порождения экономических паралогизмов, т.е. непреднамеренных (невольных) ошибочных логических суждений и тем самым образования ошибочных управленческих (управленческих и регулирующих) решений.

Качественный анализ экономических реалий необходим для глубинного умозрительного познания сущностей экономических реалий смешанной рыночной экономики с целью предупреждения и предотвращения возможностей образования экономических паралогизмов, уродующих сопряжённость между эффективностью экономики и эффективным социальным состоянием общества.

Непрерывный качественный анализ экономических реалий на основе «антипаралогического» мышления должен стать неотъемлемой частью госуправления (государственного управления-регулирования) функционированием смешанной рыночной экономики.

Факторами появления экономических паралогизмов в смешанной рыночной экономике являются:

- 1) т.н. «короткие замыкания» в экономическом мышлении,
- 2) терминологические неточности,
- 3) дилетантское мышление и примитивизм,
- 4) неадекватные оценки экономических реалий,
- 5) вещевой (предметный) подход, исключающий системные представления и прагматический подход.

Преодоление этих факторов возможности возникновения экономических паралогизмов в смешанной рыночной экономике может направить функционирование последней в социально здоровое русло развития экономики как страны, так и всего мира.

* * *

Методология качественного анализа экономических реалий как учение о целостной системе научных методов познания свойств экономики предполагает аналитическое вникание в суть и особенности естественного строения исследуемых экономических реалий с целью искоренения из практики управленческой деятельности невольных допущений ошибок и принятия тем самым ложных логических решений в области функционирования экономики. Эта задача выдвигает необходимость высококвалифицированного качественного анализа экономических реалий. А именно, дескриптивного (описательного) умозрительного дробления данной экономической реалии (данного объекта исследования) с целью вникания в суть её внутреннего строения, т.е. с целью раскрытия её внутреннего состава и содержания (коренных имманентных свойств) составляющих её ингредиентов как целостного экономического образования, а также механизмов внутреннего (имманентного) функциониро-

вания этих ингредиентов в зависимости от тех свойств, которыми они интегрируются в целостную экономическую систему, т.е. интегративных имманентных свойств. Кроме того, следует вникнуть в суть логики становления этой экономической реалии и во взаимоотношения с внешней средой с целью **безошибочного установления эмерджентных и интегративных имманентных** свойств и тем самым безупречного чтения системной закономерности функционирования этой экономической реалии.

С указанной целью следует исходить из концептуального строения закономерностей периоданто-генетического, эвристического и полифонического образов мышления. Опираясь на них, исследователь должен ставить перед собой соответствующие вопросы и в процессе поиска путей их разрешения находить правильные (безошибочные) ответы (эвристика). На каждом шагу умозрительного дробления (расчленения) исследуемой экономической реалии исследователь должен осуществлять чтение её поведения посредством системной методологии научного познания и прагматического подхода.

Подобное исследование и предстаёт как методология качественного анализа экономических реалий.

Сочетание совместимых в движении имманентных и эмерджентных свойств данных экономических реалий определяет, какая из них в каких случаях и в какой период времени берёт на себя функцию операнда, функцию оператора и роль внешней среды. В зависимости от данного расклада ареал действия экономических реалий претерпевает изменения. Тем самым меняется и их роль в генетическом формировании экономической отдачи периода времени (отдачи экономического периоданта). Подобным образом сопряжённая экономическая система в данный период времени формирует определённые системные закономерности, которые дают о себе знать приведением в движение таких переменных явлений, каковыми являются соответствующие реагирования экономик экономических субъектов на изменения внешней среды или же инъектирования ими этой среды в виде определённых механизмов их акций, реакций и их каскадов в формировании ситуаций в данном экономическом ареале и в данный период времени. Подобные механизмы, формируя соответствующую системную закономерность, различаются по ситуациям, образуемым в разные периоды времени.

Следует иметь в виду, что претворение в жизнь правленческих мероприятий изменений среды, формируемой экономическими реалиями, является функцией государства, а реагирование на эти изменения предстаёт как функция самостоятельных экономик экономических субъектов. Следует всегда помнить, что первоначальные акции и ответные на них реакции (т.е. поведения) экономик экономических субъектов переплетаются в виде звеньев цепеобразной целостной системы, которая подлежит правленческому воздействию с учётом рационального распределения функций управления и регулирования. Надлежащее построение системы правления экономических реалий в этом отноше-

нии требует целостного видения единой системы управления и регулирования без отрыва друг от друга. Без этого в принятие управленческих решений могут проникнуть экономические паралогизмы и тем самым спутать все карты правления (управления-регулирования) экономическими реалиями.

Не следует упускать из поля зрения тот факт, что переменные экономические реалии представляют собой системы непрерывных цепочек акций и реакций экономического назначения. Сопряжение в целостную систему цепочки начальных акций и ответных реакций требует рационального распределения функций управления и регулирования. Непрерывность цепочки акций и реакций формирует системную закономерность переменного порядка. Эти акции и реакции в условиях низкого качества их видимости предстают как вероятностные ожидания, отличаются друг от друга степенью ожидания их свершения как событий. Повышение качества их видимости возможно посредством применения методологии качественного анализа этих экономических реалий, чем достигается предупреждение возможной незримости вероятностно-переменных экономических реалий.

Качественный экономический анализ направлен на глубинное умозрительное познание сущностей экономических реалий смешанной рыночной экономики с целью установления должного диагноза их состояния и тем самым определения системы мероприятий по оздоровлению их функционирования. Таким образом, «паралогические заболевания» управленческих решений излечиваются надлежащей методологией качественного анализа экономических реалий, способного обеспечить осуществление безошибочной диагностики экономических реалий путём глубинного вникания в их сущности.

В настоящее время довольно часто наблюдается допущение невольных (непроизводительных) ошибок в ходе рассуждений и умозаключений при оценке экономических событий и принятие в результате этого ошибочных решений в соответствующих экономических ситуациях, что особенно характерно для непрофессионалов. Следует отметить, что те, кто в меньшей степени попадают в «капкан» экономических паралогизмов, могут достичь успеха в конкурентной борьбе с теми, кто попадает в него в большей степени. Тем самым сама победа в данной конкурентной борьбе не означает того, что она есть результат безошибочного ведения дел, обеспечивающего максимально возможный успех.

Необходимо отметить, что экономический паралогизм порождается не только невольными ошибочными умозаключениями, нарушающими естественные законы формальной логики, и непреднамеренными умозрительными ошибками, упускающими из поля зрения естественную логику становления экономических реалий, но и ложной (недостоверной) или же недостаточно полной (несовершенной) фактической информацией, незаметно отводящей аналитическое мышление от правильного направления развития в ошибочное («паралогическое») русло. Вообще в реальной действительности по сей день паралогизмами глубоко насыщено экономическое мышление как неузокспе-

специализированных, так и узкоспециализированных кадров экономистов, не обладающих широким кругозором, обеспечивающим умение принятия «антипаралогических» решений, не говоря уж о непрофессиональных кадрах и, тем более, о дилетантах, т.е. о кадрах, некомпетентных в данной области.

Полная достоверная информация не только об уже сформированных, но и о текущих экономических реалиях, получаемая на основе непрерывного качественного экономического анализа, и узкопрофессиональная способность умозрительного видения существующих и назревающих экономических проблем с широким кругозором «антипаралогического» подхода являются необходимыми ингредиентами действенного механизма предотвращения возможных допущений экономических паралогизмов в деле правления функционирования экономических реалий в каждый период времени в данном экономическом пространстве, не говоря уж об исключении случаев преднамеренного (сознательного) искажения познания реальной экономической действительности, осуществляемого исходя из внешне завуалированных антинародных интересов и желательных для себя результатов. Следует помнить, что систематическое допущение экономических паралогизмов способствует порождению, широкому распространению и укоренению всеобщей несостоятельности кадров, что, в конечном счёте, препятствует всеобщему экономико-социальному процветанию.

Отсутствие рабочей (работоспособной) стратегии развития экономики в данный период времени создаёт плодотворную почву для порождения «эпидемии» экономических паралогизмов, а именно, осложняет поиск, обнаружение и предотвращение возможностей образования паралогизмов в оперативнотактических управленческих решениях, что тем самым уродует формирование акций, реакций и, соответственно, экономических ситуаций в противоположность выбранной стратегической ориентации и отбрасывает тактический ход развития экономики от нацеленности рабочей (работоспособной) стратегии на идеал в данный период времени. Подобная ситуация может породить банкротство отдельных экономик и декольте экономики страны.

Исходя из вышеприведённых обстоятельств, осуществление качественного анализа экономических реалий должно стать таким же непрерывным процессом по периодам времени, как и само функционирование экономики любого её уровня, ориентированное на рост непрерывно формирующейся экономической отдачи при достижении и сохранении рыночной социальной справедливости.

Качественное видение формирования экономических событий, исключая ющее экономический паралогизм, требует качественного экономического анализа, осуществляемого на основе периоданто-генетического образа экономического мышления, и это потому, что последнее опирается на естественные детерминированные «рамки» периодов времени, в пределах которых формируются генетические непрерывные цепочки чередований «троиц» (операнда,

мультиоператора и образа) как детерминированных, так и переменных экономических реалий.

Кроме того, в настоящее время экономическую теорию принято считать методологией¹, полагая, что ею является логическое обобщение опыта и практики, отражающее закономерности развития природы и общества вообще, не рассматривая при этом способы как восприятия реальной действительности и формирования мышления, так и принятия решений, исключающих возможные случаи порождения экономических парадоксов, т.е. не рассматривая методологию качественного анализа экономических реалий в их подлинном значении. При этом мы полагаем, что во избежание допущения экономических парадоксов нельзя считать правомочным безусловное распространение (т.е. применение всегда и повсюду) всех положений той или иной экономической теории, созданной разными авторами в исторически разное время, без предварительного осуществления аналитического разбора их роли во вновь образованных экономических условиях. Например, если положение о «невидимой руке» раньше фигурировало только как характерная черта естественного рыночного механизма экономики, то сегодня оно может фигурировать и как незримая рука государственной регуляции смешанной рыночной экономики, нацеленной на усиление степени её институциональности.

Следует подчеркнуть, что безусловное применение методологии качественного экономического анализа в деле исследования вновь образованных экономических реалий всегда и везде (т.е. на любом экономическом пространстве и во все времена) оправдано. Анализу должны подвергаться взаимоотношения экономических реалий согласно ролям (операнд, мультиоператор, образ), выполняемым ими в различных экономических ситуациях в разные периоды времени, да и то лишь при надлежащем познании участия естественных «рамок» периодов времени.

Выявление сущности каждого случая образования экономических результатов данного периода времени, порождённых парадоксом, должно стать одной из основных целей качественного анализа реальной действительности среды экономических реалий (как детерминированных, так и переменных).

Качественный анализ экономических реалий преследует цель не только предотвращения возможных случаев допущения парадоксов в экономическом мышлении, но и устранения случаев «проникновения» в реальную экономическую действительность результатов претворённых в жизнь «парадоксов» мероприятий как следствий допущения экономических парадоксов в деле принятия управленческих решений в каждый период времени. В последнем случае качественный экономический анализ способствует обнаружению

¹ «Экономическая теория не есть набор уже готовых рекомендаций, применимых непосредственно в хозяйственной политике», а «является скорее методом, чем учением, интеллектуальным инструментом, техникой мышления, помогая тому, кто владеет ею, прийти к правильным заключениям. (Дж. М. Кейнс.) [1; 9].»

способов устранения последствий допущения экономических паралогизмов, а при невозможности такового служит поиску мероприятий по их сглаживанию (нивелированию). Во избежание допущения экономического паралогизма при осуществлении самого выбора из этих двух мер (устранения и сглаживания) следует реструктуризовать логику мышления в направлении нахождения оптимального решения.

Непрерывный качественный анализ экономических реалий на основе «антипаралогического» мышления должен стать неотъемлемой частью управления (управления-регулирования) функционирования экономики в деле определения надлежащих оперативных мероприятий в разных экономических ситуациях в каждый период времени. Однако, если мы не вооружены инструментарием мышления, исключающим допущение экономических паралогизмов, тогда вышеуказанный подход становится неосуществимым. Исходя из этого, следует прежде всего разобраться в том, где и каким образом может формироваться плодородная почва для порождения экономических паралогизмов? С этой целью рассмотрим примеры качественного анализа экономических реалий.

Экономика советского типа представляла собой искусственную экономическую систему страны, фиксированную безраздельно доминирующими нормативами (нормативная экономика), где самостоятельность поведений экономических субъектов была ограничена рамками государственных нормативов, и правление их деятельности осуществлялось из общего государственного Центра посредством соответствующих директив. Здесь исключалось свободное ненормативное формирование взаимоотношений между каждым экономическим субъектом и существующей экономической средой. Исходя из этого, данные взаимоотношения качественно не менялись без нормативных указаний Центра. Подобное постоянство экономической среды, естественно, не требовало надлежащего качественного анализа вышеотмеченных экономических взаимоотношений. Тем самым в этих условиях существенное значение не придавалось ни безупречности качественного экономического анализа, ни точной терминологической определённости.

В условиях смешанной рыночной (не безусловно «нормативной») экономики решающее значение придаётся качественному анализу естественно синтезированных экономических реалий. Тем самым становятся возможными такое восприятие и такой анализ качественно постоянно движущихся экономических отношений, которые избавят экономическое мышление от допущения паралогизмов (т.е. от ошибочно сделанных умозаключений, выводов в результате как невольного нарушения формальной логики мышления, так и преднамеренно допущенной ошибки в умозрительных суждениях при осмыслении естественной логики становления экономических реалий).

Опасность допущения экономических паралогизмов в условиях рыночных взаимоотношений требует делать особый акцент на логическом формировании

глубинного экономического анализа естественно синтезированных качественных изменений текущих процессов, действенных механизмов и поведений (т.е. на качественный анализ экономических реалий) и тем самым на терминологическую категоричность и точное определение свойств, характеризующих сущность данного экономического термина. Тем более, учитывая то, что «советская» экономика привила нам привычку ставить на передний план количественный экономический анализ, осуществляемый на основе статистических данных, который в конечном счёте способен выводить на производные качественные характеристики (свойства), порождённые количеством, да и то лишь с позиций директивно нормативной экономики.

Таким образом, смешанная рыночная экономика (маркет-экономика) предстаёт перед нами там, где преобладающее большинство правленческих решений принимается на основе качественного разбора рыночных взаимоотношений, т.е. качественного анализа реалий рыночной экономической системы, в то время как плановая экономика, где экономические решения принимаются в централизованном порядке и количественные характеристики являются главными и доминирующими, требует преимущественно количественного экономического анализа.

“Преимущество рыночной экономики состоит в том, что цены, появляющиеся и устанавливаемые на рынке, содержат информацию о различных товарах и услугах, спросах и издержках предложения” [2, стр. 289]. Тем самым рыночная экономика естественным образом импульсирует направление формирования и функционирования составляющих её экономик в определённое русло, так как соотношение спроса и предложения становится движущей основой рыночного хозяйствования.

Недопустимость образования паралогизмов в экономических аналитических суждениях требует учёта вышеприведённых обстоятельств в деле осуществления качественного анализа реалий естественным образом синтезированной экономики. Возможность порождения экономических паралогизмов обуславливается нижеследующими факторами:

1) т.н. «короткими замыканиями»² в экономическом мышлении. Они происходят тогда, когда умозрительные суждения человеческого разума ограничиваются познанием связей, существующих только между двумя экономическими реалиями, не выходя за их пределы, т.е. когда фиксируется только одна пара экономических реалий, оставляя в стороне тесно связанные с ней другие экономические реалии внешней среды. Предупреждение возникновения «коротких замыканий» в мышлении и тем самым образования экономического паралогизма требует глубинного познания полного ареала формирования цепочки взаимосвязанных экономических реалий в определённой экономической среде данного периода времени;

² «короткие замыкания» в экономическом мышлении возникают ограниченностью кругозора в понимании той или иной экономической реалии.

2) терминологическими неточностями. Они вызывают неадекватное представление о сущности экономической реалии, содержащейся в данном экономическом термине. Тем самым создаётся плодородная почва для порождения экономических паралогизмов;

3) дилетантским мышлением и примитивизмом. Представляя собой ту или иную экономическую реалию в упрощённом виде с целью облегчения восприятия (понимания), искусственно вуалируют естественную сложность её сущности, т.е. осуществляют упрощенчество сути данной экономической реалии и тем самым искажают реальную действительность. В результате формируется поверхностное видение данной экономической реалии, что способствует допущению экономических паралогизмов;

4) Неадекватными оценками экономических реалий. Вызванные субъективным «должностным» упрямством, а также односторонним подходом в деле познания сложно разветвлённого формирования экономических реалий, они порождают возможность возникновения экономических паралогизмов. Тем более, если утверждение этих оценок сопровождается начётничеством и бессмысленным догматизированием;

5) вещным (предметным) подходом. За исключением системного представления и прагматизма, он не способен предупреждать возможность порождения экономических паралогизмов. Следует отметить, что для вещного подхода остаётся вне поля зрения тот факт, что отдельно взятая экономическая реалия сама по себе не существует, т.е. она не существует в отрыве от реалий природного мира (в т.ч. естественным образом формирующихся периодов времени). Она не существует и вне экономических взаимоотношений. Поэтому вещный подход и не знает того, что каждая реалия природы (или же производная из неё реалия) в экономических взаимоотношениях (т.е. в экономической системе) приобретает определённое экономическое свойство и тем самым становится экономической реалией. Например, предмет природы сам по себе не представляет предмет труда (т.е. экономическую реалию) до тех пор, пока человек не обнаружит технологию преобразования этой вещи в предмет своего как прямого, так и косвенного (производственного) потребления. Последний (предмет косвенного потребления) выступает в роли технических средств, с помощью которых осуществляется технология производства первого (предмета прямого потребления). Кроме того, в роли экономической реалии может выступать сам механизм рыночных взаимоотношений между экономическими субъектами, формируемыми в данный период времени. Аналитическое видение формирования этого экономического механизма (т.е. определённой системы экономических действий) требует применения методологии качественного анализа экономических реалий для того, чтобы ни один ингредиент этой системы действий не был упущен из поля нашего зрения и тем самым была предотвращена всякая возможность допущения экономического паралогизма. Следует подчеркнуть, что окончательное помещение хотя бы одного такого

ингредиента, выполняющего определённую роль в формировании данного экономического механизма, в «искусственные рамки» т.н. «прочих равных условий» неправомерно и тем самым недопустимо. Надлежащий качественный экономический анализ не должен упускать данное обстоятельство из поля зрения и тем самым должен предупредить порождение экономического паралогизма. Рассмотрим ещё один пример. Почему-то в настоящее время всегда и везде предметом специального исследования является конкуренция среди производителей (поставщиков, продавцов), а конкуренция среди покупателей³ остаётся без внимания, в то время как первое вызывает снижение цен на данный товар, а второе – их рост, вызывая тем самым отсеивания с рынка средств существования покупателей, имеющих более низкие доходы. Если процесс подобного отсеивания не будет упущен из поля зрения, тогда нарушение равновесия между конкуренцией среди продавцов и конкуренцией среди покупателей в данный период времени будет заметным и тем самым экономический паралогизм не будет допущен. В противном случае, если вышеупомянутый процесс отсеивания от рынка продукции некоторой части покупателей выпадет из поля зрения, тогда перед нами предстанет картина кажущегося (мнимого) равновесия, так как все продавцы, находящиеся на данном рынке, продолжают осуществлять продажу своих товаров и все покупатели, находящиеся на данном рынке, продолжают осуществлять покупки этих товаров. Эта ложная (иллюзорная) картина порождает экономические паралогизмы и тем самым препятствует осуществлению социального оздоровления, т.е. нормализации данной рыночной экономики. Следует отметить, что в результате нарушения равновесия между вышеупомянутыми видами конкуренции в данный период времени нарушается и равновесие между уровнем оплаты труда и уровнем цен на данный товар, что, в свою очередь, вызывает нарушение равновесия между экономической эффективностью и социальной эффективностью. Таким образом, допущением приведённого здесь экономического паралогизма вышеописанный механизм формирования рыночных отношений начинает клониться к негативной природе своего функционирования.

Следует напомнить общеизвестный факт, что экономический паралогизм есть выход на ошибочные заключения в результате допущения ляпсуса в осмыслении логики естественного становления экономических реалий.

---

³ конкуренция среди покупателей – соперничество между покупателями с высокими и низкими доходами в том, кто же из них успеет уплатить больше, чем другие за один и тот же товар.

ლიტერატურა:

1. Хейне П. “Экономический образ мышления”, (пер. с англ.), М.: Изд-во «Дело» при участии Изд-ва «Catalaxy», 1991г.
2. Black J. “A Dictionary of Economics,” Oxford, New York University, Press, 1997.

ეკონომიკური პარალოგიზმების დაქვემდებარების

გიორგი პაპავა

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
0105, თბილისი, ქიქოძის ქ. №14

რეზიუმე. შერეული საბაზრო ეკონომიკა წარმოსდგება როგორც სახ-
წარმართვისა (სახელმწიფო მართვა-რეგულირებისა) და ეკონომიკურ
სუბიექტებს შორის ურთიერთობათა საბაზრო მექანიზმის ნარევი. ამგ-
ვარ ეკონომიკაში ყოველთვის არსებობს ნიადაგი უნებლიედ მცდარი
ლოგიკური განსჯის და ცდომილი წარმართვითი (მართვა-რეგულირე-
ბითი) გადაწყვეტილებების, ე.ი. ეკონომიკური “პარალოგიზმების”, წარ-
მოქმნისათვის.

ეკონომიკურ რეალობათა თვისებრივი (ხარისხობრივი) ანალიზი აუ-
ცილებელია, რათა სიღრმისეული გონებრივი ჭვრეტა იქნეს შეცნობილი
შერეული საბაზრო ეკონომიკის ეკონომიკურ რეალობათა არსი და
წინასწარ იქნას აღქმული და ამით გამორიცხული ეკონომიკური “პარა-
ლოგიზმების” აღმოცენება, რომლებიც ამახინჯებენ შეუღლებას ეკონო-
მიკის ეფექტიანობასა (შედეგიანობას) და საზოგადოების სოციალური
მდგომარეობის ეფექტურობას (მიმზიდველობა-მოსაწონობას) შორის.

ეკონომიკურ რეალობათა უწყვეტი თვისებრივი (ხარისხობრივი)
ანალიზი ეკონომიკური “პარალოგიზმის” გამომრიცხავი აზროვნების
საფუძველზე უნდა გახდეს შერეული საბაზრო ეკონომიკის სახწარმარ-
თვის განუყოფელ ნაწილად.

ეკონომიკური “პარალოგიზმების” წარმოქმნის ფაქტორებად გვევ-
ლინებიან:

1. “მოკლე ჩართვა” ეკონომიკურ აზროვნებაში;
2. ტერმინოლოგიური უზუსტობანი მათი დაუხვეწაობით;
3. დილექტანტური აზროვნება და პრიმიტიულობა;
4. ეკონომიკურ რეალობათა არაადეკვატური შეფასებები;
5. ნივთბრივი (საგნობრივი) მიდგომა, რომელიც გამორიცხავს სის-
ტემურ წარმოდგენებს და პრაგმატულ აზროვნებას ეკონომიკაში.

ეკონომიკური “პარალოგიზმების” წარმოქმნის ამ ფაქტორთა დაძლევის შეუძლია შერეული საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირება წარმართოს სოციალურად ჯანსაღი არხით, როგორც ქვეყნის, ასევე მსოფლიოს მასშტაბით.

CONCERNING THE OVERCOMING OF ECONOMIC PARALOGISMS

Giorgi Papava

P. Gugushvili Institute of Economics

The Academy of Sciences of Georgia

14, Kikodze str., 0105, Tbilisi, Georgia

SUMMARY. The mixed market economy represents the mixture of the governing and of the market mechanism of interrelations of economic subjects. There is always the ground, generating economic paralogisms (i.e. inadvertent logic mistakes, leading to erroneous conclusions and erroneous governing decisions), here.

The qualitative economic analysis enables to carry out a deep speculate cognition of essences of economic realities of a mixed market economy and to prevent possibilities of the committing economic paralogisms, which distort the equilibrium between the effectiveness of an economy and spectacular (attractive) social state of a society.

The continuous qualitative analysis of economic realities on the basis of “anti-paralogic” thinking must become the integrant of the governing of functioning of a mixed market economy.

The factors of the committing economic paralogisms in a mixed market economy are:

- 1) the so-called “short circuits” in the economic thinking;
- 2) the terminological inaccuracy;
- 3) the dilettantish thinking and primitivism;
- 4) inadequate estimations of economic realities;
- 5) the subject approach, which excludes system notions and the pragmatic approach.

The overcoming of these factors of the possible committing economic paralogisms can direct the functioning of a mixed market economy into the socially healthy channel of developing of national economies and the economy of the world.

ECONOMIC INCENTIVES OF RETURNING THE TERRITORIES LOST AS A RESULT OF SEPARATIVE MOVEMENTS IN POSTSOVIET PERIOD AFTER THE EXAMPLE OF GEORGIA AND ITS REGIONS (ABKHAZIA, SOUTH OSETIA)

Giorgi Tsereteli, Nana Bibilashvili

*P. Gugushvili Institute of Economics,
The Academy of Sciences of Georgia
14, Kikodze str., 0105, Tbilisi, Georgia
Enter: 26 September, 2005.*

SUMMARY. The building of the system including economic levers of returning the territories lost as a result of separative movements is considered as still unstudied issue and in special literature it is not elucidated. That's why the given work is dedicated just to the elucidation and study of such issues. It reflects political and economic aspects of returning the territories lost as a result of separative movements in postsoviet period, is built and offered the system of economic incentives of such return, are mapped out the ways of concretization of the system, are exposed the possibilities of their use etc.

* * *

Last century entered the annals as a distinctive time period, when side by side with colossal progress there was fixed a great regress. Progress includes: the formation of highly developed people with regard for potential abilities; the creation of the basis for the formation of postindustrial society; the beginning of transition to qualitatively new (intensification) stage of scientific-technical revolution; the termination of contradictions of capitalist and socialist systems; the destruction of colonial systems; the beginning of global system formation etc. To regress might belong: two world wars with their destructive effects, negative political, social, economic and other results, caused by the collapse of socialist system including the Soviet Union etc.

Nineties of the XX-th century when postsoviet period had begun, are characterized by the strengthening of separative movements in the sphere of former socialist countries and republics. The wave of such movements covered the former republics of the Soviet Union including Georgia as well.

Separative movements mainly dramatized by external forces caused the "de facto" loss of former territories of the above mentioned countries and republics. For example in that period Georgia at first lost South Osetia (former Samatchablo) and then Abkhasia (with former Samurzakhano) with the hidden and strong support of Russia to the separatism.

The territories lost in such a way conditionally might be divided in two main parts: the first is the part which has an old, real, historical claim with the state including it and the second – having no such a claim. For example, South Osetia and

Abkhazia should not have such claims to Georgia, because they have no a real historical basis for this. Though we consider that such reliance on historical foundations is not firm because they are conditional and historically can be changed in one or another nation's favor (in addition the facts certifying such claims often are not enough and reliable). Thus, in such cases, to obtain justice we should follow the facts of territorial belongings of the last period (80-90-ies of the last century).

Lost territories which are "de facto" still in the hands of separatists with the hidden support of external forces, and "de jure" in the structure of countries including them, expose political, social, economic etc. danger not only to the countries having claims on these territories, but other countries and the whole world run the danger as well.

It is clear that the returning of these territories to their legal owner countries should be one of the significant and urgent goal of all progressively thinking men of modern world and ourselves (it is inadmissible to justify or support such kind of separatism; the country supporting it will early or late get its harmful results as boomerang).

Naturally the following question is raised – how these territories should be returned in the current situations? By force (using armed forces) or by other means? We consider this question very complex, though it should be noted that one part of the society has a single meaning about this question – the returning of this territories should occur by force (using armed forces). To their opinion otherwise it is impossible, even because of some simple reasons: 1. At present the situation in the world is as follows: the most of decisions and resolutions of international organizations are not fulfilled and they have no effective force. That's why standards of international laws are often broken. 2. Separatists and their protective forces do not give up these territories voluntarily, disinterestedly. 3. Legal owners of these territories have no possibilities to redeem them by means of secret agreements or giving incentives to any strong country to do this.

It seems that these arguments are not so weak.

In spite of this, we consider that in current situation the returning of these territories by force (using armed forces) is not possible (this will complicate the current situation and all the same the result will not be achieved). The evidence of this are the facts that, first, legal owner countries of these territories are not so strong that their armed forces could defeat separatists and armed forces of strong countries which are backing them secretly; the second, the world now follows the democratic way of life, and the society will not support and justify the returning of these territories by force (by means of armed conflict); the third, the violence and bloodshed will often cause new violence and bloodshed, that might strain and complicate still more the current situation.

This shows that the returning of "de facto" lost territories is not a simple problem. It is so complicated and complex problem that the successful solution of

which requires multidisciplinary scientific approach to it. Indeed it should be solved not only legally, politically and socially but economically as well.

The building of the system including economic levers of returning the territories lost as a result of separative movements is considered as still unstudied issue and in special literature it is not elucidated.

That's why the given work is dedicated just to the elucidation and study of such issues from definite point of view.

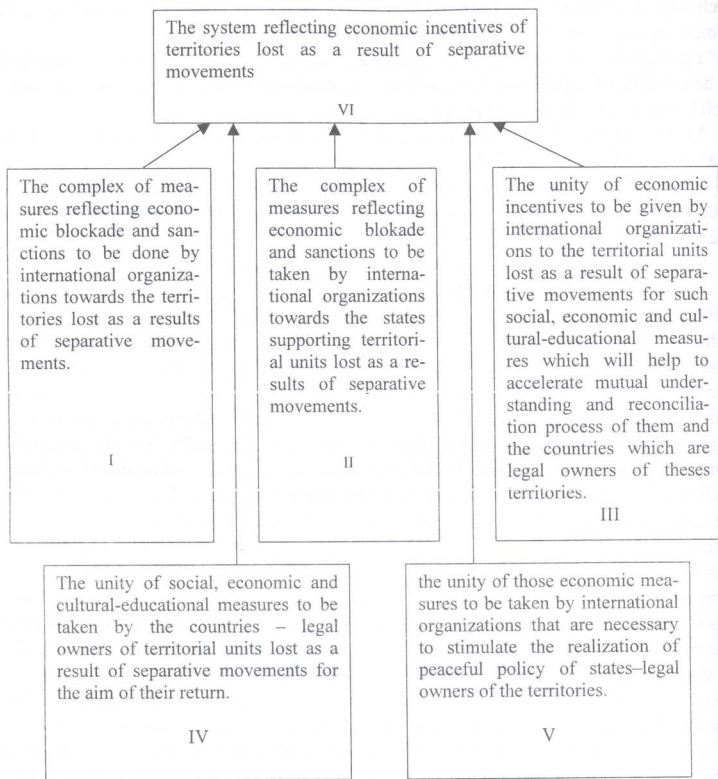
The system including economic levers of returning the territories lost as a results of separative movements in postsoviet period might be schematically shown by the system on the first scheme (see scheme 1).

Scheme 1 shows that the system under discussion consists of six main links. The first link consists of the complex of measures reflecting economic blockade and sanctions to be taken by international organizations towards the territories lost as a results of separative movements. The second link consists of the complex of measures reflecting economic blockade and sanctions to be taken by international organizations towards the states supporting territorial units lost as a result of separative movements. The third link consists of the unity of economic incentives to be given by international organizations to the territorial units lost as a result of separative movements for such social, economic and cultural-educational measures, which will help to accelerate mutual understanding and reconciliation process of the units and countries which are legal owners of these territories. The fourth link consists of the unity of social, economic and cultural-educational measures to be taken by the countries – legal owners of territorial units lost as a result of separative movements for the aim of their return. The fifth link is the unity of those economic measures to be taken by international organizations that are necessary to stimulate the realization of peaceful policy of states – legal owners of the territories. The sixth link is a coordinative part. It coordinates and unites the first five links in one common system. Its functioning aims to create economic incentives to return territories lost as a results of separative movement to the states – legal owners of these territories.

The first five links of the system are divided into sublinks etc. [7], taking part in the creation of the VI-th coordinative link i.e. in the creation of a common system.

At one time this system was created by us. Hence we know well that the links, sub-links, sub sub-links etc. sometimes reflect such measures taking of which now is impossible for any international organization. But, we raise the question about the revision of the regulations of organizations, a significant expansion of their rights and responsibilities, the increase of their activity and efficiency of their functioning.

A practical realization of independent functioning of a discussed system is possible and will be effective for some cases, but it will not always have a necessary result. To our mind the functioning of this system will by all means be effective only in the case if it, as a subsystem together with other subsystems (legislative, political and social), will create a single multidisciplinary complex system and will serve the functioning of such a common system.

scheme 1.

We simplified and concretized this system and brought into line with the data of Georgia and its territorial units (Abkhazia and South Osetia) "de facto" lost as a result of separatist movements (and hidden support of Russia) in the nineties of the XX-th century. The readers might be interested if we elucidate here main reasons of contradictions between Georgia as a postsoviet state and– its territorial units still lost "de facto" (Abkhazia, South Osetia).

It is known that Georgia is a country of ancient civilization, rich cultural heritage and favourable geostrategical position. In spite of its ancient and rich historical past it is a small newly liberated, forcedly developing but still weak state with the territory of 69.7% hundred sq. km and the population 4.5 ml.[5].

It is also known that Georgia in postsoviet period as a result of separative movements (and hidden support of Russia) lost "de facto" its ancient territories, now occupied by present Abkhazia and South Osetia (i.e. Samachablo).

Abkhazia occupying 8,6 hundred square km. is situated in the north part of West Georgia and is contiguous with the Black Sea.

Georgia lost Abkhazia "de facto" by the end of 1992, when the main part of its population (45.7%), i.e. Georgians were driven out forcedly from their old native lands. South Osetia (i.e. Samachablo) occupying 3.9 hundred square km, is situated in the north of middle Georgia and is divided from North Osetia by the Caucasian mountains. These territories from the ancient times belonged to Georgia. They were governed by such territorial units as Samachablo and Kartli.

The "de facto" loss of South Osetia (i.e. Samachablo) took place at the beginning of 1992 when the great part of its population (29%) i.e. Georgians were forcedly driven out from their old and native lands.

It is clear from the above mentioned that with the "de facto" loss of Abkhazia and South Osetia Georgia has really lost significant levers of its independence. Naturally Georgia and its people will never accept the situation i.e. the loss of its territories.

In this connection no wonder that present government of Georgia within the limits of the possible does everything to return the above mentioned territories. One of the peaceful ways to return these territories is a practical realization of the project worked out on the basis of concretizing the system shown in the first scheme and its bringing into line with the data of Georgia, Abkhazia and South Osetia.

Though this project and the discussion of concrete system of incentives connected with the project is very interesting, it still is the state secret and therefore we abstain from its publication.

References:

1. Chervonnaja Svetlana Mikhailovna. Abkhazia - 1992 , postcommunist vande. Moscow, "Mosgorpechat", 1993 (in russian).
2. From the history of relations of georgian and ossetian people. Tbilisi, "Tsozna", 1991(in russian).
3. Miminoshvili Roman, Pandjikidze Guram. The Truth about Abkhazia. Tbilisi, "Merani", 1990 (in russian).
4. Osetian problem. Tbilisi, "Kera-XXI", 1994 (in russian).
5. Statistical yearbook of Georgia, 2004. Tbilisi, 2004.

6. Totadze Anzor. Population, history and the present of Abkhazia. Tbilisi, "Samshoblo", 1995 (in georgian).

7. Tsereteli Giorgi. The issues of building the system of economic incentives of territories lost "de facto" due to separative movement in postsoviet period. Journ. "Proceedings" of the Academy of Sciences of Georgia. Economic series, №1-2, 2005 (in russian).

პოსტსაბჭოთა პერიოდში სეპარატიული მოძრაობების შედეგად დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნების ეკონომიკური სტიმულები საქართველოსა და მისი რეგიონების (აფხაზეთი, სამხრეთ ოსეთი) გაბაჟილება

გიორგი წერეთელი, ნანა ბიბილაშვილი
*საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
 პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
 0105, თბილისი, კიქოდის ქ. №14*

რეზიუმე. პოსტსაბჭოთა პერიოდში სეპარატიული მოძრაობების შედეგად "დეფაქტოდ" დაკარგული მიწების უკან დაბრუნების ეკონომიკური ბერკეტების შემცველი სისტემის აგების საკითხები დღემდე შეუსწავლელია და სპეციალურ ლიტერატურაში არ არის გაშუქებული. ამიტომ წინამდებარე ნაშრომი ეძღვნება სწორედ ამგვარი საკითხების გარკვეული კუთხით შესწავლასა და გაშუქებას. მასში ასახულია სეპარატიული მოძრაობების შედეგად პოსტსაბჭოთა პერიოდში დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნების პოლიტიკური და ეკონომიკური ასპექტები, აგებული და შემოთავაზებულია ამგვარი დაბრუნების ეკონომიკურ სტიმულთა სისტემა, დასახულია ამ სისტემის კონკრეტიზაციის გზები, გამოვლენილია მათი გამოყენების შესაძლებლობები და სხვა.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СТИМУЛЫ ВОЗВРАЩЕНИЯ УТРАЧЕННЫХ В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД ТЕРРИТОРИЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ СЕПАРАТИСТСКИХ ДВИЖЕНИЙ НА ПРИМЕРЕ ГРУЗИИ И ЕЕ РЕГИОНОВ (АБХАЗИЯ, ЮЖНАЯ ОСЕТИЯ)

Георгий Церетели, Нана Бибилашвили
*Институт экономики им. П. Гугушвили АН Грузии
 Тбилиси, 01056 ул. Кикодзе 14*

РЕЗЮМЕ. Вопросы построения системы, включающей экономические рычаги возвращения территорий, "де-факто" утраченных в постсоветский период в

результате сепаратистских движений до сегодняшнего дня не изучены, и в специальной литературе не освещаются. Поэтому представленная работа посвящается изучению и освещению такого рода вопросов под определенным углом зрения. В ней отражаются политические аспекты возвращения утраченных в постсоветский период в результате сепаратистских движений территорий, построена и предлагается система экономических стимулов такого возвращения, намечены пути конкретизации этой системы, выявлены возможности их использования и др.

მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ტიპთაშორისი
გარდამავალი პერიოდი საქართველოში

ავთანდილ სულაბერიძე, მარინა დემეტრაშვილი, ვანო შუშტაკაშვილი
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური
კვლევის ინსტიტუტი
0105, თბილისი, პუშკინის ქ. № 5
შემოვიდა: 2005 წლის 27 ოქტომბერს

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი და ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები.

ავტორები არამართებულად მიიხსენიებენ მოსახლეობის აღწარმოების შუალედური ტიპის არსებობას. მათი აზრით, მოსახლეობის აღწარმოების ამა თუ იმ ტიპის დროს უკვე ფორმირებულია ამ ტიპისთვის დამახასიათებელი დემოგრაფიული ქცევა, ხოლო შუალედური ტიპისას შეიმჩნევა, როგორც ძველი, ასევე ახალი ტიპის დემოგრაფიული ქცევის ცალკეული ელემენტები. ამიტომ აღნიშნული პერიოდი წარმოგვიდგება არა როგორც შუალედური ტიპი, არამედ მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი გარდამავალი პერიოდი. მისი ხანგრძლივობა დამოკიდებულია რეგიონის და ქვეყნის პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ ვითარებაზე.

დასაბუთებულია, რომ მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი გარდამავალ პერიოდთან ერთად არსებობს ფაზათაშორისი პერიოდიც. ფაზიდან ფაზაზე გადასვლა სპონტანულად არ ხდება და დემოგრაფიული სისტემის თვისებრივი ტრანსფორმაციის ფონზე მიმდინარეობს, რაც გარკვეულ დროს მოითხოვს და წარმოადგენს ფაზათა შორის გარდამავალ პერიოდს.

ავტორები გამოყოფენ ტიპთაშორისი და ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდის ორ სახეს: დიას და ფარულს. მოცემულია მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი და ფაზათაშორისი პერიოდის განმსახლავი კრიტერიუმები.

* * *

ორასი წლის მანძილზე მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის პირველი სამი ფაზის რეალიზაციის ფონზე, მეოთხე ფაზაში მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის სტაბილიზაცია ნულოვან დონეზე, კარგა ხნის ლოდინის შემდეგ, არც ერთ განვითარებულ ქვეყანაში არ აღნიშნულა და შესაძლოა ფაზას დეპოპულაციის პროცესი მოჰყვა.

აღნიშნული დემოგრაფთა კამათის საგანი გახდა. კერძოდ: დეპოპულაცია მიეკუთვნება მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის მეოთხე ფაზას, რაზეც თავის დროზე, როგორც მოსახლეობის აღწარმოების რეგრესზე ა. ლანდრი მიანიშნებდა [1, გვ. 72] თუ მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის ყველა ფაზა დასრულდა და ცალკეულ ქვეყნებში აღინიშნება წინა ტიპისაგან თვისებრივად განსხვავებული უახლესი ტიპი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია, ერთი მხრივ, შობადობისა და მოკვდაობის დაბალი დონე, მეორე მხრივ, მოსახლეო-

ბის მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდის შედეგად, დემოგრაფიულად დაბერებული მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა.

კანადელი დემოგრაფის ს. ივანოვის [2] აზრით მსოფლიოს ქვეყნები დემოგრაფიული გადასვლის სხვადასხვა ფაზაშია, ხოლო ზოგიერთ მათგანში დემოგრაფიულ გადასვლას დამთავრებულად მიიჩნევენ. მისი აზრით, იმ ქვეყნებში, სადაც დამთავრდა დემოგრაფიული გადასვლა, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი კარგა ხანია 2.0-ს ჩამოსცილდა. ასეთია ევროპის ყველა ქვეყანა (ალბანეთის გარდა), ჩრდილოეთ ამერიკა, აღმოსავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანა, ავსტრალია და ახალი ზელანდია. ოთხი პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკა, კარიბის აუზის ექვსი და აფრიკის სამი ქვეყანა. მსოფლიოს იმ ქვეყნების რიცხვი, რომელთაც თაობათა შეკვეცილი აღწარმოება ახასიათებთ, 1970-2002წ.წ. პერიოდში 13-დან 66-მდე გაიზარდა.

ა. ვიშნევსკი, ს. კაპიცა და სხვა დემოგრაფი რუსეთში მიმდინარე დემოგრაფიულ პროცესებს ასევე მიიჩნევენ მოსახლეობის აღწარმოების უახლეს „ცივილიზებულ ტიპზე“ გადასვლის მსოფლიო ზოგად კანონზომიერებად[3].

მათგან განსხვავებით ი. გუნდარევი თვლის, რომ რუსეთის მაგალითზე არსებობს მრავალი ფაქტი. რომელიც არ ჯდება ამ ჰიპოთეზაში, კერძოდ: მოკვდაობა რუსეთში კი არ შემცირდა, გაიზარდა და მისი დონე მნიშვნელოვნად აღემატება განვითარებული ქვეყნების დონეს; მოკვდაობის ზრდის უმეტესი ნაწილი მოდის არა მოხუცებულთა, არამედ საშუალო და ახალგაზრდულ ასაკებზე. შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი დასავლეთ ევროპულის და ა.შ.შ.-ის ანალოგიურ მანქვნებლებზე დაბალია. ი.გუნდარევი ასკვნის, რომ რუსეთში მიმდინარეობს არა ნორმალური დემოგრაფიული გადასვლა, არამედ დემოგრაფიული დეგრადაცია [4].

ჩვენი აზრით კი არსებული დემოგრაფიული ვითარება, როგორც რუსეთში და საქართველოში, ისე დსთ და მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში უფრო შეესაბამება მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვედნ უახლეს ტიპზე გარდამავალ ტიპთაშორის პერიოდს. ე.ი. დამთავრდა მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპი, ხოლო უახლესი ტიპი ჯერ კიდევ ფორმირების პროცესშია და შესაბამისად მიმდინარეობს მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი პერიოდი, რომელიც ცალკეულ ქვეყანაში შეიძლება გამოვლინდეს სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა, ფარული ან ღია ფორმით.

ამ ასპექტში, მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის არსიდან გამომდინარე [5, გვ. 525-526] თეორიულად არ არის მართებული დღემდე დამკვიდრებული ე.წ. მოსახლეობის აღწარმოების შუალედური ტიპი. უფრო მართებულია ტიპთაშორისი გარდამავალი პერიოდი. დემოგრაფიულ თეორიაში ცნობილია და დემოგრაფიულ ლექსიკონებში განმარ-

ტეზულია რომ: მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი არის "კატეგორია, რომელიც ასახავს მოსახლეობის აღწარმოების ყველაზე მნიშვნელოვან თვისებრივ მხარეებს მეტნაკლებად მსგავს ისტორიულ, ეკონომიკურ, სოციალურ და სხვა პირობებში. მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი მჭიდროდ არის დაკავშირებული მოსახლეობის აღწარმოების რეჟიმთან და განსაზღვრავს იმ საზღვრებს, რომელშიც შეიძლება იცვლებოდეს აღწარმოების პროცესის რაოდენობრივი მახასიათებლები...

ხოლო მოსახლეობის აღწარმოების შუალედური ტიპი, "წარმოიქმნება მოსახლეობის აღწარმოების ერთი ძირითადი ტიპის მეორეთი შეცვლის პერიოდში. იგი თავის თავში აერთიანებს როგორც წარმატებული, ისევე მომავალი ტიპებისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს. ძირითადი ტიპებისგან განსხვავებით მოსახლეობის აღწარმოების შუალედური ტიპი მდგრადი არ არის და არ შეუძლია ხანგრძლივი დროის მანძილზე არსებობა." [5, გვ. 474; 6, გვ. 184].

მოტანილი ციტატებიდან ნათელია, რომ მოსახლეობის აღწარმოების ერთი ძირითადი ტიპის მეორეთი შეცვლის პერიოდი, არ შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც მოსახლეობის აღწარმოების ტიპი. გარდა იმისა, რომ ეს პერიოდი ტიპის ხანგრძლივობასთან შედარებით მნიშვნელოვნად მცირე დროით გრძელდება (დაახლოებით 20-25 წელი), ვერ აკმაყოფილებს მოსახლეობის აღწარმოების ტიპისთვის დამახასიათებელ ძირითად კრიტერიუმებს.

ამდენად, იგი უწინარესად წარმოგვიდგება, როგორც მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორისი გარდამავალი პერიოდი და არა როგორც აღწარმოების ტიპი [7, გვ. 69]. აღნიშნულის თაობაზე შეიძლება სხვა დემოგრაფებმაც გამოთქვან მოსაზრება, მაგრამ მოსახლეობის აღწარმოების ისტორიულ ტიპებს, მით უფრო ფაზებს შორის არსებული გარდამავალი პერიოდის შესახებ გამოქვეყნებული ნაშრომი ჯერ-ჯერობით არ შეგვხვედრია. დემოგრაფიულ ენციკლოპედიაში კი, ამ უკანასკნელის თაობაზე საერთოდ არაფერია ნათქვამი. ამიტომ, საჭიროდ მივინჩნით ტიპთაშორის და ფაზათაშორის გარდამავალი პერიოდის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საკითხზე წარმოგვედგინა ჩვენი შეხედულება.

მოსახლეობის აღწარმოების ტიპის განვითარება ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე, თვისებრივი ცვლილების ფონზე, ფაზების სახით მიმდინარეობს. როდესაც მისი განვითარება კულმინაციურ მომენტს მიაღწევს, დგება დემოგრაფიული სისტემის თვისებრივი განახლების აუცილებლობა, რასაც ბუნებრივად მოსდევს წინამორბედისგან თვისებრივად სრულიად განსხვავებული მოსახლეობის აღწარმოების ახალი ტიპის ფორმირება. ეს კი გარკვეულ დროს მოითხოვს და ძირითადად, აღწარმოების ძველი ტიპის ბოლო და ახალი ტიპის პირველ ფაზას შორის ლოგიკურად არსებულ გარდამავალ პერიოდში მიმდინარეობს. ამ დროს საბოლოოდ ფორმირდება წინა ტიპისგან თვისებრივად განსხ-

ვაგებული შობადობისა და მოკვდაობის ახალი ტიპი და შესაბამისად აღწარმოების რეჟიმის ახალი საზღვრები. დასაშვებად მივიჩნევთ, რომ აღწარმოების ძველი ტიპის ბოლო ფაზათაშორისი პერიოდი, მისი დაწყებიდან ერთობ მოკლე დროში, გადაიზარდოს ტიპთაშორის პერიოდში.

საერთოდ, საზოგადოების ერთიანი სისტემის და მის ცალკეულ ქვესისტემათა (მ.შ. დემოგრაფიული) ტრანსფორმაცია დროის მოთხოვნაა და იგი სხვადასხვაგვარად წარიმართება. ეს პროცესი შეიძლება საზოგადოების ერთიანი სისტემის ცალკეულ ქვესისტემათა ერთდროული (თანხვედრი) ან არა თანმიმდევრული (არათანხვედრი) რეფორმის ფონზე განვითარდეს. პირველ შემთხვევაში ტრანსფორმაცია ფარული, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი ღია ფორმისაა. მათი, როგორც თვისებრივი ტრანსფორმაცია, ასევე გარდამავალი პერიოდის ხანგრძლივობა, ბევრადაა დამოკიდებული, როგორც მსოფლიოში, ასევე მის ცალკეულ გეოარეალში (რომელშიც ქვეყანა მდებარეობს) განვითარებული გლობალური და ლოკალური სახის მოვლენებზე.

მოსახლეობის აღწარმოების ტიპთაშორის და ფაზათაშორის გარდამავალი პერიოდში (ეტაპზე) დემოგრაფიულ ურთიერთობათა ქვესისტემის ტრანსფორმაციის ზოგად მახასიათებლებად (კრიტერიუმებად) შეიძლება მივიჩნიოთ:

1. საზოგადოების ერთიან სისტემაში, სხვა ქვესისტემებთან ურთიერთდამოკიდებულების ბალანსის დარღვევის შედეგად, დემოგრაფიულ ურთიერთობათა ქვესისტემის თვისებრივი ცვლილების ასინქრონული ხასიათი;

2. დემოგრაფიულ ფაქტორებთან შედარებით, არადემოგრაფიულ ფაქტორთა უპირატესი გავლენით, დემოგრაფიულ ურთიერთობათა ქვესისტემის თვითგანვითარების პროცესის დეფორმაცია;

3. დემოგრაფიულ ურთიერთობათა ქვესისტემის ტრანსფორმაციის მწვავე ხასიათი;

4. დემოგრაფიულ პროცესთა რაოდენობრივი მანევრებლების მკვეთრი ცვლილება;

5. დემოგრაფიულ ქცევაში მიმდინარე თვისებრივი ცვლილებების ტემპიდან და ხანგრძლივობიდან გამომდინარე, დემოგრაფიულ პროცესთა ინერციული ბუნების შესაბამისი დროით შეჩერება;

6. დაბალი შობადობის მქონე ქვეყნებში დეპოპულაციური პროცესების სპონტანური დაწყება;

7. ქორწინებათა და სასურველ ბავშვთა შობის გადავადება უკეთესი მერმისისათვის;

8. მოკვდაობის სტრუქტურის მნიშვნელოვანი ცვლილების შედეგად მისი მაღალი დონე;

9. დემოგრაფიული სტრუქტურის დარღვევით დემოგრაფიული დაბერების ზრდა და შესაბამისად დემორაფიული სტრუქტურის ტიპის ცვლილება და სხვ.

მოსახლეობის აღწარმოების ცალკეულ ტიპთაშორის და ფაზათაშორის გარდამავალ პერიოდში (ეტაპზე) დემოგრაფიულ ურთიერთობათა სისტემის თვისებრივი ტრანსფორმაციის შეფასების კრიტერიუმები შეიძლება სხვადასხვანაირად გამოვლინდნენ. შესაძლებელია ისინი ერთიანად, კომპლექსურად ან მხოლოდ რამოდენიმე მათგანის სახით წარმოჩნდნენ. ეს ბევრადაა დამოკიდებული გარდამავალ პერიოდში ტრანსფორმაციის სიმწვავეზე, მისი გამოვლენის სახეზე – ფარულზე და ღიაზე.

დემოგრაფიული ქცევის მდგრადი ხასიათი ბევრად განსაზღვრავს ტიპთაშორის და ფაზათაშორის გარდამავალ პერიოდში დემოგრაფიული ქვესისტემის ტრანსფორმაციის საბოლოო შედეგს. სწორედ, მოსახლეობის დემოგრაფიული ქცევის მეტნაკლებად მდგრადმა ხასიათმა განაპირობა დსთ-ს ცალკეულ ქვეყნებში ტიპთაშორის და ფაზათაშორის გარდამავალ პერიოდში დემოგრაფიული ქვესისტემის თვისებრივი ტრანსფორმაციის განსხვავებული რაოდენობრივი შედეგი, რაც ზოგიერთი მათგანისთვის მოულოდნელ, “ნაადრევ” დეპოპულაციაშიც კი გამოვლინდა.

დსთ-ს ევროპული ნაწილის ქვეყნებში, ისევე როგორც საქართველოში, მე-20 საუკუნეში მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდი 3-ჯერ აღინიშნა. პირველი 1914–1930წ.წ. მეორე–1967-1975წ.წ.; ხოლო მესამე კი 1992 წლიდან მიმდინარეობს [8, გვ. 75].

საქართველოსა და დსთ-ს ევროპულ ნაწილში მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპის მეორე ფაზათაშორისი პერიოდისგან განსხვავებით, პირველი ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდი (1914–1930წ.წ.) ომისა და რევოლუციის შემდგომმა გლობალური და ლოკალური ხასიათის რეფორმებმა განაპირობა. დემოგრაფიულ ურთიერთობათა და სხვა ქვესისტემათა ტრანსფორმაციის რევოლუციური ფორმის სიმწვავემ პირველიდან მეორე ფაზაზე გარდამავალი პერიოდი დროში გაწელა (დაახლოებით 12–15 წელი) და ამ ქვეყნებში მეორე ფაზის დასაწყისად 1928–1930წ.წ. უნდა ვივარაუდოთ.

1950-იანი წლების დასასრულისათვის, ყოფილ საბჭოთა კავშირის ევროპულ ნაწილში შეუმჩნეველად შემოსულმა ევროპული ცხოვრების წესმა მნიშვნელოვნად განაპირობა დსთ-ს ევროპული ნაწილის ქვეყნებსა და საქართველოში 1965-1975წწ. დემოგრაფიული ქვესისტემის ტრანსფორმაცია და მეორედან მესამე ფაზაში გარდამავალი პერიოდი.

შეიძლება ითქვას, რომ დსთ ევროპული ნაწილის ქვეყნებისა და საქართველოსგან განსხვავებით ორი გლობალური მნიშვნელობის მოვ-

ღენის (რეკოლუცია, სამამულო ომი) თანმდევმა სოციალურ-ეკონომიკურ, კულტურულ და სხვა ურთიერთობათა სისტემების ტრანსფორმაციამ, პრაქტიკულად მცირეოდენი გავლენა იქონია შუა აზიის ქვეყნების დემოგრაფიულ განვითარებაზე. მათი დემოგრაფიული ქცევის სპეციფიკური თავისებურებანი (განსაკუთრებით რელიგიური) ბევრად უფო მდგრადი აღმოჩნდა და დემოგრაფიული განვითარების ზოგადი კანონებისა და კანონზომიერებათა მოქმედება გარკვეული დროით გადაავალდა.

ტაჯიკეთისგან განსხვავებით, 1960 წელთან შედარებით, 1987 წლისთვის, შობადობა შემცირდა შუა აზიის ყველა ქვეყანაში, თუმცა ცალკეულ წლებში მისი ზრდაც აღინიშნებოდა, განსაკუთრებით 1980 წლიდან, რაც არღვევს დემოგრაფიული გადასვლის კანონზომიერებებს. ცხრილი 1-დან ნათლად ჩანს, რომ 1980-იანი წლების შუა ხანებამდე ისინი პირველი ფაზისთვის დამახასიათებელი ოდნავ განსხვავებული რეპროდუქციული ქცევით გამოირჩეოდნენ. მეტიც, ტაჯიკეთი შობადობის ზრდის ტემპით ხასიათდებოდა და 1987 წლის დონემ (41,8‰) 1960 წლის დონესაც (33,5‰) გადააჭარბა.

ცხრილი 1

შობადობის დინამიკა დსთ-ს ქვეყნებში 1960-2000წწ.
(1000 კაცზე გაანგარიშებით) [8; 9]

დსთ-ს ქვეყნები	შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი				შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი			
	1960წ.	1987წ.	1992წ.	2000წ.	1960წ.	1987წ.	1992წ.	2000წ.
აზერბაიჯანი	42.6	26.9	24.6	14.8	4.93	2.85	2.89	1.9
სომხეთი	40.1	22.9	19.2	9.0	4.68	2.54	2.8	1.30
ბელორუსი	24.4	16.1	12.4	9.0	2.76	2.03	1.75	1.31
საქართველო	24.7	17.6	13.3	12.3	2.52	2.20	1.78	1.66
უზბეკეთი	37.2	25.5	20.6	14.0	4.39	3.19	2.7	1.70
ყირგიზეთი	36.9	32.6	28.6	22.0	4.23	4.20	3.62	2.80
მოლდავეთი	29.3	21.8	16.0	11.0	3.54	2.73	2.21	1.50
რუსეთი	23.2	17.1	10.7	8.0	2.61	2.22	1.56	1.20
ტაჯიკეთი	33.5	41.8	32.2	21.0	3.83	5.66	4.13	2.70
თურქმენეთი	42.4	37.0	32.4	21.0	5.02	4.76	4.09	2.50
უზბეკეთი	39.8	37.2	33.1	23.0	4.92	4.57	4.07	2.80
უკრაინა	20.5	14.8	11.4	8.0	2.86	2.06	1.70	1.30

ამდენად, ცენტრალური აზიის ქვეყნებში, არაორდინარული რეპროდუქციული ქცევის გამო, ძნელია ზუსტად განსაზღვრო მეორე ფაზის არსებობა. თუმცა, მოკვდაობის შემცირების ნელი ტემპებიდან გამომდინარე, უზბეკეთში მისი დაწყების პერიოდად 1975-1980 წწ. შეიძლება მივიჩნიოთ, ხოლო ყირგიზეთში, ტაჯიკეთსა და თურქმენეთში 1980-იანი წლების დასაწყისი.

ახალი დამოუკიდებელი ქვეყნების წარმოქმნა, გასული საუკუნის მესამე გლობალური ხასიათის მოვლენად მიგვაჩნია. იგი დს-ს ქვეყნების დემოგრაფიული ტრანსფორმაციის მნიშვნელოვან კატალიზატორად მოგვევლინა, რამაც მესამე ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდის დაწყება და შემდეგ მისი ტიპათაშორის გარდამავალ პერიოდში გადაზრდა განაპირობა.

როგორც ცხრილი 1 გვიჩვენებს, 1960–2000 წწ. დს-ს ქვეყნებში დემოგრაფიული ვითარება აშკარად გაუარესდა, განსაკუთრებით დს-ს ევროპული ნაწილის ქვეყნებსა და საქართველოში, სადაც შუა აზიის ქვეყნებთან შედარებით დაბერებული დემოგრაფიული სტრუქტურის გამო, გაიზრდა მოკვდაობა. მიუხედავად შუა აზიის ქვეყნებში შობადობის სწრაფი ტემპით შემცირებისა, იგი ისევ მაღალ დონეზეა და მოკვდაობის დაბალი ინტენსივობის პირობებში, მოსახლეობის გაფართოებულ აღწარმოებას მაღალ დონეზე უზრუნველყოფს. ამას ადასტურებს ცხრილი 1-ში მოტანილი შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტები. მათი დიფერენცირებული განხილვა გვიჩვენებს, რომ 1992-2000 წლებში, შუა აზიის ქვეყნებში საშუალოდ ერთი ქალის რეპროდუქციული ქცევა საშუალოდ 3,8-დან 2,5 ბავშვამდე შემცირდა მაშინ, როცა დს-ს ევროპული ნაწილის ქვეყნებსა და საქართველოში მათგან განსხვავებით ეს პროცესი 1992 წლამდე დაიწყო და 2000 წლისთვის მან საშუალოდ 1,27 ბავშვი შეადგინა.

შობადობის დაბალი დონის პირობებში, საქართველოსა და დს-ს ევროპული ნაწილის ქვეყნებში, შუა აზიის ქვეყნებთან შედარებით ბევრად უფრო მაღალი ტემპით იზრდება მოკვდაობის მაჩვენებელი. დს-ში 2000 წლისთვის მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტის უმცირესი დონის მაჩვენებელი (ტაჯიკეთი–5,0%), 3-ჯერ ჩამორჩება უმაღლეს დონეს (რუსეთი–15,0%). მოკვდაობის ასეთმა ვარიაციამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ამ ქვეყნების მოსახლეობის აღწარმოების პროცესზე.

1992-2000 წ.წ. მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის ტენდენციებიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ აზერბაიჯანსა და შუა აზიის ქვეყნებში შობადობის მაღალ დონეზე მიმდინარეობს მეორედან მესამე ფაზაში გარდამავალი ფაზათაშორისი პერიოდი. ყაზახეთი და სომხეთი კი, არაორდინალური დემოგრაფიული ვითარების მიუხედავად, მესამე ფაზის დამამთავრებელ ეტაპზე არიან.

ამდენად, განხილული ანალიზი ადასტურებს ჩვენს მოსაზრებას ერთი მხრივ, 1990-2000წ.წ. ფაზათაშორისი გარდამავალი პერიოდის არსებობაზე, ხოლო მეორე მხრივ, 2000 წლიდან საქართველოსა და დს-ს ევროპული ნაწილის ქვეყნებში მესამე ფაზათაშორისი პერიოდის ტიპათაშორის გარდამავალი პერიოდში გადაზრდის თაობაზე. ანუ, 2000 წლიდან ამ ქვეყნებში მიმდინარეობს მოსახლეობის აღწარმოების თა-

ნამედროვე ტიპიდან უახლეს-ცივილიზებულ ტიპზე გადასვლის ტიპთა-შორისი გარდამავალი პერიოდი.

რამდენადაც მოსახლეობის აღწარმოების უახლეს ე.წ. ცივილიზებული ტიპისათვის დსთ-ს ევროპული ნაწილის ქვეყნების და საქართველოს დემოგრაფიული პროგნოზი განგაშის საფუძველს იძლევა, ამ ქვეყნების მთავრობებმა, ამთავითვე უნდა იზრუნონ მოსახლეობის აღწარმოების ე.წ. ცივილიზებულ ტიპს მისადაგებული სოციალურ-დემოგრაფიული პოლიტიკის შესამუშავებლად.

ლიტერატურა:

1. დემოგრაფიის მოკლე ენციკლოპედიური ლექსიკონი (შემდგენელი გ. წულაძე); თბილისი, 2005.
2. სულაბერიძე ა. სულაბერიძე ვ. მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ტიპის, ფაზათაშორისი და ტიპთაშორისი გარდამავალი პერიოდის შესახებ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის შრომების კრებული: “დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები” ტ. II, თბ., 2004, გვ. 61-76.
3. Гундаров И.А. Демографическая катастрофа в России: причины, механизм, пути преодоления. М.2001.с.205.
4. Демографический ежегодник СССР. М. 1990.
5. Иванов С. Новое лицо брака в развитых странах. Информационный бюллетень центра демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН. №63, июнь, 2002.
6. Информационный бюллетень Центра демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН. №64, 2002.
7. Народонаселение. Энциклопедический словарь. М., 1994.
8. Россия и страны мира. Официальные данные. М., 2000.
9. Landry A. La revolution demographique. P., 1934, p. 203.

INTERTYPE TRANSITIONAL PERIOD OF POPULATION REPRODUCTION IN GEORGIA

Avtandil Sulaberidze, Marina Demetrashvili, Vano Shushtakashvili

Institute of Demography and Sociological Studies

The Academy of Sciences of Georgia

5, Pushkin Street, 0105, Tbilisi, Georgia

SUMMARY. The article addresses the theoretical and methodological aspects of the intertype and interphase transitional period of population reproduction.

The authors don't deem expedient the existence of internal type of population reproduction. In their opinion, this or that type has already formed the demographic behavior characteristic to this type. During the intermediate type it can be observed separate elements of the both new and old type of demographic behavior. Therefore the abovementioned period is represented not only as an intermediate type, but as an intertype transitional period of population reproduction. Its duration depends on political and socio-economic situation existing in the country and its regions.

It's grounded that along with the transitional period of intertype population reproduction there exists the interphase transitional period as well. The movement from phase to phase doesn't occur spontaneously and it takes place against the background of qualitative transformation of demographic system and it requires a certain time and represents an interphase transitional period.

The authors outline two types (hidden and open) of the intertype and interphase transitional period. There are given defining criteria of the intertype and interphase transitional period of population reproduction.

МЕЖТИПОВОЙ ПЕРЕХОДНЫЙ ПЕРИОД ВОСПРОИЗВОДСТВА НАСЕЛЕНИЯ В ГРУЗИИ

Автандил Сулаберидзе, Марина Деметрашвили, Вано Шуштакашвили

Институт демографии и

социологических исследований

Академия наук Грузии

Тбилиси, 0105, ул. Пушкина 5, Грузия

РЕЗЮМЕ. В статье рассмотрены теоретико-методологические аспекты межтипового и межфазового переходного периода воспроизводства населения.

Авторы не считают правомерным существование промежуточного типа воспроизводства населения. По их мнению, при том или ином типе воспроизводства населения уже сформировано характерное для этого типа де-

мографическое поведение, а при промежуточном типе отмечаются отдельные элементы демографического поведения, характерные как для старого, так и для нового типов. Поэтому отмеченный период предстает не как промежуточный тип, а как межтиповой переходный период воспроизводства населения. Его длительность зависит от политической и социально-экономической обстановки в стране и регионе.

Обосновано, что наряду с переходным межтиповым периодом воспроизводства населения существует и межфазовый переходный период. Переход с фазы в фазу не происходит спонтанно. Этот переход происходит на фоне качественной трансформации демографической системы, что требует определенного времени и представляет межфазовый переходный период.

Авторы выделяют два вида межтипового и межфазового переходного периода: открытый и скрытый. Первый характерен для трансформации эволюционного развития, а второй – для революционного развития и в определенном смысле зависит от политической обстановки в стране.

საქართველოს რკინიგზის საექსპლუატაციო დანახარჯებისა და თვითღირებულების ანალიზი

იური ანანიაშვილი, ნოდარ ხადურია
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
 0143, თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. №2

დავით ონოფრიშვილი, ნოდარ ულუმბერაშვილი
შპს საქართველოს რკინიგზა
 0112, თბილისი, თამარ მეფის ქ. №15
შემოვიდა: 2005 წლის 12 სექტემბერს

რეზიუმე. სტატიაში გაანალიზებულია საქართველოს რკინიგზის საექსპლუატაციო დანახარჯები 2002-2004 წლებისათვის. აღწერილია რკინიგზის მთლიანი საექსპლუატაციო დანახარჯების სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვებზე დანახარჯებად დაყოფის წესი. მოყვანილია ამ დანახარჯების კონკრეტული მნიშვნელობები მთლიანად რკინიგზისათვის და მისი მეურნეობებისათვის. განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა საექსპლუატაციო დანახარჯებში მუდმივი და ცვლადი ნაწილების გამოყოფის პრობლემის განხილვას. ნაჩვენებია, რომ საქართველოს რკინიგზის საექსპლუატაციო დანახარჯებში მუდმივი დანახარჯების წილი დაახლოებით 70%-ია. აგებულია ტვირთბრუნვაზე და მგზავრობაზე დანახარჯების ფუნქციები, რომელთა საფუძველზეც მიღებულ იქნა ზღვრული და საშუალო საექსპლუატაციო დანახარჯები სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვებისათვის. მთლიანად რკინიგზისათვის და მისი მეურნეობებისათვის მოყვანილია და გაანალიზებულია მუდმივი და ცვლადი დანახარჯების კონკრეტული მნიშვნელობები, საიდანაც გამომდინარეობს, რომ გადაზიდვებზე დამოკიდებული დანახარჯები საქართველოს რკინიგზაზე გააჩნია მხოლოდ სამ მეურნეობას-სალიანდაგოს, სალოკომოტივოს და სავაგონოს.

* * *

საქართველოს ეკონომიკური განვითარების საქმეში განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა და დღესაც ასრულებს საქართველოს რკინიგზა. 1985 წელს საქართველოს რკინიგზის მიერ გადაზიდული ტვირთების საერთო რაოდენობა 63,9 მლნ ტონას შეადგენდა. საბჭოთა კავშირის ნგრევით გამოწვეული პროცესები მნიშვნელოვნად საქართველოს რკინიგზასაც შეეხო, ამიტომ 1995 წლისთვის მის მიერ გადაზიდული ტვირთების საერთო რაოდენობა 4,7 მლნ ტონამდე დაეცა. მომდევნო წლებში, ეროვნული ეკონომიკის თანდათანობითი აღორძინების და საქართველოს ტრანზიტული ფუნქციის გაფართოების კვალობაზე, რკინიგზის მიერ გადაზიდული ტვირთების მოცულობამაც დაიწყო ზრდა და 2004 წლისთვის 15,4 მლნ ტონა შეადგინა. მაგრამ მიღწეული საქართველოს რკინიგზისათვის ზღვარი არ არის. ჯერ კიდევ არსებობს დიდი რეზერვები, რომელთა გამოვლენა და ოპტიმალური გამოყენება მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს გადაზიდვების მოცულობის ზრდას და რკინიგზის მუშაობის ეფექტიანობის ამაღლებას. ამისათვის კი ერთ-

ერთი აუცილებელი ღონისძიებაა რკინიგზის საქმიანობის ეკონომიკური ასპექტების შეფასება, რაც პერსპექტივაში საფუძვლად დაედება წარმატებულ რესტრუქტურისაციას და საბაზრო პრინციპებზე დაფუძნებული მენეჯმენტის დანერგვას.

რკინიგზის საქმიანობის ეკონომიკური ასპექტებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საექსპლუატაციო დანახარჯების აღრიცხვა, ანალიზი და მართვა. უნდა ითქვას, რომ წინა წლებში საქართველოს რკინიგზაზე ამ საკითხს ჯეროვანი ყურადღება არ ექცეოდა. წარმოდგენილი სტატია მოკლე ინფორმაციას იძლევა ავტორების მიერ ამ მიმართულებით ჩატარებული სამუშაოს და მიღებული შედეგების შესახებ.

საექსპლუატაციო დანახარჯების განაწილება სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვებზე

საქართველოს რკინიგზა ძრავალპროდუქტიაში წარმოებაა, თუმცა იგი ძირითადად სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვებს ახორციელებს. როგორც სხვა ძრავალპროდუქტიან წარმოებაში, რკინიგზაზეც არსებობს დანახარჯების პროდუქტებზე მიკუთვნების პრობლემა, ანუ არსებობს პირდაპირი და არაპირდაპირი დანახარჯები.

პირდაპირია ისეთი დანახარჯები, რომლებიც უშუალოდ სატვირთო ან სამგზავრო გადაზიდვებთანაა დაკავშირებული და არ მოითხოვს განაწილებას გადაზიდვების სახეებს შორის. პირდაპირ დანახარჯებს შეიძლება მივაკუთვნოთ, მაგალითად, დანახარჯები სატვირთო და სამგზავრო ვაგონების შემოწმებაზე, ამორტიზაციაზე და მიმდინარე რემონტზე, ელმავლებისა და თბომავლების სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვებზე გამოყენების დანახარჯები (შესაბამისი ბრიგადების ხელფასი, მატარებლების წვეისათვის გამოყენებული საწვავი და ელექტროენერჯია, საცხებ-საპოხი მასალები და ა.შ.), სამგზავრო და სატვირთო მატარებლებზე მიმაგრებული შესაბამისი ლოკომოტივების ამორტიზაცია, დანახარჯები სამგზავრო და სატვირთო მეურნეობების შენობა-ნაგებობების რემონტზე, დატვირთვა-გადმორტვითვის სამუშაოების დანახარჯები, დანახარჯები სამანვერო სამუშაოებზე სატვირთო და მახარისხებელ სადგურებზე და ა. შ.

სამწუხაროდ, რკინიგზის მთლიან საექსპლუატაციო დანახარჯებში მხოლოდ მცირე ნაწილი (დაახლოებით 40%) შეიძლება უშუალოდ სამგზავრო ან სატვირთო გადაზიდვებს მივაკუთვნოთ. დანახარჯების მნიშვნელოვანი ნაწილი ერთდროულად დაკავშირებულია როგორც სატვირთო, ისე სამგზავრო გადაზიდვების შესრულებასთან, ანუ წარმოადგენს არაპირდაპირს. ლიტერატურაში ამ სახის დანახარჯების გამოჯენისათვის რამდენიმე მეთოდის გამოყენებაა რეკომენდირებული

[1,2,3,4]. ყველა ეს მეთოდი შეიცავს პირობითობის ელემენტებს და გულისხმობს არაპირდაპირი დანახარჯების სატვირთო და სამგზავრო გადახიდვებზე განაწილებას გარკვეული გამზომების პროპორციულად.

სამგზავრო და სატვირთო გადახიდვებზე დანახარჯების გამიჯვნისთვის ჩვენს მიერ გამოყენებული მეთოდები შედგება იქნა პირობითი ვაგონ-კილომეტრი. ეს არის ზომის ერთეული, რომელსაც შეესაბამება 23 ტონა-კილომეტრი, ანუ ერთ კილომეტრზე გადაადგილებული 23 ტონიანი ვაგონი. ერთეულად ასეთი ვაგონის შერჩევა იმ გარემოებამ განაპირობა, რომ საქართველოს რკინიგზაზე მოძრავი ვაგონების ძირითადი ნაწილი 23 ტონიანია, თუმცა სატვირთო ვაგონებს შორის გვხვდება, აგრეთვე, 22, 29 და 39 ტონიანი, ხოლო სამგზავრო ვაგონების წონა კი შეადგენს 46 და 55 ტონას. ადვილად შევნიშნავთ, რომ ყველა ეს განსხვავებული წონის ვაგონი შეიძლება გამოვსახოთ პირობითი ვაგონის მეშვეობით. მაგალითად, 46 ტონიან სამგზავრო ვაგონს შეესაბამება 2 პირობითი ვაგონი, 39 ტონიან სატვირთო ვაგონს-1,7 პირობითი ვაგონი და ა.შ.

გამზომის შერჩევის შემდეგ მოხდა სატვირთო და სამგზავრო გადახიდვების შესაბამისი პირობითი ვაგონ-კილომეტრების განსაზღვრა. ამ მიზნით სატვირთო გადახიდვებისათვის ვავითვალისწინეთ გადახიდვის ძირითადი მაჩვენებელი-ტონა-კილომეტრი ბრუტო, რომელიც შესაბამის ანგარიშგებებში მოიცემა, ხოლო სამგზავრო გადახიდვებისათვის - მატარებლების მოძრაობის გრაფიკი, მარშრუტის სიგრძე, შემადგენლობა და წონა (გადაყვანილ მგზავრთა წონის გარეშე). სატვირთო და სამგზავრო გადახიდვების შესაბამისი პირობითი ვაგონ-კილომეტრების პროპორციულად არაპირდაპირი დანახარჯების განაწილებამ საშუალება მოგვცა დაგვედგინა სატვირთო და სამგზავრო გადახიდვებზე დანახარჯები 2002-2004 წლებისათვის, რომლებიც ცხრილ-1-შია მოცემული, როგორც მთლიანად რკინიგზისათვის, ისე მისი მუდრეობების ჭრილში.

ამ მონაცემების მიხედვით 2002 წელში საქართველოს რკინიგზის მთელი საექსპლუატაციო დანახარჯების 25.3% სამგზავრო, ხოლო დანარჩენი 74.7% სატვირთო გადახიდვებზე მოდის. 2003 წელში ეს მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენენ 24.3% და 75.7%, 2004-ში კი -23.6% და 76.4%-ს. როგორც ვხედავთ, მთლიანი საექსპლუატაციო დანახარჯების ძირითადი ნაწილი სატვირთო გადახიდვებზე მოდის. ეს უკანასკნელი დაახლოებით 3-ჯერ აღემატება სამგზავრო გადახიდვებზე დანახარჯების წილს. ამასთან, წარმოდგენილი პერიოდის მონაცემებით არსებობს ტენდენცია, რომლის მიხედვითაც განსხვავება სამგზავრო და სატვირთო გადახიდვებზე დანახარჯების წილებს შორის სატვირთოს სასარგებლოდ უფრო ძლიერდება. ერთი მხრივ, ეს ბუნებრივია, ვინაიდან ამ ეტაპზე საქართველოს რკინიგზის ძირითად ფუნქციას სატვირთო გადახიდვები წარმოადგენს და ბევრი რამ კეთდება მისი გაუმ-

ჯობებსა და გაზრდისათვის. მორე მხრივ, ეს შეიძლება დადებით ტენდენციად აღვიქვად, ვინაიდან, როცა ადგილი აქვს რკინიგზაზე მგზავრობის ზრდას (და სწორედ ასეთი სიტუაციაა 2002-2004 წლებში), სამგზავრო გადაზიდვების დანახარჯების წილის შემცირებამ შეიძლება სამგზავრო გადაზიდვების თვითღირებულების გარკვეულ შემცირებამდე მიგვიყვანოს, რაც მეტად მნიშვნელოვანია თანამედროვე ეტაპზე.

ვიდრე სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების დანახარჯებს მეურნეობების ჭრილში გაგანალიზებთ წინასწარ დავახასიათოთ მეურნეობები მთლიან საექსპლუატაციო დანახარჯებში შეტანილი წვლილის მიხედვით.

ცხრილ 1-ის მონაცემები გვიჩვენებს, რომ საქართველოს რკინიგზის მეურნეობები დანახარჯების სიდიდით ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან. წარმოდგენილ პერიოდში (2002-2004 წწ) განსაკუთრებით დიდი მთლიანი საექსპლუატაციო დანახარჯებით სალიანდაგო მეურნეობა გამოირჩევა. 2002 წელს მისმა მთლიანმა დანახარჯმა შეადგინა მთელი საექსპლუატაციო დანახარჯების 27.4%, 2003-ში—27.3%, 2004-ში—29.9%.

ცხრილი 1

მომდინარე დანახარჯები სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვებზე მეურნეობების მიხედვით (ათას ლარებში)

მეურნეობა	2002 წელი			2003 წელი			2004 წელი		
	დანახარჯი			დანახარჯი			დანახარჯი		
	სატვირთო გადაზიდვებზე	სამგზავრო გადაზიდვებზე	სულ	სატვირთო გადაზიდვებზე	სამგზავრო გადაზიდვებზე	სულ	სატვირთო გადაზიდვებზე	სამგზავრო გადაზიდვებზე	სულ
სალიანდაგო	46255	13035	59289	53951	14619	68570	53785	13033	66818
სამეურნეო საქმიანობა	9779		9779	11086		11086	96701		96701
შობრობა	6580,8	1620	8201	7971	1702	9673	7397	1624	9021
საღოკომოტივო	20070	15241	35311	23206	17729	40934	20420	16025	36446
საევაგონო	22427	7405	29832	23226	7140	30365	21624	7686	29310
ულ. მომარაგება	8064	3728	11792	9196	3525	12721	8849	2781	11630
კავშირგაბმულობა	4915	1573	6489	6291	1746	8038	7510	1577	9086
სამშენებლო	3671	1338	5009	4323	1411	5734	3610	1099	4709
სხვა ორგანიზაციების და ღონისძიებების დაფინანსება	15833	4265	20098	22436	5765	28201	18721	4412	23134
ადმინისტრაციული და სხვა ხარჯები	23957	6453	30409	28336	7282	35618	19235	4533	23768
სულ	161551	54656	216207	190021	60918	250939	170822	52772	223593

საექსპლუატაციო დანახარჯების სიდიდით მომდევნო ადგილს სალოკომოტივო მეურნეობა იკავებს. მართალია, სხვა მეურნეობებთან შედარებით სალოკომოტივოს დანახარჯები საგრძნობლად მაღალია (დაახლოებით 16.3%), მაგრამ საშუალოდ, სამწლიანი პერიოდის შედეგების მიხედვით, სალოკომოტივოს პოზიცია 1.7-ჯერ ჩამოუვარდება სალიანდაგო მეურნეობის, როგორც საქართველოს რკინიგზის ერთ-ერთ მთავარ დანახარჯწარმომქმნელი ობიექტის პოზიციას.

სალიანდაგო მეურნეობის სრულიად საპირისპირო მდგომარეობაში იმყოფება სამშენებლო-სარემონტო სამსახური. ამ უკანასკნელის წილად რკინიგზაზე ყველაზე მცირე დანახარჯები მოდის (დაახლოებით 2,2%). ამასთან, სალიანდაგო მეურნეობის დანახარჯები 10-ჯერ და მეტად აღემატება სამშენებლო-სარემონტო სამსახურის დანახარჯებს.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ 2002-2004 წლებში საქართველოს რკინიგზის საექსპლუატაციო დანახარჯების სტრუქტურას მეურნეობების ჭრილში რაიმე არსებითი ცვლილება არ განუცდია. თუ ცხრილ 1-ის მონაცემების საფუძველზე მეურნეობებს დავაღაგებთ მთლიანი საექსპლუატაციო დანახარჯების საშუალო წლიური მნიშვნელობების მიხედვით, მაშინ ისინი შემდეგი თანმიმდევრობით განლაგდებიან: სალიანდაგო მეურნეობა (28.2%); სალოკომოტივო მეურნეობა (16.3%); სავაგონო მეურნეობა (13%); ადმინისტრაცია (13%); ელექტრომომარაგების მეურნეობა (5.3%); სამეურნეო სამსახური (4.4%); კავშირგაბმულობისა და სიგნალიზაციის სამსახური (3.4%); სამშენებლო-სარემონტო მეურნეობა (2.2%)¹.

საინტერესოა ის გარემოება, რომ მეურნეობების ეს თანმიმდევრობა მნიშვნელოვნად არ იცვლება, როდესაც მთლიანი საექსპლუატაციო დანახარჯებიდან სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების დანახარჯებზე გადავდივართ და მეურნეობებს გადაზიდვების სახეების პოზიციიდან ვიხილავთ. კერძოდ, სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვებისათვის დანახარჯების სიდიდის მიხედვით მოწესრიგებულ მეურნეობათა სიის პირველ ოთხეულში ისევ სალიანდაგო, სალოკომოტივო, სავაგონო მეურნეობები და ადმინისტრაცია შედის. გადაზიდვის ორივე სახისათვის მათ წილად საექსპლუატაციო დანახარჯების 3/4 მოდის. მაგრამ ამ მეურნეობებიდან სატვირთო გადაზიდვების დანახარჯებისათვის მთავარ როლს ასრულებს სალიანდაგო მეურნეობა (საშუალოდ დანახარჯების 29%), ხოლო სამგზავრო გადაზიდვებისათვის კი-სალოკომოტივო მეურ-

¹ შედარებისათვის აღვნიშნავთ, რომ რუსეთის ფედერაციის რკინიგზაზე, ისევე როგორც საქართველოს რკინიგზაზე, საექსპლუატაციო დანახარჯების სიდიდის მიხედვით გამორჩეულ პირველ სამეულს სალოკომოტივო, სალიანდაგო და სავაგონო მეურნეობები წარმოადგენს. როგორც აღნიშნულია [1] -ში 1999 წლისათვის ყველაზე მაღალი დანახარჯები სალოკომოტივოზე მოდის (26.7%) სალიანდაგოს წილი ოდნავ ნაკლებია და შეადგენს 24.6%, ხოლო სავაგონოს წილად კი მოდის 11.1%.

ნეობა (საშუალოდ დანახარჯების 29%). ეს გარემოება იმაზე მიუთითებს, რომ თვითღირებულების შემცირების რეზერვები მნიშვნელოვანწილად შეიძლება ვექებოთ სამგზავრო გადაზიდვებისათვის სალოკომოტივო მეურნეობის მუშაობაში, სატვირთო გადაზიდვებისათვის კისალიანდაგო მეურნეობის მუშაობაში.

მეურნეობები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან არა მარტო დანახარჯების სიდიდით, არამედ დანახარჯების სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვებზე განაწილების პროპორციით, რის ილუსტრირებასაც იძლევა ცხრილი 1. თუ თითოეულ მეურნეობისათვის ამ მონაცემებით გამოვითვლით სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვებზე გაწეულ დანახარჯების პროცენტულ მნიშვნელობებს, შევნიშნავთ, რომ ყველა მეურნეობისათვის სატვირთო გადაზიდვებისათვის განხორციელებული დანახარჯების წილი მნიშვნელოვნად აღემატება სამგზავრო გადაზიდვების დანახარჯების წილს. ამასთან, თუ მეურნეობებს განვიხილავთ, მაგალითად, სამგზავრო გადაზიდვებზე დანახარჯების პროცენტული წილის კლების (შესაბამისად, სატვირთო გადაზიდვებზე დანახარჯების წილის ზრდის) მიხედვით, მაშინ ისინი შემდეგნაირად შეიძლება დავალაგოთ (ფრჩხილებში მითითებულია მეურნეობების სამგზავრო გადაზიდვებზე დანახარჯების პროცენტული მნიშვნელობა, რომელიც 2002-2004 წლების შესაბამის მნიშვნელობათა საშუალო არითმეტიკულია): სალოკომოტივო მეურნეობა (43,4%); ელექტრომომარაგების მეურნეობა (27,7%); სამშენებლო-სარემონტო მეურნეობა (24,9%); სავაგონო მეურნეობა (24,8%); კავშირგაბმულობისა და სიგნალიზაციის სამსახური (21,1%); სალიანდაგო მეურნეობა (20,9%); ადმინისტრაცია (20,2); მოძრაობის სამსახური (18,5).

როგორც ვხედავთ, სამგზავრო გადაზიდვებზე დანახარჯებს ყველაზე მეტი პროცენტული მნიშვნელობა (საშუალოდ 43%) შეესაბამება სალოკომოტივო მეურნეობაში (ცხადია, იმავდროულად, სალოკომოტივო მეურნეობაში სხვა დანარჩენ მეურნეობებთან შედარებით სატვირთო გადაზიდვებზე დანახარჯების პროცენტული წილი ყველაზე ნაკლებია (საშუალოდ 57%)). სალოკომოტივო მეურნეობას რამდენადმე უახლოვდება ელექტრომომარაგების მეურნეობა, სადაც ასევე შედარებით მაღალია სამგზავრო გადაზიდვებზე დანახარჯების წილი (საშუალოდ 28%). სრულიად საპირისპირო მდგომარეობაა სალიანდაგო მეურნეობასა და მოძრაობის სამსახურში. მათი დანახარჯების სტრუქტურაში სამგზავრო გადაზიდვების წილი 2-ჯერ და მეტად ჩამოუვარდება სალოკომოტივო მეურნეობის ანალოგიურ მაჩვენებელს.

ჩვენ კარგად გვაქვს გაცნობიერებული ის ფაქტი, რომ სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვებზე დანახარჯების სტრუქტურით მეურნეობების ზემოთ წარმოდგენილი განსხვავებულობა და, შესაძლებელია, თანმიმდევრობაც, რამდენადმე პირობითია და გარკვეულად შედეგია იმ

მეთოდის, რომელიც საფუძვლად დაედო დანახარჯების სამზავრო და სატვირთო სახეობად გამოიყენას. არ არის გამორიცხული, რომ სხვა მეთოდის გამოყენების შემთხვევაში მეურნეობების ზემოთ მოყვანილი თანმიმდევრობა და შესაბამისი პროცენტული მნიშვნელობები მცირედენ განსხვავებული იყოს. მაგრამ მეურნეობების სპეციფიკის, საქმიანობის სახეების, აგრეთვე, დანახარჯების ელემენტების შემადგენლობის და ამ ელემენტების ამა თუ იმ საქმიანობის შესრულებაში მონაწილეობის გათვალისწინება იმის საფუძველს გვაძლევს, რომ სურათი, რასაც საქართველოს რკინიგზის შესახებ ცხრილ 1-ის მონაცემები ჰქმნიან, რეალობასთან საკმარისად მიახლოებულად ჩავთვალოთ და იგი არსებული მდგომარეობის ანალიზისათვის და მომავლის შეფასებისათვის გამოვიყენოთ.

აღნიშნულ კიდევ ერთი საინტერესო გარემოება, რომელიც ცხრილ 1-ის მონაცემებიდან გამოდინარეობს. თუ მეურნეობების სამზავრო და სატვირთო გადაზიდვებზე დანახარჯების თანაფარდობას დინამიკაში განვიხილავთ, ზოგიერთი მათგანისათვის 2002-2004 წლებში დანახარჯების წილის სამზავრო გადაზიდვებზე შემცირების და, შესაბამისად, სატვირთო გადაზიდვებზე გადიდების ტენდენციას შევნიშნავთ. მაგალითად, ასეთი მკვეთრად გამოხატული ტენდენცია ელექტრომომარაგების მეურნეობას, კავშირგაბმულობისა და სამშენებლო-სარემონტო სამსახურებს, აგრეთვე, ადმინისტრაციას გააჩნიათ. დანარჩენი მეურნეობებისათვის რაიმე სტაბილური ტენდენცია არ არსებობს. მაგრამ, როგორც სამზავრო და სატვირთო გადაზიდვების მთლიანი საექსპლუატაციო დანახარჯების დინამიკის ანალიზმა გვიჩვენა, საქართველოს რკინიგზაზე განხილულ პერიოდში ადგილი აქვს დანახარჯების წილის შემცირებას სამზავრო გადაზიდვებზე და გადიდებას სატვირთო გადაზიდვებზე.

სატვირთო და სამზავრო გადაზიდვების მუდმივი და ცვლადი დანახარჯები საქართველოს რკინიგზაზე

რკინიგზის საექსპლუატაციო ხარჯების შემადგენლობაში არსებობს დანახარჯთა ორი ჯგუფი, რომლებიც სხვადასხვა მიმართებაში იმყოფებიან გადაზიდვების სიდიდესთან. დანახარჯთა ერთი ჯგუფი გადაზიდვების ცვლილებისას გარკვეულ პირობებში და დროში თავის სიდიდეს არ იცვლის. მათ მუდმივი (ან პირობით მუდმივი) დანახარჯები ეწოდება. დანახარჯთა მეორე ჯგუფის მნიშვნელობა იცვლება გადაზიდვების მოცულობის ცვლილებისას-გადიდებისას იზრდება, შემცირებისას მცირდება. მათ ცვლადი დანახარჯები ეწოდება. პრაქტიკაში, სააღრიცხვო მასალებზე მუშაობისას, გარკვეულწილად შესაძლებელია ყოველი მოცემული პერიოდის (წლის) მთლიან საექსპლუატაციო დანა-

ხარჯებში TC-ში მუდმივი FC და ცვლადი VC ნაწილების გამოყოფა და დაფიქსირება. ამის საშუალებას დანახარჯების შემადგენელი ელემენტების ბუნების შესახებ აპრიორული ცოდნა იძლევა.

მაგალითად, წინასწარ ცნობილია რომ რკინიგზაზე გადაზიდვის მოცულობაზე დამოკიდებულ დანახარჯებს მიეკუთვნება ლოკომოტივებისა და მატარებლების ბრიგადების ხელფასი, მატარებლების წვეაზე საწვავისა და ელექტროენერჯის დანახარჯები, მასალების დანახარჯები მოძრავი შემადგენლობის რემონტზე, და მუშა მდგომარეობაში შენარჩუნებაზე, დანახარჯთა ნაწილი სარკინიგზო ხაზების ზედა ნაგებობების რემონტზე და სხვა.

მუდმივი დანახარჯები საკმაოდ მრავალფეროვანია. პირველ რიგში ასეთია მართვის აპარატის და გზის სამსახურების, აგრეთვე, სადგურების შტატების მნიშვნელოვანი ნაწილის, კავშირგაბმულობისა და სიგნალიზაციის სამსახურის შენახვის დანახარჯები, ამორტიზაციის მნიშვნელოვანი ნაწილი, სამშენებლო-სარემონტო სამსახურის ხარჯები, დანახარჯები რკინიგზის მიწის ვაკისზე, გზების გაწმენდისა და დაცვის სამუშაოებზე და ა. შ.

აქ აღნიშნული გარემოებების გათვალისწინებით საქართველოს რკინიგზისათვის 2002-2004 წლებისათვის განისაზღვრა მუდმივი და ცვლადი დანახარჯები, რომლებიც, როგორც მთლიანობაში, ისე სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების ჭრილში წარმოდგენილია ცხრილ 2 -ში.

ცხრილი 2

მუდმივი და ცვლადი დანახარჯები საქართველოს რკინიგზაზე გადაზიდვის სახეების მიხედვით 2002-2004 წლებში (ათას ლარებში)

	2002 წელი			2003 წელი			2004 წელი		
	FC	VC	TC	FC	VC	TC	FC	VC	TC
მთლიანდ რკინიგზაზე	149606	66601	216207	177894	73045	250939	157222	66371	223593
სატვირთო გადაზიდვებზე	110149	51402	161551	132499	57522	190021	118706	52116	170822
სამგზავრო გადაზიდვებზე	39457	15199	54656	45395	15523	60918	38516	14256	52772

პირველი, რაც მოცემული ცხრილის ანალიზისას ყურადღებას იქცევს ისაა, რომ, როგორც მთლიანდ რკინიგზისათვის, ისე სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვებისათვის დანახარჯების ძირითადი ნაწილი მუდმივ ხასიათს ატარებს და, მაშასადამე, დამოკიდებული არ არის ტვირთ და მგზავრობის მაჩვენებლებზე. მაგალითად, 2002 წლისათვის რკინიგზის მთლიან საქსპლუატაციო დანახარჯებში მუდმივი დანახარჯების წილად მოდიოდა 69,2%, 2003-ში -70,9%, ხოლო 2004-ში

კი 70,3%. შესაბამისი წლებისათვის იგივე მაჩვენებელი სატვირთო გადაზიდვებისთვის 68,2%-ს, 69,7%-ს და 69,5%-ს, ხოლო სამგზავრო გადაზიდვებისათვის კი-72,2%-ს, 74,5%-ს და 73%-ს შეადგენს.

მთლიან საექსპლუატაციო დანახარჯებში მუდმივი დანახარჯების ასეთი მაღალი წილი შესაბამის ასახვას პოულობს გადაზიდვების თვითღირებულებაში. საქმე იმაშია, რომ საექსპლუატაციო დანახარჯებში მუდმივი შემადგენლის არსებობისას გადაზიდვების თვითღირებულება, რომელიც TC/Q შეფარდებით მიიღება, ცვლადი სიდიდეა, დამოკიდებულია გადაზიდვების მოცულობაზე და ამ უკანასკნელის მიმართ კლებადია. ამასთან, თვითღირებულების გადაზიდვების ცვალებადობაზე დამოკიდებულების ხარისხსა და დიაპაზონს მნიშვნელოვანწილად მთლიან საექსპლუატაციო დანახარჯებში მუდმივის წილი განსაზღვრავს: რაც მცირეა ეს წილი, გადაზიდვების თვითღირებულება მით ნაკლებადაა დამოკიდებული გადაზიდვების მოცულობაზე, უფრო სტაბილურია მისი მნიშვნელობა და, მაშასადამე, არსებობს სტაბილური სატარიფო განაკვეთების შემუშავებისა და ამოქმედების საშუალება. ცხადია, საწინააღმდეგო სიტუაციას აქვს ადგილი მაშინ, როცა მთლიან საექსპლუატაციო დანახარჯებში მუდმივი დანახარჯების წილი ისეთი მაღალია, როგორც საქართველოს რკინიგზის რეალობაში. კერძოდ, საექსპლუატაციო დანახარჯებში მუდმივი დანახარჯების დაახლოებით 70%-იანი წილი (რაზეც ზემოთ მივუთითეთ) იმის ნიშანია, რომ საქართველოს რკინიგზაზე ყოველწლიურად გადაზიდვების საშუალო თვითღირებულების ცვლილება ფართო დიაპაზონშია შესაძლებელი და სტაბილური სატარიფო სისტემის შემუშავება და დანერგვა, აგრეთვე, რკინიგზის ეფექტიანი ფუნქციონირება დიდმასშტაბიანი სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვების განხორციელებას მოითხოვს.

უდავოა, რომ მთლიან დანახარჯებში მუდმივი და ცვლადი ნაწილების გამოყოფა რკინიგზის საქმიანობის შესახებ მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა. მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, ცხრილ 2-ში მოცემული ინფორმაცია. მაგრამ არანაკლებ ღირებული და მნიშვნელოვანია

$$TC(Q) = FC + VC(Q)$$

ფუნქციის კონკრეტული სახის განსაზღვრა. ამ ფუნქციის ცოდნა საშუალებას იძლევა მიახლოებით დავადგინოთ თუ რა გავლენის მოხდენა შეეძლო საანალიზო პერიოდში ცვლად და მთლიან დანახარჯებზე გადაზიდვების მოცულობის ცვლილებას. როგორც წესი, ასეთი ფუნქციის აგება ეკონომეტრიკული მეთოდებით ხორციელდება. მაგრამ ამ მეთოდების გამოყენებისათვის საჭიროა მონაცემთა ფართო მასივი მთლიანი, მუდმივი და ცვლადი დანახარჯების შესახებ. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ, როდესაც ვიხილავთ საექსპლუატაციო დანახარჯების გადაზიდვების მოცულობაზე დამოკიდებულებას, აუცილებლად უნდა გვახსოვდეს, რომ რკინიგზაზე არ არსებობს ისეთი დანახარჯები,

რომლებიც ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში და ნებისმიერ პირობებში უცვლელი იყოს. გადაზიდვების მოცულობის ცვლილების კვალობაზე, პრინციპში, ყველა დანახარჯი იცვლება, მაგრამ მათი ცვლილების ხასიათი და ხარისხი სხვადასხვაა. აქედან გამომდინარე, მუდმივი ნაწილის გამოყოფა მხოლოდ პირობითია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეს დანახარჯები უცვლელია დროის გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, გადაზიდვების მოცულობის გარკვეულ დასაშვებ ფარგლებში და რკინიგზის ფუნქციონირებისა და ექსპლუატაციის გარკვეულ, ანუ "სხვა თანაბარ პირობებში".

საქართველოს რკინიგზის შესახებ ჩვენს ხელთ არსებული ინფორმაცია საშუალებას არ გვაძლევს ეკონომეტრიკული მეთოდით განვსაზღვროთ TC(Q) ფუნქციის კონკრეტული სახე, როგორც გადაზიდვების ჭრილში, ისე მთლიანად რკინიგზისათვის. მაგრამ ცხრილ 2-ში მოყვანილი მონაცემებით და გარკვეული დაშვებების გამოყენებით შესაძლებელია TC(Q) ფუნქციისათვის კონკრეტული სახის მიცემა მოკლევადიანი პერიოდისათვის. ამისათვის საჭიროა ინფორმაცია გადაზიდვის მოცულობის ამსახველი მაჩვენებლების შესახებ.

სატვირთო გადაზიდვების მოცულობის დახასიათებისთვის ძირითადად გამოიყენება ტვირთბრუნვის მაჩვენებელი. იგი რკინიგზაზე ტრანზიტით, იმპორტზე, ექსპორტზე და ადგილობრივად ყოველი გადატანილი ტვირთის რაოდენობის გადატანის მანძილზე გამრავლებით და შემდეგ მიღებული სიდიდეების შეკრებით გამოითვლება. აქედან გამომდინარე, ტვირთბრუნვის ზომის ერთეულს წარმოადგენს ტონა-კილომეტრი. 2002 წლისთვის ეს მაჩვენებელი საქართველოს რკინიგზაზე 4840.2 მილიონ ტ-კმ-ს შეადგენდა, 2003-ში ტვირთბრუნვა რამდენამდე გაიზარდა და 5232.1 მილიონ ტ-კმ შეადგინა. სამწუხაროდ, ტვირთბრუნვის ზრდის ეს ტენდენცია მომდევნო წელში აღარ შენარჩუნებულა, უფრო ზუსტად, იგი 11,5%-ით შემცირდა და 2004 წლისათვის 4534.7 მილიონ ტ-კმ-მდე დავიდა, რაც ძირითადად ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების გადაზიდვაზე ეკონომიკურად დაუსაბუთებელი ტარიფების შემოღებით იყო განპირობებული.

სამგზავრო გადაზიდვების ზომის მთავარ მახასიათებელს მგზავრთბრუნვა წარმოადგენს. მისი ზომის ერთეულია მგზავრ-კილომეტრი. მგზავრთბრუნვის მაჩვენებლის გასაანგარიშებლად გაითვალისწინება როგორც ადგილობრივ და საგარეუბნო მიმოსვლაზე, ისე პირდაპირ მიმოსვლებზე (შემოყვანა, გაყვანა, ტრანზიტ) რკინიგზის ტრანსპორტით გადაყვანილ მგზავრთა მთლიანი რიცხვი და ამ მგზავრების გადაადგილების მანძილი. არსებული მონაცემების მიხედვით, 2002 წელში საქართველოს რკინიგზაზე მგზავრთბრუნვამ შეადგინა 400.6 მილიონი მგზავრ-კილომეტრი. მომდევნო 2003 წერლში მგზავრთბრუნვა 3,3%-ით შემცირდა და გაუტოლდა 387.4 მილიონ მგზავრ-კილომეტრს, ხოლო

2004 წელში რიგი მიზეზების გამო (რკინიგზის მუშაობის გაუმჯობესება, მგზავრთა მომსახურების ხარისხის ამაღლება, ამ სფეროში ადრიცხვიანობის მოწესრიგება და საქმიანობის ლეგალიზაცია) მგზავრთბრუნვა მნიშვნელოვნად (58%-ით) გაიზარდა და 614.0 მილიონი მგზავრკილომეტრი შეადგინა. ცნობისათვის უნდა აღვნიშნოთ, რომ 2002-2004 წლებში მგზავრთბრუნვის ძირითადი წილი ადგილობრივ მიმოსვლებზე მოდის. ამასთან, ეს წილი განხილულ პერიოდში იზრდებოდა და შესაბამისად შეადგენდა 96,6%, 97,2%, 98,4%-ს [7]. მთლიან მგზავრთბრუნვაში ადგილობრივი მიმოსვლის ასეთი მაღალი წილი და მისი ზრდის ტენდენცია საქართველოს რკინიგზის ჩაკეტილობაზე, მგზავრთა საერთაშორისო გადაზიდვებში მის ძალზე უმნიშვნელო მონაწილეობაზე მიუთითებს. ტვირთბრუნვისა და მგზავრთბრუნვის მონაცემები მოყვანილია ცხრილ 3-ში.

ცხრილი 3

საქართველოს რკინიგზის სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების მაჩვენებლები 2002-2004 წლებში

	2002 წ.	2003 წ.	2004 წ.
გადაზიდული ტვირთი (ათასი ტონა)	14155,9	15168,7	14130,6
ტვირთბრუნვა (ათასი ტ.კმ.)	4840187	5232072	4534652
გადაყვანილი მგზავრები (ათასი კაცი)	2136,116	2155,122	3021,811
მგზავრთბრუნვა (ათასი მგზავრ-კმ)	400630	387433	614016

ტვირთბრუნვის მნიშვნელობა აღვნიშნოთ $Q_{ტ}$ სიმბოლოთი, ხოლო მგზავრთბრუნვის მნიშვნელობა კი— $Q_{მ}$ სიმბოლოთი. განვიხილოთ მარტივი შემთხვევა და აპრიორულად დავუშვათ, რომ საქართველოს რკინიგზაზე ცვლადი დანახარჯები VC ყოველწლიურად პირდაპირპროპორციულადაა დამოკიდებული შესრულებული გადაზიდვების მოცულობაზე. ეს დაშვება სამართლიანად მივიჩნით ერთდროულად სატვირთო, სამგზავრო და მთლიანად სარკინიგზო გადაზიდვებისათვის. აქვე გვინდა ხაზი გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ პირდაპირპროპორციულობის დაშვება განსაკუთრებით სამართლიანია მაშინ, როდესაც სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვები მთელი წლის განმავლობაში თანაბარზომიერად ხორციელდება.

უთქვამთ, სატვირთო გადაზიდვების ცვლადი დანახარჯებისათვის პროპორციულობის კოეფიციენტია $n_{სატ}$, ხოლო სამგზავრო გადაზიდვების ცვლადი დანახარჯებისათვის კი— $n_{სამ}$. მაშინ ცვლადი დანახარჯების განმარტებიდან გამომდინარე შეგვიძლია ჩავწეროთ

$$VC_{სატ} = n_{სატ} Q_{ტ}, \quad VC_{სამ} = n_{სამ} Q_{მ},$$

სადაც $VC_{სატ}$, $VC_{სამ}$ — სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების ცვლადი დანახარჯებია.

ცხრილ 2-ში და 3-ში მოცემული ინფორმაციის საფუძველზე ადვილად გამოვივლით $n_{საგ}$ -ს და $n_{სამ}$ -ს მნიშვნელობებს (იხილეთ ცხრილი 4). თუ ვისარგებლებთ ამ კოეფიციენტებით, აგრეთვე, მუდმივი დანახარჯების შესახებ ცხრილ 2-ში არსებული ინფორმაციით, მაშინ სატვირთო და სამგზავრო დანახარჯებისათვის შემდეგ კონკრეტულ ფუნქციებს მივიღებთ:

ცხრილი 4.

ზღვრული საქსპლუატაციო დანახარჯების კოეფიციენტები

	2002 წელი	2003 წელი	2004 წელი
$n_{საგ}$	0,01062	0,01099	0,01149
$n_{სამ}$	0,03794	0,04007	0,02322

ტვირთბრუნვაზე დანახარჯების ფუნქციები

$$TC_{საგ} = 110149 + 0,01062 Q_{ტბ} \quad (2002 \text{ წლისთვის}),$$

$$TC_{საგ} = 132499 + 0,01099 Q_{ტბ} \quad (2003 \text{ წლისთვის}),$$

$$TC_{საგ} = 118706 + 0,01149 Q_{ტბ} \quad (2004 \text{ წლისთვის});$$

მგზავრთბრუნვაზე დანახარჯების ფუნქციები

$$TC_{სამ} = 39457 + 0,03794 Q_{მგ} \quad (2002 \text{ წლისთვის}),$$

$$TC_{სამ} = 45395 + 0,04007 Q_{მგ} \quad (2003 \text{ წლისთვის}),$$

$$TC_{სამ} = 38516 + 0,02322 Q_{მგ} \quad (2004 \text{ წლისთვის}).$$

აქ მოყვანილი ფუნქციების ანალიზი საინტერესო ინფორმაციას იძლევა საქართველოს რკინიგზის შესახებ. განვიხილოთ, მაგალითად, ტვირთბრუნვაზე დანახარჯების ფუნქციებიდან ერთ-ერთი. თუ კონკრეტულად შევჩერდებით 2002 წლის შესაბამის ფუნქციაზე, მის საფუძველზე პირობითად შეგვიძლია ვიმსჯელოთ არა მარტო იმაზე, თუ როგორი იყო 2002 წელს ტვირთბრუნვის არსებული მოცულობის პირობებში მუდმივი, ცვლადი და მთლიანი დანახარჯები; მოცემული ფუნქციით გარკვეული წარმოდგენა შეგვიძლია შევიქმნათ, აგრეთვე, იმაზე თუ როგორი იქნებოდა 2002 წელს აღნიშნული დანახარჯები ტვირთბრუნვის ნებისმიერი სხვა მნიშვნელობის შემთხვევაშიც. ანალოგიური თვალსაზრისით შეიძლება განვიხილოთ სხვა დანარჩენი ფუნქციებიც.

ყველა ამ ფუნქციაში განსაკუთრებით საინტერესოს $n_{საგ}$ და $n_{სამ}$ კოეფიციენტების რიცხვითი მნიშვნელობები წარმოადგენს. შინაარსობრივად ეს კოეფიციენტები ზღვრულ საქსპლუატაციო დანახარჯებს გამოხატავენ, ანუ ახასიათებენ გადაზიდვის მოცულობის შესაძლო ცვლილების გავლენის ხარისხს ცვლადი და მთლიანი დანახარჯების სიდიდეზე. თუ დავუბრუნდებით, მაგალითად, 2002 წლის ტვირთბრუნვაზე

დანახარჯების ფუნქციას, მაშინ აქ წარმოდგენილი კოეფიციენტი $n_{საგ}=0,01062$ გვიჩვენებს, რომ მოცემულ 2002 წელს ტვირთბრუნვის ყოველი დამატებითი 1000 ტ-კმ-ით გადიდებისას შესაბამისი ცვლადი და მთლიანი დანახარჯები გაიზრდებოდა დაახლოებით 10,6 ლარით. შედარებისათვის აღვნიშნოთ, რომ $n_{საგ}$ კოეფიციენტის ზემოთ მოყვანილი მნიშვნელობების თანახმად 2003 წელში ცვლადი და მთლიანი დანახარჯების ანალოგიური ცვლილება 11 ლარია, ხოლო 2004 წლისათვის კი-11,5 ლარი.

მსგავსი ინფორმაცია მიიღება მგზავრთბრუნვის ფუნქციებიდან მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ შემთხვევაში უკვე დანახარჯებზე მგზავრთბრუნვის მოცულობის შესაძლო ცვლილების გავლენის ზომას ვაღვანთ. კერძოდ, კოეფიციენტები $n_{საგ}=0,03794$, $n_{საგ}=0,04007$ და $n_{საგ}=0,02322$ მიგვანიშნებენ იმაზე, რომ 2002, 2003 და 2004 წლებში მგზავრთბრუნვის დამატებითი 1000 მგზავრ-კმ-ით გაზრდას (შემცირებას) შესაბამისი ცვლადი და მთლიანი დანახარჯების დაახლოებით 38, 40 და 23 ლარით გადიდება (შემცირება) დასჭირდებოდა.

როგორც ვხედავთ, სამგზავრო გადაზიდვებზე ზღვრული დანახარჯები რამდენჯერმე (2002 და 2003 წლებში 3-ჯერ და მეტად) აღემატება სატვირთო გადაზიდვებზე ზღვრულ დანახარჯებს. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების ზღვრულ დანახარჯებს შორის არსებული ეს მნიშვნელოვანი განსხვავება შემთხვევითი არ არის. ტრადიციულად რკინიგზაზე (მათ შორის საბჭოთა კავშირის არსებობის დროსაც კი) სამგზავრო გადაზიდვები ბევრად უფრო ძვირი ჯდებოდა, ვიდრე სატვირთო გადაზიდვები. ეს კანონზომიერება ამჟამადაც გრძელდება, რის დადასტურებასაც საქართველოს რკინიგზაზე სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების საშუალო დანახარჯების, ანუ თვითღირებულების მაჩვენებლების შედარება იძლევა (იხ. ცხრილი 5).

ცხრილი 5

გადაზიდვების თვითღირებულება საქართველოს რკინიგზაზე 2002-2004 წლებში (ლარებში)

	2002 წელი	2003 წელი	2004 წელი
10 ტონა-კილომეტრი	0,3338	0,3632	0,3767
10 მგზავრ-კილომეტრი	1,3643	1,5723	0,8594

2002 წელში სატვირთო გადაზიდვის თვითღირებულება, ანუ დანახარჯი ტვირთბრუნვის 10 ტ-კმ-ზე (თვითღირებულების გამოთვლის დროს სატვირთო გადაზიდვებისათვის გადაზიდვის ერთეულად იღება 10 ტ-კმ, ხოლო სამგზავრო გადაზიდვებისათვის კი 10 მგზავრ-კმ) შეადგენდა 33,4 თეთრს. მომდევნო ორ წელში სატვირთო გადაზიდვის თვითღირებულება რამდენადმე გაიზარდა და შეადგინა 2003-ში 36,3 თეთრი, 2004-ში 37,7 თეთრი. ზრდის მიუხედავად სატვირთო გადაზიდვების თვითღირებულება სამგზავრო გადაზიდვების თვითღირებულების (ანუ

10 მგზავრ კმ-ს საშუალო დანახარჯის) ფონზე ურიგოდ არ გამოიყურება. ეს უკანასკნელი 2002 წელს შეადგენდა დაახლოებით 1 ლარსა და 36 თეთრს, რაც იმას ნიშნავს, რომ აღნიშნულ წელში საქართველოს რკინიგზაზე 1კმ-ზე 10 მგზავრის გადაყვანა 4-ჯერ ძვირი დაჯდა, ვიდრე 10 ტონა ტვირთის გადაზიდვა. 2003 წელში სამგზავრო გადაზიდვების თვითღირებულება კიდევ უფრო გაიზარდა და 1 ლარი და 57 თეთრი შეადგინა, მაგრამ, რადგანაც ამავე წელში პარალელურად ადგილი ჰქონდა სატვირთო გადაზიდვების თვითღირებულების ზრდას, თანაფარდობა სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვების თვითღირებულებებს შორის თითქმის უცვლელ დონეზე დარჩა².

თვითღირებულებების თანაფარდობაში მნიშვნელოვანი ძვრა მოხდა 2004 წელში - სამგზავრო გადაზიდვების თვითღირებულება წინა წლების თვითღირებულებებთან შედარებით 1.5-ჯერ და უფრო მეტად შემცირდა და 10 მგზავრ-კმ-ზე შეადგინა 85,94 თეთრი. მაშასადამე, 2004 წელს სამგზავრო გადაზიდვების თვითღირებულება წინა წლის ახალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით 71,29 თეთრით შემცირდა. ერთწლიანი პერიოდისათვის ეს ძალიან სერიოზული ცვლილებაა და ამაში თავისი როლი ითამაშა, როგორც სამგზავრო გადაზიდვებზე მთლიანი საექსპლოატაციო დანახარჯების შემცირებამ (შეგახსენებთ, რომ 2004 წელში სამგზავრო გადაზიდვებზე მთლიანმა საექსპლოატაციო დანახარჯებმა წინა წლის მაჩვენებლის მხოლოდ 86,6% შეადგინა), ისე მგზავრთბრუნვის უპრეცედენტო-58%-იანმა ზრდამ. მაგრამ, რომ გავარკვიოთ ამ ორი ფაქტორიდან თითოეულის წვლილი სამგზავრო გადაზიდვების თვითღირებულების მთლიან შემცირებაში, საჭიროა მივმართოთ ფაქტორულ ანალიზს და მისი ერთ-ერთი მეთოდით დანახარჯების შემცირებით და მგზავრთბრუნვის გადიდებით გამოწვეული ეფექტების მნიშვნელობა განვსაზღვროთ. მაგალითად, ფაქტორების შეფასების განსაზღვრის ინტეგრალური მეთოდის [5], ანუ ეილერ-ლაგრანჟის მეთოდის საფუძველზე (ეს მეთოდი ფაქტორული ანალიზის სხვა მეთოდებთან შედარებით მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში ყველაზე მეტადაა მისაღები, რადგანაც რკინიგზაზე, როგორც წესი, საექსპლოატაციო დანახარჯების და მგზავრთბრუნვის ცვლილების პროცესი წლის განმავლობაში თანდათანობით მიმდინარეობს) ვღებულობთ, რომ 2004 წელში სამგზავრო გადაზიდვებზე საექსპლოატაციო დანახარჯების შემცირებამ თვითღირებულების მხოლოდ 1,66 თეთრით შემცირება გამოიწვია. დანარჩენი 69,63 თეთრით კლება კი მგზავრთბრუნვის გადიდების შედეგია.

². შედარებისათვის აღინიშნავთ, რომ რუსეთის ფედერაციაში მგზავრ-კილომეტრების და ტონა-კილომეტრების თვითღირებულებათა თანაფარდობა 1998 წელში 2.59, ხოლო 1999 კი 3.16-ს შეადგენდა [1 გვ. 59].

ჩვენი აზრით, 2004 წელში მგზავრობის მაჩვენებლის 58%-იანი ზრდა განპირობებულია უფრო მეტად რკინიგზაზე აღრიცხვიანობის გაუმჯობესების და საქმიანობის ლეგალიზაციის პროცესებით, ვიდრე მგზავრობის რეალური ზრდით. თუ ამას გავითვალისწინებთ, მაშინ ფაქტორული ანალიზის ზემოთ მოყვანილ შედეგზე დაყრდნობით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ 2002 და 2003 წლებში სამგზავრო გადაზიდვების თვითღირებულება საქართველოს რკინიგზაზე რეალურად იმაზე გაცილებით ნაკლები იყო ვიდრე ამას ცხრილ 5-ში წარმოდგენილი მნიშვნელობები გვიჩვენებენ.

აღრიცხვისა და ანალიზის დღემდე არსებულ სისტემაში რკინიგზის ფუნქციონირების ეფექტიანობის მთლიანობაში შესაფასებლად სამგზავრო და სატვირთო გადაზიდვების თვითღირებულებებთან ერთად გამოითვლება 10 დაყვანილი ტონა-კილომეტრის თვითღირებულება. ეს მაჩვენებელი მიიღება რკინიგზის მთელი საქსპლუატაციო დანახარჯების გაყოფით დაყვანილ ტონა-კილომეტრებზე. თავის მხრივ, დაყვანილი ტონა-კილომეტრი პირობითი სიდიდეა და შეთანხმების საფუძველზე ტვირთბრუნვისა და მგზავრობის ჯამს წარმოადგენს, ანუ მიიღება ტონა-კილომეტრებისა და მგზავრობის შეკრებით. ჩვენი გათვლებით საქართველოს რკინიგზისათვის 2002-2004 წლებში 10 დაყვანილი ტონა-კილომეტრის თვითღირებულებამ შეადგინა შესაბამისად 41,25, 44,66 და 43,43 თეთრი. ზოგიერთი გათვლებით [6, გვ. 48] ამ მაჩვენებლის მნიშვნელობა 1995 და 1996 წლებში იყო შესაბამისად 20,19 და 29,61 თეთრი. აქ მოყვანილი მონაცემები მიგვიჩვენებენ იმაზე, რომ განვლილი 10 წლის განმავლობაში (1995-2004 წ.წ.) საქართველოს რკინიგზაზე გადაზიდვის თვითღირებულება ზრდის ტენდენციას ავლენს. უფრო მეტიც, 2004 წლის თვითღირებულების მაჩვენებელი 2-ჯერ აღემატება 1995 წლის მაჩვენებელს.

ზემოთ ჩვენ გავანალიზეთ მუდმივი და ცვლადი დანახარჯები და, შესაბამისად, თვითღირებულება მთლიანად რკინიგზისათვის და მისი საქმიანობის ძირითადი სახეების-სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების-მიხედვით. მაგრამ რკინიგზა რთული სისტემაა, იგი შედგება სახაზო და დარგობრივი მეურნეობებისაგან, გზებისაგან, განყოფილებებისაგან და ა.შ., რომელთა ეფექტიან მუშაობაზე დამოკიდებულია არა მარტო რკინიგზის მთავარი ფუნქციის - გადაზიდვების განხორციელება, არამედ ისიც, თუ რა დანახარჯებითა და როგორი თვითღირებულებით განხორციელდება გადაზიდვები. ეს გარემოება ბუნებრივად წარმოშობს იმის აუცილებლობას, რომ დანახარჯები და თვითღირებულება შესწავლილ იქნას არა მარტო აგრეგირებულად, არამედ დეტალიზებულადაც - მეურნეობების, რკინიგზის უბნების და მიმართულებების, ცალკეული ტვირთების, სხვადასხვა კატეგორიის მატარებლებით მგზავრობა გადაყვანის და ა. შ. მიხედვით.

ეს საკმარისად რთული ამოცანაა და ერთბაშად მისი გადაწყვეტა შეუძლებელია, მით უმეტეს, რომ აღრიცხვისა და ინფორმაციით უზრუნველყოფის დღეს არსებული სისტემა ამის შესაძლებლობას ნაკლებად იძლევა. ამის მიუხედავად ჩვენს მიერ განხორციელდა გარკვეული მცდელობა და საქართველოს რკინიგზის ფუნქციონირების ეფექტიანობის მეტნაკლებად სრულად შეფასებისათვის მომზადდა ინფორმაცია მუდმივი და ცვლადი დანახარჯების შესახებ მეურნეობების, მაგისტრალის და განშტოებების ჭრილში. სტატისტიკის შეზღუდული მოცულობა ამ ინფორმაციის სრული განხილვის და ანალიზის საშუალებას არ იძლევა. აქ მოკლედ შევჩერდებით მხოლოდ მის იმ ნაწილზე, რომელიც მოცემულია ცხრილ 6-ში და მუდმივ და ცვლად დანახარჯებს წარმოგვიდგენს მეურნეობების ჭრილში.

ამ ცხრილის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დანახარჯების მუდმივ და ცვლად სახეობად დაყოფა ხდება მხოლოდ სალიანდაგო, სალოკომოტივო და სავაგონო მეურნეობებისათვის, აგრეთვე, სამეურნეო საქმიანობისათვის, რომელიც მეურნეობის როლში პირობითად შეიძლება გახვიხილეთ. ამასთან, აქ აღნიშნული ოთხი მეურნეობიდან სამში - სალოკომოტივოში, სავაგონოში და სამეურნეო საქმიანობაში - დომინირებადს ცვლადი დანახარჯი წარმოადგენს. პირველ მადგანში

ცხრილი 6

მუდმივი და ცვლადი საექსპლუატაციო დანახარჯები საქართველოს რკინიგზაზე მეურნეობების ჭრილში (ათას ლარებში) 2002-2004 წლებში

მეურნეობის დასახელება	2002 წელი			2003 წელი			2004 წელი		
	მუდმივი	ცვლადი	სულ	მუდმივი	ცვლადი	სულ	მუდმივი	ცვლადი	სულ
სალიანდაგო	35147	24143	59289	41943	26627	68570	41571	25246	66818
სამეურნეო საქმიანობა	1573	8206	9779	1828	9257	11085	1788	7884	9671
მომარობა	8201	-	8201	9673	-	9673	9021	-	9021
სალოკომოტივო	16122	19189	35311	20169	20766	40935	18121	18325	36446
სავაგონო	14768	15064	29832	13970	16396	30366	14393	14917	29310
ელექტრო მომარაგება	11792	-	11792	12721	-	12721	11630	-	11630
კაეშირგაბმულობა	6489	-	6489	8038	-	8038	9086	-	9086
სამშენებლო	5009	-	5009	5734	-	5734	4709	-	4709
სხვა ორგანიზაციების და ღონისძიებათა დაფინანსება	20098	-	20098	28201	-	28201	23134	-	23134
ადმინისტრაცია და სხვა დანახარჯები	30409	-	30409	35618	-	35618	23768	-	23768
სულ	149606	66601	216207	177894	73045	250939	157222	66371	223593

ცვლადი დანახარჯის წილად 2002-ში მოდიოდა 54.3%, 2003-ში-50.7%, 2004-ში-50.3%. სავაგონოსათვის ეს მაჩვენებელი შეადგენს შესაბამისად 50.5%, 54.0% და 50.9%, ხოლო სამეურნეო საქმიანობისათვის კი-83.9%, 83.5% და 81.9%.

მუდმივი დანახარჯები ყველა მეურნეობას გააჩნია. მაგრამ ისინი მუდმივი დანახარჯების სიდიდით და, მაშასადამე, გადაზიდვების თვითღირებულების განსაზღვრაში მონაწილეობის ხარისხით ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან. მაგალითად, სატვირთო გადაზიდვებისას განსაკუთრებით მაღალი მუდმივი დანახარჯებით გამოირჩევა სალიანდაგო მეურნეობა და ადმინისტრაცია. მათ წილად მუდმივი დანახარჯების 45%-ზე მეტი მოდის. სამგზავრო გადაზიდვების თვითღირებულების განსაზღვრაში არსებით როლს სამი მეურნეობა - სალოკომოტივო, სალიანდაგო და ადმინისტრაცია - ასრულებს. მათი ერთობლივი წილი სამგზავრო გადაზიდვების მუდმივ დანახარჯებში 55%-ს აღემატება. ეს ემპირიული ფაქტი მიგვანიშნებს იმაზე, რომ რკინიგზის სამ მეურნეობაში (სალიანდაგო, სალოკომოტივო, ადმინისტრაცია) რესურსების რაციონალურ, ოპტიმალურ განაწილებასა და გამოყენებას სარკინიგზო გადაზიდვების თვითღირებულებაზე მნიშვნელოვანი გავლენის მოხდენა შეუძლია.

მუდმივი და ცვლადი დანახარჯების მეურნეობების ჭრილში განხილვა საშუალებას იძლევა გავარკვიოთ, თუ რა როლს ასრულებს რკინიგზის ესა თუ ის ორგანიზაციული ერთეული გადაზიდვების (როგორც სატვირთო, ისე სამგზავრო) თვითღირებულების არსებული დონის ჩამოყალიბებაში, სად არის ვიწრო ადგილები და, მაშასადამე, სად უნდა ვეძებოთ რეზერვები თვითღირებულების შესამცირებლად და მთლიანობაში რკინიგზის მუშაობის ეფექტიანობის ასამაღლებლად.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს რკინიგზა 125 წლისაა. საქართველოს რკინიგზის გამომცემლობა, თბილისი, 1996.
2. საქართველოს სარკინიგზო ტრანსპორტის 2004 წლის მუშაობის მოკლე ანალიზი. საქართველოს რკინიგზის ეკონომიკისა და სტატისტიკის სამსახური, თბილისი 2005.
3. Временные методические рекомендации по калькулированию себестоимости перевозок на железнодорожном транспорте. Москва, МПС, 1996.
4. Журавель А. И. Себестоимость железнодорожных перевозок. Новосибирск, СГУПС, 2000.
5. Трухаев Р.И., Горшков И. С. Факторный анализ в организационных системах. Москва, Радио и связь, 1985.

6. Шульга А. М., Смехова Н.Г. Себестоимость железнодорожных перевозок. Москва, Транспорт, 1985.
7. Экономика железнодорожного транспорта. Под ред. Терешинной Н.П., Лапидуса Б. М., Трихукова М. Ф. Москва, УМК МПС России, 2001.

ANALYSIS OF GEORGIAN RAILWAY'S OPERATIONAL COSTS AND COST PRICE

Iuri Ananiashvili, Nodar Khaduri

lv. Javakhishvili State University of Tbilisi

2, University street, 0143, Tbilisi, Georgia

David Onoprishvili, Nodar Ulumberashvili

LTD Georgian Railway

15, Tamar Mepe av; 0112, Tbilisi, Georgia

SUMMARY. The article analyses operational costs of the Georgian Railway for 2002-2004. It describes division of total operational costs of the Railway by cargo and passenger transportation according to the authors approach. Here is given concrete values for the whole Railway and for its divisions. Particular attention is paid to the problem of separation of fixed and variable costs within the operational costs. The article shows that the share of fixed costs in total operational costs is approximately 70%. The marginal and average operational cost for passenger and cargo transportation is delivered from the cost function created for passenger and cargo transportation. Here are concrete values and analysis of fixed and variable costs for the whole Railway and its divisions and it states that only railway carriage, rail and locomotive divisions' costs depends on transportation.

АНАЛИЗ ЭКСПЛУАТАЦИОННЫХ РАСХОДОВ И СЕБЕСТОИМОСТИ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ ГРУЗИИ

Юрий Ананиашвили, Нодар Хадури

Тбилисский Государственный Университет им. Ив. Джавахишвили

Тбилиси, 0143, Ул. Университетская 2, Грузия

Давид Онопришвили, Нодар Улумберашвили

ООО "Железная дорога Грузии"

Тбилиси, 0112, Ул. Тamar Мепе 15, Грузия

РЕЗЮМЕ. В статье проанализированы эксплуатационные расходы железной дороги Грузии за 2002-2004 годы. Описан подход отнесения совокупных эксплуатационных расходов на грузовые и пассажирские перевозки. Приведены конкретные значения этих расходов как для железной дороги в целом, так и

для ее хозяйств. Особое внимание уделено проблеме выделения постоянных и переменных частей в эксплуатационных расходах. Показано, что в эксплуатационных расходах железной дороги Грузии доля постоянных затрат составляет приблизительно 70%. Построены функции затрат, на основе которых для грузовых и пассажирских перевозок вычислены предельные и средние эксплуатационные расходы. Для железной дороги и ее хозяйств приведены конкретные значения постоянных и переменных затрат, из которых следует, что на железной дороге Грузии переменные затраты имеются только у трех хозяйств – путей, локомотивного и вагонного.

დემოკრატიული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიის ზოგიერთი ასპექტი

ნუნუ ქისტაური

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი

0105, თბილისი, ქიქოძის ქ. №14

შემოვიდა: 2005 წლის 3 ოქტომბერს

რეზიუმე. თანამედროვე სამრეწველო ფირმის ეკონომიკაში გვხვდება საკმაოდ რთული საკითხები, რომელთა წარმატებული გადაჭრა დაკავშირებულია მისი მართვის ეფექტიანობის ამაღლების აუცილებლობასთან. სამრეწველო წარმოების მასშტაბების ზრდა, გამოსაშვები პროდუქციის ასორტიმენტის გაფართოება დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდებს, ეკონომიკური კვლევების ერთ-ერთ ეფექტიან ინსტრუმენტად ხდის.

სტატიაში ჩამოყალიბებულია სხვადასხვა მეცნიერთა შეხედულებები დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების შესახებ. აქცენტობა რებულია ანალიზის ისეთი მეთოდის გამოყენების აუცილებლობა, რომელიც ეკონომიკური მოვლენის (რაობის, პროცესის) შინაგანი გენეტიკური წყობის ამოკითხვის საშუალებას მოგვცემს.

* * *

ამჟამად სულ უფრო ცხადი ხდება, რომ ფირმის ეკონომიკაში საპასუხისმგებლო გადაწყვეტილებათა მიღება მხოლოდ ჯანსაღ აზრსა და გამოცდილებაზე დაყრდნობით უკვე არასაკმარისია, აუცილებელია ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების გამოყენება. ეს ნაკარნახევია აგრეთვე იმით, რომ სხვა დარგის მკვლევართაგან განსხვავებით, ეკონომისტები მოკლებულნი არიან აქტიური ექსპერიმენტირების რაიმე შესაძლებლობას.

დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების გამოყენება უზრუნველყოფს ფირმის ეკონომიკის განვითარების უფრო ეფექტიანი ფუნქციონირების მიღწევას. გარდა ამისა, იგი იძლევა ფართო შესაძლებლობებს მეცნიერულად დასაბუთებული, ყოველმხრივ აწონილი, სისტემური გადაწყვეტილებების მისაღებად.

უნდა აღინიშნოს, რომ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ფირმის ეკონომიკის მართვა-რეგულირების სწორი მეთოდების შერჩევასა და მათ კვალიფიციურ გამოყენებას.

ნებისმიერი ეკონომიკური მოვლენის (ისევე, როგორც ბუნებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების) შეფასება შეუძლებელია სათანადო ანალიზის გარეშე. ანალიზი ბერძნული წარმოშობისაა და სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს საკვლევო მოვლენის (რაობის) დაშლა-დანაწევრებას შემადგენელ ნაწილებად, იმ მიზნით, რომ შესწავლილ იქნენ ისინი როგორც მთელის ინგრედიენტები. ასეთი დანაწევრება მოვლენის (პროცესის)

არსში ჩაწვდომის, მისი ყოველი შემადგენლის როლის გარკვევის შესაძლებლობას იძლევა.

უფრო ფართო გაგებით, ანალიზი გულისხმობს მოვლენათა თუ პროცესთა შეცნობას და მათი მრავალფეროვანი კავშირებისა და ურთიერთდამოკიდებულების შესწავლას, მთელის ინგრედიენტებად დაყოფის გზით [11, გვ. 7].

ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის დანიშნულებაა ფირმის ეკონომიკის შედეგობრივ მაჩვენებელთა ნაზრდსა და დონეზე ფაქტორთა გავლენის სიდიდის განსაზღვრა (გამოვლენა).

ფირმის საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი მართვის სისტემის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფუნქციას წარმოადგენს. ფირმის ეკონომიკის მართვის ინფორმაციული გააზრება-გაგება სწორედ ეკონომიკური ანალიზის საშუალებით მიიღწევა [11, გვ. 17]. ამ დროს საწყისი ინფორმაცია ფირმის ეკონომიკის მდგომარეობის შესახებ განიცდის ანალიტიკურ დამუშავებას, ანალიზის შედეგების საფუძველზე ხდება მეცნიერულად დასაბუთებული მმართველობით გადაწყვეტილებათა შემუშავება. ე.ი. ეკონომიკური ანალიზი წარმოადგენს ფირმის ეკონომიკის მეცნიერული მართვის საფუძველს. იგი უზრუნველყოფს მიღებულ გადაწყვეტილებათა მეცნიერულობას.

ამრიგად, ეკონომიკური ანალიზი ფირმის ეკონომიკის მართვის სისტემის მნიშვნელოვანი ინგრედიენტია. იგი უზრუნველყოფს შიგასაწარმოო რეზერვების გამოვლენას, მეცნიერულად დასაბუთებულ მმართველობით გადაწყვეტილებათა მიღებას.

ანალიზის როლი ფირმის ეკონომიკის მართვაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის დროს, ვინაიდან მისი გამოყენება შესაძლებლობას იძლევა ამაღლდეს წარმოების ეფექტიანობა, ზრდის წარმოების მეცნიერ- და კაპიტალტევადობას.

საბაზრო ურთიერთობათა ჩამოყალიბების დროს წარმოუდგენელია ფირმის ეკონომიკის მართვა ინტუიციასა და ჯანსაღ აზრზე დაყრდნობით. აქ მიღებული მმართველობითი გადაწყვეტილებები აუცილებლად ზუსტ გაანგარიშებებს, ღრმა და ყოველმხრივ ეკონომიკურ ანალიზს უნდა ეფუძნებოდეს. ე.ი. ეს გადაწყვეტილებები აუცილებლად მეცნიერულად დასაბუთებული უნდა იყოს. ეკონომიკური მიზანშეწონილობის დასაბუთების გარეშე არცერთი ეკონომიკური გადაწყვეტილება არ უნდა იქნეს მიღებული, ვინაიდან თანამედროვე საბაზრო გარემოში მმართველობით გადაწყვეტილებებში დაშვებული შეცდომები გამოიწვევს ძალიან მნიშვნელოვან დანაკარგებს. მხოლოდ ის საწარმოები, რომლებიც სერიოზულად მოეკიდებიან ეკონომიკურ ანალიზს, შეძლებენ ფუნქციონირებას მკვეთრად ცვალებად გარემოში.

ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენები მოითხოვს ახალი ეკონომიკური აზროვნების განვითარებას, რათა უშეცდომოდ განხორციელდეს

ფირმის ეკონომიკის, როგორც მრეწველობის ძირეული რგოლის, მართვა. ამისათვის კი აუცილებელია თანამედროვე მდგომარეობისა და პოსტკომუნისტური განვითარების ტენდენციების სწორი შემეცნება. ამის განხორციელება კი შესაძლებელია სამეურნეო პროცესების თუ მოვლენების უტყუარი ეკონომიკური ანალიზით. ეს უკანასკნელი ფირმის მენეჯერებს, მეწარმეებს სამეურნეო პროცესების უშეცდომო მართვის შესაძლებლობას მისცემს.

ამრიგად, ეკონომიკური ანალიზი, თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილების საფუძველზე, ფირმის ეკონომიკის წარმატებული მართვარეგულირების საშუალებას იძლევა. იგი გვაიარაღებს ისეთი ხერხებითა და მეთოდებით, რომლებიც გვეხმარება ოპერატიულად იქნეს გამოვლენილი ის ნაკლოვანებები და მიღწევები, რომლებიც გააჩნია ფირმას. იგი სამეურნეო პროცესებისა და მოვლენების ობიექტურ შეფასებებზე დაყრდნობით უზრუნველყოფს ფირმის ეკონომიკაში არსებული ყველა ფარული შესაძლებლობის ოპერატიულად გამოვლენასა და ამოქმედებას. ე.ი. ეკონომიკური ანალიზი გვევლინება არსებული ფარული რეზერვების გამოვლენის იარაღად. იგი ამავე დროს წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების გასაღებს წარმოადგენს.

თანამედროვე მეცნიერების არსენალში ცნობილია მრავალი მეთოდი და ხერხი, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდება გამოყენების ინსტრუმენტებითა და მათი მოქმედების არეალით, აგრეთვე მეცნიერული დასაბუთებით. ფირმის ეკონომიკის წარმატებული ფუნქციონირება დამოკიდებულია დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების სწორ შერჩევასა და გამოყენებაზე, მათ ლოგიკურ შესაბამისობაზე ფირმის ეკონომიკაში საკვლევე პრობლემის ბუნებასთან და ფირმის წინაშე დაყენებულ მიზანთან.

ფირმის ეკონომიკაში არსებობს როგორც დეტერმინირებული, ასევე ვარიაბლური ელემენტები. დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდებიდან ეკონომიკურ ლიტერატურაში ცნობილია ჯაჭვური ჩასმის, ინდექსური, აბსოლუტურ სხვაობათა, შეფარდებით სხვაობათა, ინტეგრალური, პროპორციული დაყოფის და სხვა.

ეკონომიკური ანალიზის მეთოდი, საბუნებისმეტყველო თუ სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მეთოდების მსგავსად, დიალექტიკური აზროვნების საფუძველზე სწავლობს ფირმის ეკონომიკაში მიმდინარე სამეურნეო პროცესებს მათი ჩამოყალიბებისა და განვითარების სტადიაში.

ეკონომიკური ანალიზის მეთოდის ძირითადი თავისებურება ისაა, რომ იგი იყენებს მაჩვენებელთა სისტემას, რომელიც ყოველმხრივ ახასიათებს სამეურნეო საქმიანობას, სწავლობს ამ მაჩვენებელთა ცვლილებების მიზეზებს, ავლენს და ზომავს მათ შორის არსებულ ურთიერთკავშირებს [7, გვ. 44].

ეკონომიკურ მოვლენაზე (რაობაზე) მოქმედი ყველა ფაქტორის შესწავლა შეუძლებელია. თუმცა პრაქტიკულად ეს ყოველთვის არაა მიზანშეწონილი. ამიტომ ხდება ფირმის ეკონომიკის ფუნქციონირებასა და მის საბოლოო შედეგებზე გავლენის მომხდენ ძირითად ფაქტორთა დადგენა.

სამრეწველო ფირმის მიერ გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა დამოკიდებულია სამ ძირითად ფაქტორზე: სამუშაო ძალაზე, შრომის იარაღებსა და შრომის საგანზე (ეს ზოგადად, თუმცა მეწარმეობის უნარი და სახელმწიფოს როლი უდავოა). მაგალითად, სამუშაო ძალის გამოყენებასთან დაკავშირებული ფაქტორები იყოფა ხარისხობრივად და რაოდენობრივად. რაოდენობრივს მიაკუთვნებენ მუშათა რიცხოვნობას, ხოლო ხარისხობრივს – მათი შრომის მწარმოებლურობას. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, დამოკიდებულია მუშის მიერ წელიწადში გამოშვებულ კაცდღეებზე, კაცსაათებზე. ყოველი ჩამოთვლილი მაჩვენებელი, ამავე დროს, დამოკიდებულია მთელ რიგ სხვა მიზეზებზე. მაგალითად, მუშის მიერ წელიწადში გამოშვებული კაცდღეები დამოკიდებულია დამატებით შვებულებაზე, სამსახურში ავადმყოფობის გამო გაცდენებზე, მოცდენებზე საწარმოს მიზეზით და ა.შ. მაშასადამე, ერთი მაჩვენებლის სხვებთან დამოკიდებულების მთელი ჯაჭვი მიიღება. სადაც თითოეულ ფაქტორს აქვს თავისი მნიშვნელობა. რომელიმე ძირითადი ფაქტორის უზულებელყოფა იწვევს მცდარ ანალიზს.

ამრიგად, ფირმის მიერ გამოშვებულ პროდუქციაზე ზემოქმედ ფაქტორთა ჩამონათვალი გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკური მაჩვენებლები არ შეიძლება განხილულ იქნეს იზოლირებულად. ყველა ისინი ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია.

დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების ძირითადი მოთხოვნაა ეკონომიკურ მოვლენათა მრავალფეროვანი კავშირების შესწავლა, მათი ურთიერთგანპირობებულობის მხედველობაში მიღება, ამ მოვლენათა ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში, ობიექტურ ეკონომიკურ კანონზომიერებათა მოთხოვნების გათვალისწინება, ეკონომიკურ მოვლენათა განვითარებაში შინაგან წინააღმდეგობათა დროულ აღმოჩენას, მათი დაძლევის მიზნით.

ამრიგად, ეკონომიკური ანალიზის მეთოდი სისტემური მიდგომის საფუძველზე იძლევა ფირმის საქმიანობის შედეგებზე მოქმედი ფაქტორების გავლენის შესწავლის, გაზომვისა და განზოგადების საშუალებას, სპეციალური ინფორმაციის დამუშავების საფუძველზე, წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით.

ე.მ.დ. პროფ. გ.პაპავას აზრით, “საჭიროა სადღეისოდ ეკონომიკური ანალიზის იმგვარი მეთოდის გამოყენება, რომელიც განახორციელებს დროის შუალედის უკუგების მაღალორგანიზებულ მართვას, შინაგანი მექანიზმის მიხედვით” [4, გვ. 27].

სამრეწველო ფირმის ეკონომიკის მართვა გულისხმობს მისი საწარმოო სისტემის ტექნიკურ-ეკონომიკური და გარემოს მარკეტინგულ მახასიათებელთა მთლიანობითი სისტემის გაზომვას და დროის შუალედის უკუგების ანალიზის განხორციელებას ისეთი დეტერმინირებული მეთოდის საშუალებით, რომელიც ასახავს საკვლევი მოვლენის ჩამოყალიბების შინაგან ბუნებრივ წყობას.

ჩვენს მიერ გამოყენებულ [2,6,10] და საერთოდ ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებულ მეთოდოლოგიურ მიდგომებსა და მეთოდებში მიუღწეველია ფაქტორ-თანამამრავლთა ბუნებრივი თანმიმდევრობის დაცვა. ამით პრობლემის გადაჭრა გაიოლებულია. ეს მეცნიერები ეკონომიკური მოვლენის (რაობის) გაანალიზებისას მათი ჩამოყალიბების შინაგანი მექანიზმის გამოკვლევას (მის აღმოჩენასა და გამოყენებას) არ ახორციელებენ. ამის გამო ისინი ვერ აგნებენ ეკონომიკის ორგანიზებულობას.

ფირმის ეკონომიკაში გამოყენებული მეთოდები (მაგალითად, ჯაჭვური ჩასმის, ინდექსური, ინტეგრალური და ა.შ.) არაა აგებული მოვლენის (პროცესის) შინაგანი ბუნებრივი აღნაგობის გათვალისწინებით, მათი ჩასახვის, წარმოშობისა და განვითარების გენეტიკური თანმიმდევრობის დაცვის საფუძველზე. ამიტომ ზოგიერთ მეთოდში (მაგალითად, ჯაჭვური ჩასმის და სხვა) “გაანგარიშებათა შედეგები დამოკიდებულია ფაქტორების შენაცვლებათა თანამიმდევრობაზე” [6, გვ. 121]. ამავე დროს ამ მეთოდებით (მაგალითად, ინტეგრალური და სხვა) არაა მიგნებული ფაქტორ-თანამამრავლთა როლი მოცემული რაობის ფორმირებაში (მაგალითად, “ინტეგრალურ მეთოდში დაცულია ფაქტორების დამოუკიდებლობის დებულება” [6, გვ. 183]).

ეს იმას ნიშნავს, რომ აღნიშნული მეთოდები მოვლენას არ განიხილვენ მთლიანობითი სისტემის სახით. აქ გამორიცხულია სისტემური მიდგომა, რომლის მიხედვითაც მოცემული მოვლენის ჩამომყალიბებელ ყოველ ინგრედიენტს იმანენტური თვისების გარდა, გააჩნია ემპირჯენტული თვისება, ამ სისტემაში ნაკისრი როლის მიხედვით.

ე.მ.დ. პროფ. გ. პაპავას მიერ აღმოჩენილი იქნა ეკონომიკური რაობის ჩამომყალიბებელ მულტიპერატორთა ბუნებრივი წყობა. ამისათვის მან გამოიყენა მეცნიერული შემეცნების სისტემური მეთოდოლოგია, რის საფუძველზეც გამოავლინა დროის პერიოდის უკუგების ჩამომყალიბების გენეტიკური წყობის ბუნებრივი პროცესი.

ჩვენი შეხედულებით, ეკონომიკური რეალობის ჩამოყალიბების მექანიზმის ბუნებრივი წყობის ამოკითხვის საფუძველზე აგებული მეთოდის გამოყენება გვევლინება ფირმის ეკონომიკის გაანალიზებაში შეცდომების თავიდან აცილების ერთ-ერთ საუკეთესო საშუალებად.

დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიაში გაბატონებული შეხედულების მიხედვით აუცილებელია ფაქ-

ტორ-თანამამრავლთა მაჩვენებლების ჯამის დაბალანსება მათი საერთო შედეგის ცვლილებასთან. მაგრამ ამ მეთოდებში არაა გათვალისწინებული ეკონომიკური მოვლენის (პროცესის) რეალურ სინამდვილეში არსებული აღნაგობა.

ჩვენი აზრით, სამრეწველო ფირმის ეკონომიკის მართვა უნდა განხორციელდეს დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის იმგვარი მეთოდის გამოყენებით, რომელიც ასახავს საკვლევი მოვლენის (ეკონომიკური რაობის) ჩამოყალიბების პროცესს დეტერმინირებული გენეტიკური საფეხურების მიხედვით. ასეთ მეთოდად გვევლინება დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის პერიოდანტული მეთოდი, რომელიც ეკონომიკური რაობის ფორმირებას გამოსახავს თვისებრივად დეტერმინირებული საფეხურებრივი წყობით, მათი ბუნებრივი შინაგანი მექანიზმის გამოყენებით [3,4].

ამგვარ საფუძველზე აგებული მეთოდებით სამრეწველო ფირმის ეკონომიკის მართვა მისი კონკურენტუნარიანობის ამადლების საუკეთესო გზად გვევლინება, მუდმივად ცვალებად საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში.

საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება სამრეწველო ფირმის ეკონომიკის მართვის ეფექტიანობის ამადლებაზე. აქ მიმდინარე პროცესები (მოვლენები) იმგვარად უნდა იქნეს გააზრებული და გაანალიზებული, რომ მკვეთრად ცვალებად საბაზრო გარემოში ფირმის საქმიანობაში მიღწეულ იქნეს მაღალი შედეგები ან მინიმუმამდე იქნეს დაყვანილი მოსალოდნელი ზარალი.

ამასთანავე დეტერმინირებული ფაქტორული ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების გამოყენებით ფირმის ეკონომიკის თვისებრივი და რაოდენობრივი ანალიზი უნდა ავსებდეს ერთმანეთს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ესა თუ ის ეკონომიკური მოვლენა (პროცესი, რაობა) ძირფესვიანად უნდა იქნეს თვისებრივად დახასიათებული და მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა განხორციელდეს მისი რაოდენობრივი ანალიზი.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ფირმის ეკონომიკის გაანალიზებაში ისეთი მიდგომების გამოყენება, რომლებიც ეკონომიკური მოვლენის (რაობის) ჩამოყალიბების შინაგან მექანიზმს ამოიკითხავს, დესკრიპტული მიდგომის გამოყენებით აღწერს მას და მისი განვითარების გენეტიკური გეზის დამაფიქსირებელი იქნება.

ამგვარ მეთოდად, ჩვენი შეხედულებით, გვევლინება ეკონომიკური ანალიზის პერიოდანტული მეთოდი [4]. აუცილებელია საქართველოს სამრეწველო საწარმოთა მართვის განხორციელება აღნიშნული მეთოდის გამოყენებით. ეს მენეჯერს კონკურენტუპირატესობის მომტანი გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობას მისცემს როგორც ოპერაციული, ასევე პოზიციური მართვის სფეროში.

ლიტერატურა:

1. ბაქრაძე თ. მრეწველობის ეკონომიკა. თბილისი, 1997.
2. ბურდული ფრ. ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის აქტუალური საკითხები. თბილისი, სს "პირველი სტამბა", 2003.
3. პაპავა გ. სამრეწველო ფირმის ორგანიზაცია და მართვა. ორტომეული. 1-11 ტომი. თბილისი, "სამშობლო", 1998.
4. პაპავა გ. ეკონომიკური ანალიზის პერიოდანტული მეთოდი. თბილისი, 2001.
5. ქისტაური ნ. სამრეწველო ფირმის მართვის სრულყოფის აქტუალური საკითხები. თბილისი, "უნივერსალი", 2004.
6. Баканов М. И. Шеремет А.Д. «Теория экономического анализа». М.: «Финансы и статистика» 1997.
7. Долан Э., Линдсей Д. Микроэкономика . Санкт-петербург: «Литера плюс", 1996.
8. Пол Хейне. экономический образ мышления (пер. с англ.). М.: «Новости»,1991.
9. Прокопов С. В. Экономико-математическое моделирование промышленного производства. Киев: 2003
10. Савицкая. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Минск: «Экоперспектива», 1998.
11. Фишер С. Дорнбуш Р. Шмалензи Р. Экономика. (пер. с англ.). М.: «Дело», 1994.

SOME ASPECTS OF METHODOLOGY OF DETERMINED FACTORAL ECONOMIC ANALYSIS

Nunu Kistauri
*P. Gugushvili Institute of Economics,
The Academy of Sciences of Georgia
14, Kikodze str.0105, Tbilisi, Georgia*

SUMMARY. In the economic of modern industrial firm, we meet rather complex questions. Their succesful settle is related with inevitability of effecton rising of managing. Growing the production of industry and growing assortment of production, makes determining factoring methods of the analysis one of the effective instrument of economic founding. There are formed the views of scientists about the methods of determining factoring economical analysis.

Its essential inevitability is used for the analysis of such a method which will be the means of reading economic events of internal genetical lines.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МЕТОДОЛОГИИ ДЕТЕРМИНИРОВАННОГО ФАКТОРНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Нуну Кистаური

*Институт экономики им. П. Гугушвили АН Грузии
Тбилиси, 0105, ул. Кикодзе 14*

РЕЗЮМЕ. В экономике современной промышленной фирмы встречаются достаточно трудные вопросы, успешное решение которых связано с необходимостью повышения эффективности управления ею. Рост масштабов промышленного производства, расширение ассортимента выпускаемой продукции делают использование методов детерминированного факторного экономического анализа одним из эффективных инструментов экономических исследований.

Здесь формируются взгляды разных учёных о методах детерминированного факторного экономического анализа. Акцентируется внимание на необходимости использования такого метода анализа, который даст возможность прочесть внутреннее генетическое строение экономического явления (процесса).

ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ГРУЗИИ И РОССИИ

Георгий Церетели, Иза Нателаури, Нана Бибилашвили

Институт экономики им. П. Гугушвили АН Грузии

Тбилиси, 0105, ул. Кикодзе 14

Поступила: 30 сентября 2005г.

РЕЗЮМЕ. Происходящие в Грузии реформы и переходный на рыночную экономику период придали особую актуальность внешнеэкономическим отношениям. Грузия в настоящее время, тесно сотрудничает с диверсифицированным кругом партнеров и международными организациями.

Для сегодняшней Грузии одну из крупнейших партнеров представляет Россия. Поэтому сотрудничество Грузии с Россией в данной статье рассматривается в аспекте сотрудничества независимых соседних государств, имеющих статус переходной экономики, больших и малых стран, с учетом их экономических и политических целей.

В статье на базе статистической информации 1994–2004 гг. анализируются экономические отношения Грузии и России, выявлены особенности и тенденции развития таких отношений, определены взаимно полезные направления перспективного партнерского сотрудничества этих стран.

* * *

Сложившаяся политическая и социально-экономическая ситуация в Грузии определяет специфику государственного регулирования ее внешнеэкономических связей. Среди основных торговых партнеров Грузии (Россия, Турция, Великобритания, Азербайджан, Германия, Украина, Туркменистан, США, Армения и Италия) Россия является основным импортером – более 250 млн. долл. в 2004 г., а по экспорту продукции Грузии в Россию (около 100 млн. долл. в 2004 г.) она уступает лишь Турции и Туркменистану.

Следует отметить, что с точки зрения прошлых традиций и нынешних потребностей развития, а также дальнейших перспектив, для Грузии большое значение имеет сотрудничество с Россией, поскольку грузино-российские отношения – политические, экономические, культурные, религиозные имеют прочную историческую основу. В течение многих десятилетий эти две страны развивались в составе единого государства.

В советский период Грузия ввозила сырье, топливо, детали и узлы, готовую продукцию и т.д., необходимые для функционирования и развития основных отраслей хозяйства республики, особенно для пищевой и легкой промышленности, машиностроения и т.д. Экспорт из России в Грузию на 80% состоял из промышленных товаров. На долю России приходилось 50% вывоза из Грузии (продукция химической промышленности, черной металлургии, пищевой и легкой промышленности).

Важно подчеркнуть, что в настоящее время степень экономической интеграции Грузии и России остается высокой. За период 1998–2004 гг. на

долю России приходилось 19,5% торгового оборота Грузии, 22,9% – экспорта и 18,1% – импорта в Грузию. В последние годы Грузия осуществляет с Россией экспортно-импортные операции по 97 товарным позициям. В импорте большую долю занимают нефтепродукты, электроэнергия, пшеничная мука, кондитерские изделия, лекарственные средства и т.д. (см. табл.). Импортируемая из России пшеничная мука составляет 40% всего объема ее импорта в Грузию, нефтепродукты – 27%, газ – 97%, электроэнергия – 62% и т.д. Экспортируемое в Россию вино достигает 80% всего объема грузинского экспорта этой продукции, спиртные напитки – 74%, минеральные воды – 71% и т.д.

Таблица

Товарная структура экспорта и импорта между Грузией и Россией,
в млн. долл.

Наименование продукции	2002 г.		2003 г.		2004 г.	
	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт	Экспорт	Импорт
Минеральные воды и безалкогольные напитки	13,1		12,3		13,7	
Вино	21,2		27,3		36,0	
Спиртные напитки	4,3		8,5		14,2	
Орехи и фундук	1,3		1,5		3,6	
Кондитерские изделия	-		0,9		2,0	
Руды и концентраты	1,6		1,9		1,7	
Ферросплавы	2,6		5,7		11,0	
Нефтепродукты		49,0		60,6		75,2
Энергоэнергия		10,2		15,4		20,1
Пшеничная мука		14,1		14,4		30,8
Кондитерские изделия		3,2		7,0		9,9
Лекарственные средства		3,9		3,5		2,4
Табачные изделия		0,1		1,2		3,5
Прочая продукция	4,0	29,8	17,5	47,9	22,4	115,9
Итого	48,1	110,3	75,6	150,0	104,6	257,8

Источник: данные Министерства экономического развития Грузии (Департамент международных экономических отношений и международных программ, Департамент статистики).

Как показывает анализ динамики торговых отношений между двумя странами, за 2002–2004 гг. экспорт Грузии увеличился практически в 2 раза, а импорт – в 2,3 раза. За тот же период совокупный экспорт Грузии вырос в 2,4 раза, а импорт 3,1 раза. В 2004 году такой рост внешней торговли связан с учетом движущихся через государственные границы контрабандных грузов в показателях экспорта и импорта.

Примечательно, что ВВП Грузии за те же годы увеличился почти в 1,5 раза. Такое соотношение динамики макроэкономических показателей (в частности, совокупного экспорта и ВВП) обычно свидетельствует о приоритетах развития экспортного потенциала страны в ущерб отраслям, работающим на внутренний рынок. Но, безусловно, существуют и исключительные случаи, когда по такому соотношению макроэкономических показателей (совокупного экспорта и ВВП) невозможно сделать подобный вывод. Например, такого рода соотношение макроэкономических показателей может быть вызвано не ростом ВВП, а искусственным увеличением совокупного экспорта (за счет вывоза металлолома, государственных запасов и других видов продукции). Именно с подобным случаем имеем мы дело в грузинской действительности.

Между Грузией и Россией заключены межправительственные и межведомственные соглашения (их 90). Среди них наиболее важными являются соглашения: о развитии торгово-экономических связей; о свободной торговле; о сотрудничестве в сферах транспорта, связи и энергетики; конвенция об избежании двойного налогообложения и др.

Важным фактором грузино-российского сотрудничества является членство Грузии и России в СНГ. Именно этот союз давал и дает возможность Грузии и России пользоваться взаимными преференциями, имевшими для постсоветских стран большое значение на фоне их тяжелейшего в то время социально-экономического положения. Важно при этом подчеркнуть, что постсоветские страны, в том числе и Грузия, благодаря тесному сотрудничеству, приобрели определенный шанс быстрее интегрироваться в мировое хозяйство. Кроме того, очевидным становится то, что урегулирование некоторых проблематичных вопросов, возникших в настоящее время в постсоветских странах, в частности в Грузии, является более достижимым в рамках СНГ, чем за ее пределами. Так, например, грузинские вина и минеральные воды с поддельными географическими обозначениями (или же наоборот, чужие разливы с грузинскими обозначениями) часто встречаются на рынках постсоветских стран – России, Украины, Казахстана и т. д., что и создает серьезные проблемы не только для Грузии, но и для этих стран. Эффективное решение подобных проблем, безусловно, связано с действенными мероприятиями руководящих органов СНГ. С целью запрещения незаконного использования грузинских товарных знаков, местопроисхождения и географических обозначений целесообразно в дальнейшем ускорить принятие соглашения, которое будет действовать на всем пространстве СНГ "О создании и защите единого реестра географических

обозначений" (на основе заключенного соглашения СНГ от 4 июня 1999 года "О запрещении пользования подделными товарными знаками и географическими обозначениями").

Благодаря благоприятному географическому положению Грузии, на ее территории создается Евразийский транспортный коридор. Вопрос о его развитии является предметом особого интереса для многих стран, в том числе, по нашему мнению, и для России.

Наряду с положительными тенденциями в развитии грузино-российских торговых отношений в последние годы наметились и отрицательные. В частности, снизился удельный вес российского импорта в общем объеме импорта в Грузию. К этому в числе других причин привело временное замедление развития бизнеса в этой стране, что в ближайшем будущем должно быть устранено.

Одним из приоритетных направлений, способствующих дальнейшему развитию бизнеса в этих странах признано двустороннее экономическое сотрудничество. Анализ доминирующих тенденций внешнеэкономической политики Грузии на основе межправительственных и межведомственных грузино-российских соглашений, оформленных в 2004–2005 гг., и программы правительства Грузии на 2004–2009 гг. дают основание полагать, что грузино-российское экономическое сотрудничество будет расширяться. Развитие и углубление экономического сотрудничества с Россией в таких стратегических секторах грузинской экономики, как энергетика, транспорт и коммуникации, туризм, сельское хозяйство, банковское дело, легкая промышленность и т.д., для Грузии являются важнейшим приоритетом.

Ознакомление с межправительственными и межведомственными соглашениями, оформленными в 2004–2005 гг. правительствами Грузии и Российской Федерации, Министерством экономического развития Грузии и Министерством экономического развития и торговли РФ, министерствами образования обеих стран и т.д. на перспективу, дает основание предположить, что грузино-российские отношения имеют долгосрочную перспективу. Об этом свидетельствуют хотя бы те факты, что сегодня ведется интенсивная работа по развитию оптимальных производственно-технологических связей между хозяйствующими субъектами обоих государств (России и Грузии) в топливно-энергетическом комплексе (в настоящее время, в грузинском энергетическом секторе крупнейшим инвестором является РАО ЭС, которая от американской компании "АЕС" приобрела "АЕС-Теласи" и "АЕС-Мтквари"), машиностроении, металлургической, химической, нефтехимической промышленности, сельском хозяйстве, пищевой промышленности и в других отраслях. Расширяется сотрудничество в области транспорта и связи. Уже восстановлено железнодорожное движение между Тбилиси и Москвой, через Баку. На будущее запланировано, добавление к этой линии железнодорожного маршрута через Абхазию. Достигнута договоренность об организации прямого международного

железнодорожно-паромного сообщения между портами Поти (Грузия) и Кавказ (Россия).

На наш взгляд, в настоящее время вновь обретает актуальность сотрудничество Грузии со странами - партнерами, в т. ч. и с Россией, в деле создания специальных экономических зон (СЭЗ). Известно, что на правительственном уровне Грузии обсуждается вопрос о целесообразности создания СЭЗ в постконфликтных зонах, приграничных с Россией, в целях их социальной и экономической реабилитации. Существует компетентное мнение, что специальные экономические зоны, учитывая бизнес - интересы легальных и нелегальных деловых кругов, будут способствовать урегулированию политических конфликтов, решению экономических и социальных проблем в постконфликтных зонах на территории Грузии. В этих процессах роль и место России, как стратегического партнера Грузии, по-нашему мнению, являются большими. Между тем, считаем, что создание свободных экономических зон в приграничных районах этих стран принесет пользу обоим государствам. Тем более, что между приграничными районами Грузии и России уже давно действуют тесные двусторонние торгово-экономические отношения, существует близость традиций и т. д. Экономическая взаимозависимость, территориальная близость и существующее социальное положение населения требуют сотрудничества в режиме со льготами и теми нормами международного сотрудничества, которые доступны только в СЭЗ-ах.

Перед созданием СЭЗ необходимо, чтобы будущие страны-партнеры, а в частности Грузия и Россия, способствовали свободному передвижению товаров, услуг, капитала и рабочей силы через таможенные границы в соответствии с межправительственным соглашением "О свободной торговле" от 3 декабря 1994 год; координировали свои усилия в разработке и реализации совместных мер по борьбе с контрабандой.

В целом следует отметить, что в грузино-российских экономических отношениях, реализуемых в рамках протекционистской внешнеэкономической политики, большое место занимают экспортно-импортные операции, реэкспорт, сотрудничество в совместных предприятиях, валютные и финансово-кредитные отношения, создание СЭЗ в грузино-российских приграничных районах и т. д.

Литература:

1. Киреев А. Международная экономика. Москва, "Международные отношения", 1998, 1999, часть I-II.
2. Основы внешне экономических знаний. Москва, "Международные отношения", 1990.

3. Нателаури И. Функционирование и развитие внешнеэкономического комплекса в стране переходной, малой, открытой экономикой (на примере Грузии). Тбилиси, "Мецნიერება", 2004(на грузинском языке).
4. Проблемы развития рыночной экономики в Грузии. Сборник научн. трудов. Тбилиси, "Мецნიერება", 2000, 2001, 2002, 2003, 2004 (на грузинском языке)- томы I, II, III, IV.
5. Социально-экономическое положение Грузии в 2003 (2004). Государственный департамент статистики Грузии. Тбилиси, 2003 (2004).
6. Церетели Г., Нателаури И. Сводные экономические зоны и возможности их создания в Грузии. - ж. "Известия" Академии Наук Грузии, серия экономическая, 1999, №1-2.
7. Церетели Г., Бурдули В. Проблемы развития товарного рынка в постсоветской Грузии на фоне эволюции мировой экономической системы - ж. "Экономическая наука современной России", 1999, №4.

საქართველოსა და რუსეთის ეკონომიკური თანამშრომლობის საკითხები

გიორგი წერეთელი, იზა ნათელაური, ნანა ბიბილაშვილი
 საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
 კ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
 0105, თბილისი, ქიქოძის ქ. №14

რეზიუმე. საქართველოში მიმდინარე რეფორმებმა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გარდამავალი ეტაპის თანამედროვე პირობებმა განსაკუთრებული აქტუალობა შესძინა საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობებს. საქართველო ამჟამად მჭიდრო კავშირშია პარტნიორების დივერსიფიცირებულ წრესთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან.

ამჟამად საქართველოს ერთ-ერთ მსხვილ პარტნიორს წარმოადგენს რუსეთი. ამიტომ მოცემულ სტატიაში საქართველოს ურთიერთობა რუსეთთან (მათი პოლიტიკური და ეკონომიკური მიზნების გათვალისწინებით) განიხილება ორი ისეთი (ერთი დიდი და ერთი პატარა) დამოუკიდებელი და მეზობელი სახელმწიფოს ასპექტში, რომლებსაც გააჩნიათ გარდამავალი ეკონომიკის სტატუსი.

ნაშრომში 1994-2004 წლების სტატისტიკური მასალების საფუძველზე გაანალიზებულია საქართველოს და რუსეთის ეკონომიკური ურთიერთობები, გამოვლენილია ამ ურთიერთობების შემდგომი განვითარების სპაციფიკური ნიშნები და ტენდენციური მხარეები, განსაზღვრულია ამ ქვეყნების პარტნიორული თანამაშრომლობის პერსპექტიული და ურთიერთხელსაყრელი მიმართულებები და სხვა.

THE PROBLEMS OF ECONOMIC COOPERATION OF GEORGIA AND RUSSIA

Giorgi Tsereteli, Iza Natelauri, Nana Bibilashvili

*P. Gugushvili Institute of Economics,
The Academy of Sciences of Georgia
14, Kikodze str., 0105, Tbilisi, Georgia*

SUMMARY. Reforms taking place in Georgia and the period of transition to market economy have made very actual foreign-economic relations. At present, Georgia has close relations with diversified circles of partners and international organizations.

Russia is the largest partner country of present Georgia. That's why the cooperation of Georgia and Russia is discussed in the given article in the aspect of cooperation of independent countries, neighbour countries, countries in transition, large and small countries, with regard for their economic and political aims.

On the basis of 1994-2004 data the article analyses economic relations of Georgia and Russia; there are shown the peculiarities and growth tendencies of these relations; are defined partner, perspective cooperation of Georgia and Russia in mutually useful directions.

წესები ავტორთათვის

1. ჟურნალში “საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე – ეკონომიკის სერია”, ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე ქვეყნდება სტატიები, რომლებიც შეიცავს ინფორმაციას თანამედროვე ეკონომიკური მიმართულებების თეორიული და პრაქტიკული კვლევების შედეგების შესახებ. პერიოდულად იბეჭდება რეკენზიები, აგრეთვე კონფერენციების, სხდომების და სხვა სამეცნიერო-ორგანიზაციული ღონისძიებების ქრონიკები.
2. რედაქციაში გამოგზავნილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის, ხოლო თანავტორობის შემთხვევაში კი – ყველა თანავტორის მიერ, სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ფაქსის, ელექტრონული ფოსტის მითითებით.
3. სტატიის მოცულობა, გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი, რეზიუმე ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე არ უნდა აღემატებოდეს კომპიუტერზე ნაბეჭდი ტექსტის 12 გვერდს, რომელიც დაბეჭდილია 1,5 ინტერვალით. რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ნაბეჭდ ეგზემპლარად ელექტრონულ ვერსიასთან ერთად (**MS WORD**, ქართული ტექსტი შრიფტით **AcadNux**, ხოლო ინგლისური და რუსული ტექსტი – **Times New Roman**).
4. ლიტერატურის დასახელება უნდა მოთავსდეს სტატიის ბოლოს ერთიანი სიის სახით. წიგნებისათვის უნდა დაუიცვათ შემდეგი თანმიმდევრობა: ავტორის გვარი და ინიციალი, წიგნის დასახელება, ტომი, გამოცემის ადგილი, გამომცემლობა, წელი. საჟურნალო სტატიისათვის – ავტორის გვარი და ინიციალები, სტატიის დასახელება, ჟურნალის დასახელება, წელი, ტომი, ნომერი (გამოშვება). ლიტერატურის ნომერი სიაში შეესაბამება ტექსტში მათი მოხსენების რიგს. ტექსტში ლიტერატურის დასახელებისას უნდა აღინიშნოს მისი რიგითი ნომერი (მაგალითად, [3]). ლიტერატურის სიაში ყოველი წიგნის ბიბლიოგრაფიული აღწერა ზუსტად უნდა შეესაბამებოდეს წიგნის (ჟურნალის) სატიტულო ფურცელს.
5. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში მათი შემოსვლის რიგის მიხედვით. თუ რედაქცია დააბრუნებს სტატიას გადამამუშავებლად, სტატიის წარმოდგენის თარიღად ითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი. ერთ ნომერში შეიძლება მოცემული ავტორის მხოლოდ ერთი სტატიის გამოქვეყნება.
6. სტატია ექვემდებარება რეკენზირებას. სტატიის გამოქვეყნებაზე უარის თქმის შემთხვევაში რედაქცია უფლებას იტოვებს ის არ დაუბრუნოს ავტორს.
7. სტატია, რომელიც არ პასუხობს ზემოთთქვეყნილ პირობებს, რედაქციის მიერ არ მიიღება.

INSTRUCTION TO AUTHORS

1. The journal “Proceedings of the Georgian Academy of Sciences – Economic Series” publishes papers in Georgian, Russian and English, which includes the results of theoretical and applied research in leading trends of modern economic sciences. Periodically are published reviews, chronicles of conferences, meetings, seminars.
2. An original paper sent to the editorial board must be signed by all authors, providing names, first names, position, degrees, titles, full address, telephone, fax and e-mail.
3. Volume of the paper, list of references and summary in Georgian, Russian and English should not exceed 12 lines, printed by computer with 1,5 spacing. Two copies of paper with electronic version (**MS Word**, font – **Times New Roman**) should be sent to the publisher.
4. Literature is listed as a general list at the end of the paper in the following order: Books: 1st, 2nd and 3rd names of the author, title of the book, place of publication, publishing house, year.
Journal papers: 1st, 2nd and 3rd names of the author, papers title, year of publication, volume, issue.

Literature is listed according to the sequence of references in the text of the paper. References in the text of the article are given in parentheses. A bibliographic description of each title in the list of literature must correspond strictly to the title page of a book, or a journal.

5. Articles are published in succession of their receiving by the editorial staff. If an article is sent back to the author for revision, the date of receiving the final text is regarded as the date of submission for consideration.
6. In case of a refusal to publish the paper, the editorial staff reserves the right not to return it to the author.
7. The paper not meeting these requirements is not taken for consideration.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

1. В журнале «Известия Академии наук Грузии – серия экономическая» публикуются статьи на грузинском, русском и английском языках, в которых содержатся результаты исследований теоретического и прикладного характера по ведущим направлениям современной экономической науки. Периодически публикуются рецензии, хроника о конференциях, совещаниях, семинарах и других научно-организационных мероприятиях.
2. Направленный в редакцию оригинал статьи должен быть подписан автором, а в случае соавторства – всеми соавторами, с указанием фамилии, имени, отчества, места работы, ученой степени и звания, полного почтового адреса и телефонов, факсов электронной почты.
3. Объем статьи, список использованной литературы, резюме на грузинском, русском и английском языках, не должны превышать 12 страниц, набранного на компьютере 1,5 интервалом. Статьи представляются в редакцию в двух экземплярах, в месте с электронной версией (MS Word, шрифт – Times New Roman).
4. Литература приводится в конце статьи общим списком в следующем порядке:
Книги: Фамилия и инициалы автора. Название книги. Том. Место издания, издательство, год.
Журнальные статьи: Фамилия и инициалы автора. Название статьи. Название журнала, год, том, номер (выпуск).
Список литературы составляется в порядке упоминания работ в статье. Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках (например, [3]). Библиографическое описание каждого названия в списке литературы должно строго соответствовать титульному листу книги (журнала).
5. В журнале статьи публикуются в порядке поступления в редакцию. В случае возвращения автору статьи для доработки, датой представления считается день получения редакцией окончательного текста. В одном номере журнала может быть опубликована только одна статья одного и того же автора.
6. Статьи рецензируются. В случае отклонения статьи редакция оставляет за собой право не возвращать ее автору.
7. Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редакцией не принимаются.